

PERKS MATHILDE-KRANS

DEEL I

JACQUES PERKS
MATHILDE-KRANS

NAAR DE HANDSCHRIFTEN
VOLLEDIG UITGEGEVEN
DOOR
DR. G. STUIVELING

DEEL I

L. J. C. BOUCHER · DEN HAAG

MCMXLI

VERANTWOORDING

HET totstandkomen der navolgende uitgave was enkel mogelijk door de welwillende medewerking van Mevrouw C. S. Vosmaer-Röell, Mevrouw J. Kloos-Reyneke van Stuwe en de Bibliothecaris der Nationale Bibliotheek te 's-Gravenhage, Dr. L. Brummel. Hun allen, evenals anderen die mij behulpzaam waren, ben ik ten zeerste erkentelijk.

Bij het schrijven van de inleidende studie alsmede van de commentaren heb ik uiteraard herhaaldelijk mijn standpunt moeten bepalen ten aanzien van vroeger verschenen onderzoekingen en beschouwingen. Evenals bij de uitgave der Briefwisseling Vosmaer-Kloos, heb ik ook nu gemeend, mij te moeten onthouden van een al te gemakkelijke polemiek tegen de vele schrijvers van Perk-studies, wier veronderstellingen grond waren op een te gering gedeelte van het bestaande materiaal, en wier conclusies derhalve grotendeels weerlegd worden door de feiten zelf. Om geheel los te komen van dit verleden achtte ik het gewenst, de handschriften anders te benoemen dan tot nu toe geschiedde.

Sinds voorjaar 1884, toen Vosmaer één handschrift toegezonden kreeg, is niemand meer in de gelegenheid geweest, de *volledige* collectie te bestuderen, ook Kloos niet. Het verheugt mij, dat na Vosmaer en Kloos ik meer dan een halve eeuw later de eerste mocht zijn aan wie alle documenten weer ter beschikking stonden. Door ze uit te geven hoop ik een einde te hebben gemaakt aan vele legenden rondom Perk en zijn Mathilde-krans, en de gegevens te hebben verschaft voor een wetenschappelijk-objectieve beschouwing van deze merkwaardige figuur.

Toen alles gereed was voor afdrukken ontving ik het doodsbericht van mijn oude vriend Dr. Aegidius W. Timmerman, aan wie deze uitgave was opgedragen. Wetende hoe wankel zijn gezondheid geworden was, ben ik aan zijn geestdriftige belangstelling voor de Tachtigers tegemoetgekomen door hem de drukproeven ter lezing te geven; daarom blijve de opdracht gericht tot de levende mens, die hij was.

G. STUIVELING

Hilversum, April 1941.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

- Hs.V – het volledige, door Perk gebonden handschrift in het Vosmaerarchief te Leiden.
- Hs.K – het bijna volledige handschrift uit het Kloosarchief, thans in Rijksbezit.
- Hs.P – het onvoltooide handschrift, oorspronkelijk eigendom van Ds. M. A. Perk, later in het Kloosarchief, thans in Rijksbezit.
- Fr. – fragmenten en losse Mathilde-sonnetten in handschrift, uit het Kloos-archief, thans in Rijksbezit.
- Ts. – Mathilde-sonnetten, door Perk zelf in tijdschriften gepubliceerd.
- Dr.VK – de door Vosmaer en Kloos in 1882 uitgegeven druk van Perks gedichten; deze eerste editie is in 1897 en 1899 ongewijzigd herdrukt.
- NG.IX – De Nieuwe Gids, negende jaargang, deel I, waarin door Kloos een groot aantal sonnetten uit Perks nalatenschap werden gepubliceerd.
- Dr.K – de door Kloos uitgebreide en gewijzigde vierde druk, 1901. In alle verdere uitgaven is de krans, zij het niet zonder kleine varianten, gelijk aan deze vierde druk.
- * – Bij de verwijzing naar de overeenkomstige teksten in de verschillende handschriften duidt een sterretje het handschrift aan, waarvan de tekst het meest gelijk op die van de uitgegeven bundel. Op de aldus aangeduide plaats vindt men tevens een korte tekstcritische notitie, waarin de talloze verschillen van hoofdletters en leestekens buiten beschouwing zijn gebleven.
- NB. – De algemene beschrijving van elk handschrift gaat in deze uitgave telkens aan de desbetreffende tekst vooraf. De tekst der sonnetten is geheel diplomatisch, alleen de al of niet onderstreepte, al of niet van hoofdletters voorziene titels zijn om typografische redenen met gelijke letter gezet.

DE DRIE HANDSCHRIFTEN
VAN PERKS MATHILDE

Aan Tim

DE DRIE HANDSCHRIFTEN VAN PERKS MATHILDE

I. VOLGORDE EN SAMENHANG

REEDS in 1882 werd door Vosmaer in zijn Voorrede tot de eerste uitgave van Perks Gedichten het bestaan vermeld van „drie bundels” manuscripten. Kon men nog gissen, of hiermee drie afzonderlijke en afgeronde handschriften werden aangeduid, dan wel twee van zulke handschriften en voorts een pakje losse sonnetten, of zelfs misschien maar één handschrift en twee van dergelijke pakjes, uit verschillende tijd en in verschillende staat – het volledige materiaal brengt onmiddellijk het bewijs, dat Vosmaer inderdaad drie onderscheidene manuscripten heeft bedoeld.

Het ene, dat later aan hem ten geschenke werd gegeven en sindsdien in het Vosmaer-archief berust, Hs.V, is geschreven op papier, anders van materiaal en formaat dan de sonnettenreeks, die Kloos tijdens Perks leven met potlood van critische aantekeningen voorzag, en na Perks dood in eigendom ontving. Van beide „bundels”, de eerste door de dichter zelf ingenaaid, de andere, Hs.K, oorspronkelijk los, sinds 1915 gebonden in blauwe band met gouddruk, zijn de bladen eenzijdig en in de breedte beschreven, met één sonnet per blad. Het derde handschrift bestaat merendeels uit dubbele bladen van een wederom zeer kenbare papiersoort; de bladen zijn tweezijdig gebruikt, in de hoogte, met twee sonnetten per pagina, onder elkaar. Dit handschrift, dat na Jacques' dood aanvankelijk bezit bleef van zijn vader, Ds. M. A. Perk, is niet zozeer onvolledig dan wel onvoltooid, doch over de eenheid van deze 65 sonnetten kan op grond van papier en schriftuur niet de geringste twijfel bestaan.

Behalve deze drie manuscripten V, K, en P, bezitten wij met betrekking tot de Mathilde alleen nog een klein aantal losse

sonnetten, waarvan bijna de helft in beslag wordt genomen door de reeks, die in druk: „Eene Helle- en Hemelvaart” heet: tien bijzonder zorgvuldig geschreven verzen. Onder het overblijvende deel zijn een paar duplicaten en enkele kladblaadjes. Het is m.i. even zeker, dat dit rijke materiaal vrijwel alles inhoudt wat in 1882 aan Vosmaer en Kloos ter beschikking heeft gestaan, als dat het geenszins volledig omvat wat ooit door Jacques Perk als poging en als wijziging werd genoteerd. Gezien de staat van de weinige concept-papertjes of van brouillons die niet tot de cyclus behoren, is het ondenkbaar, dat één der drie handschriften de Mathilde zou overleveren in de wezenlijk aller-oorspronkelijkste lezing. Ook reeds de oudste bundel toont het werk in een vorm, die door de dichter tijdelijk als voltooid moet zijn beschouwd, hoe kort die tijd ook mag hebben geduurd. Wat aan deze vroegste poging tot voltooiing is voorafgegaan, werd begrijpelijkerwijs door Perk zelf vernietigd; alleen een vrijwel onleesbare lijst met onderwerpen en losse versregels geeft ons enige indruk van het werkelijke scheppingsproces. Het merkwaardige van deze verzameling manuscripten is echter niet, dat er enkele stadia ontbreken, maar wel dat er zo vele bewaard zijn. Terwijl Perks vroege dood al de toen aanwezige geschriften belangrijk maakte, zodat ze voortaan zorgvuldig zouden worden bewaard, moet reeds tijdens Perks leven juist het feit, dat ieder handschrift in zekere zin iets definitiefs had, aangezien het op een bepaalde datum als definitief bedoeld was geweest, de papieren voor vernietiging hebben behoed.

Uiteraard rijst onmiddellijk de vraag naar de onderlinge orde der drie bundels, en tevens naar de tijden van hun ontstaan. Reeds na een vluchtig onderzoek kan de eerste helft worden beantwoord; maar bij de andere is, ook met gebruikmaking van alle beschikbare gegevens, ten hoogste een grote mate van waarschijnlijkheid te bereiken. Niets heeft men in dit verband aan omstandigheden, zoals het meer of minder vergeeld-zijn der bladen: dit feit immers zal eerder iets bepalen omtrent de kwaliteit van het papier, dan omtrent de ouderdom. En zelfs als men het meest vergeelde papier voor het oudste zou willen houden: waarom kan niet de jongste tekst geschreven zijn op vellen uit een oud cahier? Evenmin legt het onvoltooid-zijn enig gewicht in de schaal: het is op zichzelf even mogelijk het minst omvang-

rijke handschrift te houden voor een eerste, nog onvolledige poging, als voor een laatste, kritisch geschifte samenvatting. Indien men ook de graphologische gegevens zou willen overwegen, staat men voor nieuwe moeilijkheden. Ten eerste zijn al de drie manuscripten in één jaar ontstaan, zodat de door het tijdsverloop veroorzaakte verschillen uiterst gering blijven; ten tweede toont Perks handschrift, ook in hetzelfde werk, een zeer uiteenlopende mate van slordigheid, schrijfrichting, grootte, snelheid en geëmotioneerdheid; ten derde zou een argument van deze aard hoogstens kunnen bevestigen, nimmer kunnen weerleggen, wat onomstotelijk vastgesteld kan worden uit de talrijke varianten. Op welke gronden men ook heeft gemeend, een andere rangorde te mogen aannemen: alleen de tekstkritiek biedt een houdbare basis; eerst wanneer zij haar steun zou weigeren, moet men trachten ander materiaal te vinden. Dat is echter onnodig. Want zonder twijfel is handschrift V ouder dan K en P; en zonder twijfel is hiervan K ouder dan P. Herhaaldelijk immers is er overeenstemming tussen de laatst aangebrachte wijziging in V en de tekst van K zowel als van P; maar vaak genoeg ook corresponderen de lezingen van V en K, terwijl de afwijkende tekst van P te vinden is in een variant van K, of verklaard kan worden door één der daar aanwezige notities van Kloos. Zo luiden bijvoorbeeld van het sonnet Maneschijn de verzen 5 en 6 achtereenvolgens:

Hs.V: Door 't glansend bergwoud glijden slanke schimmen,
Die, zwarte spoken, berg en bosch bevolken. —

Hs.V var. 1: Door 't glansend bergwoud waren slanke schimmen,
Die zwart en bevend berg en bosch bevolken. —

Hs.V var. 2: Door 't glansend bergwoud dolen doffe schimmen,
Die slank en trillend berg en bosch bevolken. —

En deze derde lezing is tevens, met omzetting van de woorden berg en bosch, die van de handschriften K en P. Maar in Nedervaart (= Afdaling) luidt vers 11 successievelijk:

Hs.V: terwijl ik of ze een einde heeft niet weet.

Hs.V var.: terwijl ik of hier grenzen zijn niet weet.

Hs.K: terwijl ik, of hier einden zijn, niet weet.

Hs.K var. 1: terwijl ik, of hier grenzen zijn, niet weet.

Hs.K var. 2: terwijl ik, of hier wanden zijn, niet weet.

Hs.P: terwijl ik of hier wanden zijn, niet weet.

Met talloze voorbeelden zou dit tweetal kunnen worden uitgebreid. Doch even overtuigend als een lange reeks aanhalingen en ongemeen veel fraaier, is het bewijs, dat gevormd wordt door het ene, bij uitzondering tweezijdig beschreven blad in handschrift K. Terwijl de voorzijde een lezing bevat van „Het bosch”, die grotendeels overeenstemt met het gelijknamige sterk-rhetorische sonnet in handschrift V, toont de achterzijde in drie fazen de volledige herschepping tot wat ook Hs.P bezit: een erotische tekst, die in Hs.P „In ’t woud”, en in de gedrukte bundel: „Kupris in ’t woud” als titel voert. De weinige gevallen in Hs.P, waar de laatst aangebrachte varianten overeenstemmen met de tekst van Hs.V of K, bewijzen alleen, dat Perk niet alle veranderingen als verbeteringen heeft beschouwd, en somtijds tot een vroegere lezing is teruggekeerd.

Het staat dus vast, dat achtereenvolgens de handschriften V, K, en P zijn ontstaan. Hs.V kan niet ouder zijn dan de zomer van 1879 toen Perk op zijn tweede reis naar de Ardennen Mathilde Thomas ontmoette, Hs.P niet jonger dan het begin van 1881 toen zijn liefde voor Joanna C. Blancke de vroegere gevoelens verdrong. Een ietwat nauwkeuriger datéring kan worden afgeleid uit enige mededelingen in brieven, en uit de publicatie van enkele groepjes sonnetten in het weekblad de Nederlandsche Spectator, en het maandblad Nederland.

De vroegste vermelding omtrent het wordende werk is te vinden in de brief aan Vosmaer van 23 September 1879; Perk spreekt daar over zichzelf in de derde persoon: „Nu heeft hij een kleine hoeveelheid sonnetten vervaardigd, die hij tot een bundeltje zou wenschen te vereenigen indien hij eenigszins de zekerheid had, dat men het met niet al te groote verontwaardiging zou ontvangen. Om te zien hoe of eenige personen, onder welke u, hooggeachte heer! in de eerste plaats, op wier smaak hij zich zeer verlaat, deze zijne dichtwijze opnemen had hij gaarne gezien dat eenige van bijgaande reis-sonnetten als proeven van dat genre in den Spectator verschenen. Proeven van andre sonnetten soorten zal hij trachten elders geplaatst te krijgen. Indien u stof en vorm niet ten eenenmale voor den Spectator ongeschikt oordeelt zoudt u hem uitermate verplichten door een paar dezer natuurschilderingen in den veelgelezen en hoogaangeschreven Spectator op te nemen.”

Wegens de frappante overeenkomst moet wel op deze zelfde tijd een aan Ten Brink gerichte brief worden gesteld, waarvan het ongedateerde klad of afschrift bewaard bleef in het familiearchief van Perk: „Hiernevens bevinden zich een zestal verliefde sonnetten vervaardigd in een stemming niet verliefder dan ik ooit was of niet minder verliefd dan ik ooit zal zijn: dus niet ontstaan in een seconde van onnadenkendheid maar een uitvloeisel van geheel mijn aard. Dit zestal maakt deel uit van een zekere hoeveelheid dergelijke klinkdichten door mij in dezen zomer in de Ardennen vervaardigd. Buitendien heb ik me ook aan andere genres van sonnetten gewaagd en deze allen te zamen wenschte ik tot een bundel te vermeerderen en dan het licht te doen zien.”

Tegen het einde van September was er dus reeds een aantal, in eigen oog voltooide en publiceerbare sonnetten gereed, waaronder tenminste zes natuurverzen en zes minnedichten. Maar er moeten toen ook, zij het wellicht in niet zo definitieve staat, nog heel wat verzen méér aanwezig zijn geweest, want reeds wordt er gesproken van een bundel en een uitgever. Wel schrijft Perk, dat hij de bestaande sonnetten tot een bundel wenst te „vermeerderen”, waaruit men mag afleiden, dat een gedeelte, ofschoon reeds gedacht, toch nog niet gedicht was. Maar het slot van deze brief vermeldt opnieuw het voornemen tot uitgave, bescheidenlijk verscholen in het verzoek, om bij eventuele niet-plaatsing althans in kennis te worden gesteld van Ten Brinks oordeel „waarnaar ik mij zal kunnen richten bij het voleindigen van het boekken in wording”.

Enkele dagen later, op 5 October 1879, schrijft Perk aan Charles van Deventer, die als eerste in het artistieke geheim werd ingewijd tijdens een bezoek van omstreeks 1 September: „Mijn sonnetten schrijden langzaam voorwaarts. Ik moet er echter veel voor studeeren, naar vorm zoowel als poëtischen inhoud.” Zeven weken daarna, op 25 November 1879, volgt aan diezelfde vriend de belangrijke mededeling: — „toen jij hier waart, las ik je twee of drie voor van het eerste twintigtal. Sindsdien zijn zij aangegroeid tot honderd en hebben zich zóó om een hoofdgedachte gegroept dat het een soort epos werd. Van de week moet ik nog drie sonnetten als epiloog maken evenals ik er drie als proloog aan de honderd heb toegevoegd,

dan hier en daar wat tinten en toetsen en dan zoek ik een uitgever voor: „Een Ideaal, Sonnettenkrans van Jacques Perk.” ”

Een nadere aanduiding betreffende de tijd van ontstaan wordt nog verderop in dezelfde brief gegeven: „De maand September valt geheel weg daar ik toen al mijn tijd moest wijden aan blokken voor 't examen en geen snipperuren had. In Augustus ontstond een dertigtal October en November hebben 't overige gedaan.”

Indien men aanneemt, dat Perk inderdaad in de bedoelde week zijn epiloog heeft voltooid, was dus op 1 December 1879 het handschrift „Een Ideaal” gereed. Er is geen enkel argument om te betwijfelen, integendeel: er is alle reden om te aanvaarden, dat we in handschrift V het manuscript bezitten, waar Perk in deze brief op doelt. De grondtekst van V, wellicht reeds met enkele varianten vanwege het „tinten en toetsen”, mag in vol-eindigde vorm dus worden gedateerd op 1 December 1879. Spoedig hierna heeft Perk de firma Sijthoff gepolst inzake een uitgave; het weigerende antwoord had hij reeds op 29 December in zijn bezit, blijkens een brief van die datum aan Vosmaer. Maar als hij in dit schrijven opmerkt, dat de zes sonnetten, ingezonden op 23 September en precies drie maanden daarna geretourneerd „de meest afzonderlijk bestaanbaren van het toen ontstaan twintigtal” waren, behoeft men bij zulk een getal niet dezelfde betrouwbaarheid te verwachten als in oudere brieven. De vraag echter, of er in Augustus twintig of dertig sonnetten werden geschreven is van weinig betekenis, evenals deze andere, of Perk de tijdsduur niet wat ruim meet, wanneer hij in dezelfde brief aan Vosmaer beweert: „haast twee maanden liggen mijn Sonnetten voltooid op mijn schrijftafel”. Veel méér zin heeft het om vast te stellen, dat de term „voltooid” niet geheel overeenstemt met de feitelijke waarheid. Afgezien van de latere tekstbewerkingen in de handschriften K en P, ligt een merkwaardig bewijs hiervoor in het bewaard gebleven klad van de genoemde brief, waar de aangehaalde uitspraak aldus luidt: „Wellicht wend ik mij toch tot hen (nl. Pierson en Doorenbos) met mijn boekje, dat nu haast twee maanden voltooid op mijn schrijftafel ligt en telkens weêr gevijld wordt.” Om begrijpelijke redenen heeft Perk in de eigenlijke brief deze laatste zinsnede maar weggelaten.

In weerwil van de ernstige poging tot uitgave, was de tekst dus ook omstreeks Nieuwjaar 1880 nog altijd in een toestand,

die voor verbeteringen vatbaar bleek: vandaar m.i. de vele varianten in Hs.V. Het is echter zelfs niet uitgesloten, dat reeds omstreeks deze tijd Hs.K is ontstaan, hetzij als persklaar exemplaar voor de verhoopte uitgever, hetzij om andere redenen. Want niet enkel wordt de titel: Een Ideaal nergens meer genoemd, en wèl steeds de naam: Mathilde — trouwens reeds de brief van 25 November 1879 bevat beide termen —, maar behalve de tekst der afzonderlijke sonnetten scheen nu ook de bouw van het gehele werk en daarmee dus de volgorde aan kritiek onderhevig te zijn. Op 2 Januari 1880 schrijft Perk aan Vosmaer: „Ik gevoel dat u mij zeer kunt verplichten, vooral naar aanleiding Mathilde van welks slot ik meen dat u te hooge verwachting hebt — 't zijn maar 4 sonnetten — Ik bemerk bij t overlezen er van dat mijn *plan* wel in één sloot, maar dat de *bewerking* niet geheel er mée overeenstemt. Ook ontdek ik sproeten en vlekken en hoop innig dat u mij wat puimsteen zult verschaffen waarmeê ik die van zijn oûmannebakkesje kan afpoetsen.” Het zou kunnen zijn, dat Perk juist ten behoeve van zijn pogingen om tot een betere „bewerking” te geraken, een tweede handschrift maakte, dat opzettelijk losbladig werd gelaten, opdat het effect van een bepaalde rangschikking gemakkelijker kon worden beoordeeld.

Er is nog een ander punt: op 29 December 1879 had Vosmaer gevraagd om inzage van „zooveel van uw werk als gij beschikbaar hebt”, en inderdaad heeft Perk hem enige dagen later bij een bezoek aan Den Haag zijn bundel sonnetten eigenhandig bezorgd: „Mag ik u Zondag of Maandag middag mijn versjes zelf brengen? Ik zal Zondag te 2 uur aan uw huis zijn en mijn pakje aanreiken als u niet t'huis is, en dan tevens vernemen wanneer u mij Maandag kunt wachten —”. Perk heeft zich van deze persoonlijke kennismaking ongetwijfeld veel voorgesteld, meer dan Vosmaer kon of wilde geven. In het klad van een brief gericht aan Smit Kleine, die voor De Banier een gedicht op de toneelspeelster Josephine de Groot geweigerd had — hetzelfde klad, waaruit Vosmaer in zijn Voorrede tot de uitgave de trotse passage heeft aangehaald over Kuros de Jongere — geeft Perk op 19 Februari 1880 een kort verslag: „De heer Vosmaer zag ze door, koos er een stuk of wat uit om meê te beginnen en verzekerde mij, dat hoewel de bundel als geheel

wat zwaar op de hand is, in ieder sonnet aardige dingen gevonden worden, en zeide mij dat hij er eens over zou denken wat met den bundel aan te vangen." De veronderstelling ligt voor de hand, dat de dichter niet zijn enige exemplaar zal hebben afgestaan, noch ook aan Vosmaer een tekst met vele doorhalingen en verbeteringen ter inzage heeft willen geven; als handschrift K omstreeks Nieuwjaar 1880 dus nog niet ontstaan was terwille van de uitgave, zou het in die dagen terwille van het bezoek aan den Haag kunnen zijn gemaakt; — maar een veronderstelling is geen bewijs. Het moet in ieder geval uiterlijk gedateerd worden op voorjaar 1880. Want indien het begin van de intieme vriendschap tussen Kloos en Perk op 15 Mei 1880 valt, gelijk Kloos aan Vosmaer meldde op 29 November 1881, dan kan men veilig aannemen, dat nog voor het einde van Mei de krans in het middelpunt van beider aandacht is gekomen. Dat het juist handschrift K was, hetwelk aan Kloos ter inzage werd gegeven, kan alleen betekenen, dat handschrift V naar Perks eigen mening een verouderd stadium vormde. Het is onwaarschijnlijk, dat de dichter zijn omvangrijke werk toen zou hebben overgeschreven voor zijn nog onbekende litteraire vriend en leeftijdgenoot, terwijl hij dit dan tevoren niet had gedaan voor de oudere en zeer gezaghebbende Vosmaer, die hij voor het eerst zou ontmoeten en van wiens gunst hij zich in zekere zin afhankelijk wist. De tegenwerping, als zou een vroege datering van Hs.K onaanvaardbaar zijn wegens het geringe aantal varianten, laat zich gemakkelijk weerleggen: immers na een periode van spanning en genot tijdens het schrijven, kwam bij Perk een zekere inzinking, daar zijn werk toch niet zo goed bleek als het hem geschenen had; voorts was de ervaring met de uitgever hem een grote teleurstelling geworden; maar bovenal moet hem hebben ontmoedigd de gereserveerde houding en het maandenlange stilzwijgen van Vosmaer, die hem in begin Januari de plaatsing van enkele sonnetten had beloofd, doch die pas op 12 Mei en ook toen blijkbaar eerst na een verzoek om enig bericht, iets van zich liet horen: een kort briefje, waarin hij opnieuw de publicatie op de lange baan schoof. Het is derhalve zeer wel mogelijk, dat Perk gedurende het voorjaar van 1880, met twee volledige handschriften in de la van zijn schrijftafel, zich liever heeft

beziggehouden met andere arbeid, dan de in zekere zin doellose voltooiing van zijn toch reeds afgesloten krans. Het moet hem des te gemakkelijker zijn gevallen, zich te onttrekken aan de Mathilde-sfeer, daar hij in deze tijd een grote verering ging koesteren voor de toneelspeelster Joséphine de Groot, voor wie hij in Februari een lang gedicht en nog in December een sonnet schreef. — Zijn deze overwegingen juist, dan dagtekent handschrift K van omstreeks Nieuwjaar 1880 en werd het niet verder bewerkt, vóódat de critische bewondering van Kloos, tezamen met diens diepgaande invloed op Perks ideeënleven, en tenslotte ook de nieuwe inspiratie tijdens de derde zomerreis naar de Ardennen het de dichter mogelijk maakten een laatste zorgvuldige omwerking van de cyclus te beproeven. De wens tot uitgave in boekvorm zal weer zijn gestegen met de kans daartoe, en deze scheen inderdaad te ontstaan, toen Vosmaer op 9 October 1880 eindelijk vier sonnetten opnam in de *Spectator*, en in November Schimmel een vijftal in „Nederland”.

De tekst van deze negen sonnetten is op de drukproef uiteraard gecorrigeerd tot het stadium, dat zij toentertijd hadden bereikt; daardoor kunnen zij enige gegevens bieden om te bepalen, van wanneer handschrift P ongeveer moet zijn. Nu komen twee gedichten van het eerste viertal in handschrift P niet voor, en wel: Duif en Sperwer, en Nacht. Maar uit dit feit kan niet de gevolgtrekking worden gemaakt, als zou Hs.P dus jonger moeten zijn; het is immers heel goed mogelijk, dat Perk, nu zich voor het eerst de langverhoopte gelegenheid tot publicatie voordeed, de reeds maanden tevoren ingezonden verzen niet meer wilde schrappen, hoewel hij ze voor de cyclus intussen verworpen had. Ten opzichte van Hs.K bevat vers 14 van het eerste, en vers 2 van het andere sonnet een wijziging, waaruit ten overvloede bewezen wordt, dat de notities van Kloos ouder zijn dan dit najaar van 1880. — Van de beide overige gedichten is Dorpsdans in alle handschriften zó gelijk, dat het als gegeven geen waarde bezit; derhalve blijft enkel De bouwval over. Van dit sonnet luidt de aanvangsregel in V, K en P:

En alles is met duisternis omtogen —
maar de *Spectator* heeft:

't Is alles nu met duisternis omtogen.

Evenzo tonen zowel V, K als P een gelijke tekst in vers 4:

Het maanlicht glijdt door holle vensterbogen —
terwijl in de Spectator staat:

Het maanlicht glipt door holle vensterbogen.

Vooraf deze laatste variant moet worden beschouwd als een zó duidelijke verfraaiing, dat de dichter die wel in Hs.P had geboekt, indien dit nà October '80 zou zijn ontstaan. De vijf sonnetten uit „Nederland” weerspreken deze mening niet overtuigend, maar bevatten op zichzelf ook geen onomstotelijk bewijs. Van het eerste, Aan de Sonnetten, komt de gepubliceerde tekst geheel overeen met Hs.P, terwijl in de verzen 1 en 7 afwijkingen te vinden zijn ten opzichte van Hs.K. Het tweede, Eratoo, is in de twee handschriften gelijk, en wat de tekst betreft ook in „Nederland”, maar hier is de titel nieuw; in beide manuscripten heet dit sonnet: De zangster. Het derde gedicht: Die Lach, bevat ten aanzien van Hs.K één klein verschil in vers 3: „daar” werd „er”; het correspondeert geheel met Hs.P. In het vierde, De Afgrond, zijn enige opmerkelijke varianten. De verzen 5-6 luiden volgens Hs.K:

Hier wenkt de top! nog eens uit alle macht
beproefd door deze ruigten te geraken —
terwijl Hs.P heeft:

Nu wenkt de top; nog eens uit alle macht
Beproefd door deze dorens te geraken.
en er in „Nederland” te lezen is:

Hier wenkt de top! nog eens met alle macht
Beproefd door deze ruigten te geraken . . .

Van hetzelfde sonnet luidt vers 11:

Hs.K: Waar Nacht en Stilte zich harmoniesch paren —

Hs.P: Waar Stilte en duister, angst en wanhoop paren —

Tijdschr.: Waar Nacht en Stilte in kille omarming paren —

Het vijfde gedicht, De waterval der beek, is in alle drie lezingen volkomen gelijk.

Overeenstemming tussen Hs.P en de tijdschriftpublicatie, terwijl er in Hs.K iets anders geschreven staat, bewijst natuurlijk niets voor de datering van Hs.P. Derhalve blijven er slechts vier punten over, waarvan twee, nl. „Hier” en „ruigten” in de verzen 5-6 van De afgrond, pleiten voor een plaatsing van Hs.P nà de tijdschriftpublicatie, en twee andere, nl. de titel Eratoo en vers 11

van De afgrond, het tegengestelde schijnen te bewijzen. Of-schoon de verzen 5-6 van De afgrond een moeilijkheid blijven vormen, acht ik vooral vers 11 van dit sonnet een zó dichtelijke vondst, dat Perk die stellig niet weer kan hebben prijsgegeven. Tezamen met de twee argumenten, ontleend aan De bouwval, zijn er vier gegevens die de gevolgtrekking wettigen, dat Hs.P ouder zal zijn dan October-November 1880.

Drie andere punten vragen nog overweging: de begeleidende mededeling in „Nederland”; een opmerking in een brief aan Schimmel; een uitlating in een brief aan Betsy Perk. De noot onder het eerste sonnet in „Nederland” luidt aldus: „De Luxemburgsche Ardennen hebben voor ruim een jaar den vervaardiger een aantal sonnetten ingegeven, waarvan hij er honderd — door een strakken draad tot een krans gesnoerd — eerlang hoopt het licht te doen zien. Het viertal, dat in den Ned. Spect. van 9 Oct. j.l. verscheen, is uit den zelfden cyclus gekozen.”

Deze noot moet op de drukproef zijn toegevoegd, althans omgewerkt: de laatste regel kan alleen van nà 9 October dagtekenen. Perk had dus toen het plan om vast te houden aan de honderd sonnetten. Hs. P telt echter maar 65, en daar zijn de Grotsonnetten, die oorspronkelijk als finale bedoeld waren, reeds bij! Bovendien lijfde hij door de slotzin alle vier sonnetten uit de Spectator bij zijn krans in, ook de twee, die in Hs.P ontbreken.

Naar aanleiding van de plaatsing in „Nederland” schreef Perk aan de redacteur Schimmel een brief, waarin hij, na zijn dank te hebben betuigd, de opmerking maakt: „Mijne onervarenheid zou anderen hebben uitgelezen „Kupris” b.v. „Kalliopee” „Dood” en een paar verliefden vallen meer in *mijn* smaak. Is het uw opzet ook die te plaatsen?” — Van de drie genoemde gedichten komt „Kupris” in Hs.P voor onder de titel: „In ’t woud”; „Kalliopee” ontbreekt: het is echter een slot-sonnet en deelt zijn afwezigheid dus met een hele reeks; alleen „Dood” komt overeen met Hs.P, doch zou bij de publicatie, in Mei 1881, worden omgedoopt in: „Storm”.

Tenslotte de brief aan Betsy Perk van 9 December 1880: „Ik heb Schimmel verzocht er nog een stuk of tien te plaatsen. Doet hij dit, dan ga ik een uitgever voor mijn bundeltje zoeken

en meen mij dan in de litterarische wereld te hebben geïntroduceerd. Mathilde dient tot inleiding van al mijn latere werkjes of werken. Ik heb den bundel in zijn geheel reeds aangekondigd in „Nederland” (aan den voet der bladzijde). Een ieder vraagt mij wanneer Mathilde verschijnen zal. Aan 24 er van moet ik de laatste hand nog leggen en dat vordert nog eenige maanden.”

De vraag, hoe men handschrift P moet dateren in verband met deze drie citaten, is alleen te beantwoorden, nadat men de betekenis van dit manuscript heeft nagegaan. Voorop dient te worden gesteld, dat het door het dubbelzijdige gebruik der bladen nimmer bestemd kan zijn geweest voor de druk. Er zijn nu vier mogelijkheden:

1°. Hs.P is een vrijwel voltooide cyclus, met evenals in Hs.V de grotsonnetten aan het slot; de krans omvat dan, door het weglaten van verschillende gedichten, ten hoogste nog een kleine tachtig sonnetten;

2°. de weggelaten verzen zijn bedoeld om te worden geplaatst na de grotsonnetten, die dus niet langer aan het einde van de cyclus staan, maar op ongeveer drie-kwart en wel tussen twee groepen van overpeinzende sonnetten in;

3°. de weggelaten verzen zijn door Perk definitief geschrapt; de bundel zal echter 100 sonnetten blijven bevatten, doordat na de grotsonnetten een nieuwe afdeling nog-te-schrijven verzen wordt opgenomen, waardoor dus de oude Mathilde-krans in zekere zin tot onderdeel wordt van een cyclus met verdere strekking;

4°. Hs.P is een samenvatting van alle sonnetten, die de dichter in het najaar van 1880 artistiek reeds voleindigd en naar de inhoud nog aanvaardbaar achtte; de kwestie, of de definitieve voltooiing zou bestaan in een diepgaande omwerking van de voorlopig verworpen verzen dan wel in de toevoeging van geheel nieuwe, en ook of deze vóór of achter de grotsonnetten moesten worden geplaatst, was nog niet aan de orde: verder dan tot het vaststellen van wat er bruikbaar bleek, ging Perk nog niet. —

Mijns inziens kunnen van deze vier mogelijkheden enkel de beide laatste ernstig in overweging worden genomen. Er is immers geen enkel gegeven bekend, van vroeger noch van later tijd, waaruit men af mag leiden, dat Perk zijn plan van

precies honderd sonnetten ooit zou hebben prijsgegeven zo lang hij aan zijn cyclus heeft gewerkt. De andere veronderstelling, dat de grotsonnetten niet onmiddellijk vóór het slot geplaatst zouden zijn, maar tussen twee groepen wijsgerige gedichten in, lijdt schipbreuk op de klaarblijkelijke onmogelijkheid, dat deze reeks z'n wezenlijke functie aan het slot zou verliezen om te degraderen tot een willekeurige onderbreking van twee gelijkgestemde groepen denk-verzen, neen sterker: dat zulk een dramatische bewogenheid de inleiding zou vormen voor de tamste tevredenheids-zangen uit de gehele krans!

De veronderstelling, als derde genoemd, acht ik niet onwaarschijnlijk, maar toch enkel voor een iets latere tijd dan de datum van Hs.P. Het wil mij inderdaad vóorkomen, dat het plan om de Mathilde-krans essentieel te wijzigen wel bij Perk heeft bestaan, maar ook toen zullen de grotsonnetten hun plaats als afsluiting hebben behouden. Beschouwt men de vierde mogelijkheid als juist — de enige waartegen geen enkel argument kan worden ingebracht, en die nog versterkt wordt door de dubbelzijdig beschreven bladen en het slechte papier — dan verliest een vroege datering zijn laatste bezwaren. Handschrift P is dus m.i. een voorlopige samenvatting, spoedig ontstaan nadat Kloos in Hs.K zijn notities had aangebracht. De in de Aanteekeningen van de eerste druk opgenomen datering van het sonnet Hemelvaart: Augustus 1880, kan zeer wel voor dit gehele manuscript gelden, al is het uitgesloten dat we in de variantloze tekst van genoemd sonnet de alleroudste lezing bezitten. Het handschrift stamt dan uit de korte periode nádat Perk zijn derde Ardennenreis had gemaakt en vóordat de publicaties in Spectator en Nederland hem tijdelijk zijn wens deden hervatten om de Mathilde in boekvorm uitgegeven te zien. De besproken verzen 5-6 van „De Afgrond” moeten dan worden verklaard, óf uit een weloverwogen herstellen van de tekst volgens Hs.K, terwijl Perk deze voorkeur niet in Hs.P noteerde, óf uit een getrouw volgen van de ingezonden kopij, zonder dat Perk er aan dacht dat het latere Hs.P nog een kleine verbetering bevatte.

Misschien hebben er nog plannen voor een vierde handschrift bestaan: maar aangezien Schimmel de overige tien sonnetten niet onmiddellijk plaatste — integendeel: eerst de zomer van

1881 bracht in verspreide vorm nog vier — had het persklaar maken weinig haast. De ontmoeting met Joanna C. Blancke, omstreeks Nieuwjaar 1881, moet tenslotte alle voornemens grondig hebben gewijzigd; gezien de correspondentie met haar, is het uitgesloten, dat Perk in het voorjaar van 1881 nog de aandacht zou hebben gehad, om een werk te schrijven als Hs.P. Eén blaadje manuscript met drie klein-geschreven sonnetten getuigt van Perks hopeloze poging om de gehele Mathilde-krans te redden door er een Joanna-krans van te maken. Toen dit onmogelijk bleek, sneed hij de kern eruit en publiceerde met Joanna's naam in Augustus 1881 enkel zijn grotsonnetten als „Eene Helle- en Hemelvaart”.

II. DE OORSPRONKELIJKE MATHILDE-KRANS

Over het algemene motief van zijn wordende cyclus heeft Perk zich twee malen in briefvorm uitgelaten; eerst op 25 November 1879 jegens Charles van Deventer, daarna in definitiever vorm op 29 December jegens Vosmaer. Het is nauwelijks mogelijk, de inhoud van handschrift V duidelijker en beknopter uiteen te zetten, dan de dichter zelf heeft gedaan in die bekende passage:

„Iets schoons, dat zich aan het voor schoonheid ontvankelijk gemoed vertoont, grijpt het aan. Strijd der ziel volgt: het schoone is verheven en heft omhoog en de ziel die het aanbidt gevoelt zich klein. Doch is de strijd volstreden, heeft de vroegere toestand der ziel voor een edeler reiner verhevener plaats gemaakt dan bemerkt zij dat zij niet meer bevend en biddend naar dat schoonheidsideaal opstaart: zij is er zoo door verheven, dat ze er mee samenwies. Zij heeft het in zich opgenomen. Dan leeft er een schoonheidsideaal, dat eerst buiten ons en boven ons was in ons gemoed. En men heeft het slechts te uiten om kunstenaar te blijken,” ziedaar de gedachte in mijn boekje belichaamd.

„Het Schoone, 't gemelde schoonheidsideaal, wordt bezongen onder den naam „Mathilde”. Zij treft in den zomer en in een grootsche streek (waarvan zij de vleeschwording is) 't gemoed van een zwerver. Die aanbidt haar, doch weldra komt zijn ziel in verzet. Hij gevoelt zich afhankelijk, smeltend, dwepend als een jonkvrouw, doordien hij 't leven leeft der beminde vrouw.

Met geestkracht rukt hij zich los en begint zijn omzwervingen. Haar beeld blijft hem echter bij en uit het verheven standpunt waarop zijn liefde hem brengt overziet hij natuur en menscheid. Keert hij eindelijk „machtig daartoe aangedreven”, terug naar Mathilde, dan bemerkt hij dat hij ziet hetgeen hij altijd zag . . . en dat hij niet meer aanbidt omdat hij strijdend is gelouterd en haar gelijke werd doordien hij haar in zijn binnenste draagt en 't vrouwelijk gevoel aan zijn mannelijke werkdadigheid geen afbreuk deed. „Ze is in zijn ziel gelijk de zon in zee verzonken”: hij werd kunstenaar: de samengroeiing van 't mannelijke met het vrouwlijke. — Dit 's in hoofdzaak het verloop der handeling in mijn Mathilde.”

Was Perk zelf reeds enkele dagen later overtuigd, dat de bewerking toch niet gehéél overeenstemde met zijn plan: wij zouden ons er eer over verwonderen, dat het hem in zo hoge mate gelukt is, in een lyrisch gedicht voortdurend zichtbaar de gedachtelijke draad te blijven volgen. Het moge waar zijn, dat de verzen niet geschreven werden in de orde die de cyclus ons toont, de rangschikking mag dan hebben plaats gevonden toen een hoeveelheid van honderd sonnetten, en waarschijnlijk nog meer, reeds was ontstaan: onbetwistbaar blijft het, dat de innerlijke eenheid van deze krans alleen verklaard kan worden uit een tevoren in de dichter aanwezige centrale overtuiging. Niet los en onafhankelijk zijn de sonnetten gegroeid, als perziken die men later kan sorteren; doch bijeenbehorend trosgewijs: als druiven. Ze zijn niet de weergave van verschillende stemmingen en ervaringen, maar van één bewogenheid die zich in veelvuldige vormen openbaart. Hoe men dit werk ook leest: het is altijd een amoureux gedicht, door de romantische, chevalereske liefdes-verering voor de schone vrouw, en de dankbare erkenning van haar louterende invloed; het is altijd een natuurgedicht door de verrukte blik waarmee bergen en bossen, ochtendlicht en avondschemer zijn aanschouwd, en door de zuivere plastiek waarin zij werden verbeeld; het is altijd een beschouwelijk gedicht, door de vele en nadrukkelijke overpeinzingen inzake godsdienst, kennis, vrijheid, menselijke ontwikkeling, en dood; het is tenslotte altijd een belijdenis van een in zichzelf gebonden, door liefde tot roeping gewijd kunstenaarschap. Maar het is dit alles tegelijkertijd. Als geheel vormt de

Mathilde-krans een ondeelbare vier-enige uiting van liefdes-gevoel, natuurgevoel, gedachtegevoel en kunstenaarsgevoel: een uiting van de eenheid-in-groei, welke Perk reeds vóór de zomer van 1879 was, doch die de inspiratie der buitenwerkelijkheid behoefde om zich als binnenwerkelijkheid te openbaren.

Geen verstandelijke gedachten, hoe verstandig ook, geen groep van samenhangende meningen, en niet de diepzinnigste overtuiging van wat het dichterschap zou moeten zijn, vormen de kunstenaar, zónder de niet-te-dwingen, niet-te-ontvluchten genade der bezieling. Maar zelfs de goddelijke waanzin, waarvan Plato spreekt, is nimmer in staat uit de begenadigde mensen iets anders te doen voortkomen, dan wat bewust of onbewust in hen aanwezig was. Getransformeerd, omspeeld met glans van schoonheid, doorzield en soms verheven, is ook van de Perk-der-Mathilde de geestelijke sfeer nog verwant aan die van de jeugdige scribent, toen deze vel na vel bekrabbelde met quasi-wijsgerig proza, en zich met behulp van flarden wetenschap der middelbare school en lapjes kennis der klassieken het gewaad ener eigen overtuiging samenflanste. Niet een gezette studie, maar een aanvaard- worden naar de gemoedsbehoefte was daarbij beslissend voor het oordeel; geen kencritisch toetsbare, maar een psychologisch zinrijke levensbeschouwing ontstond aldus; — en juist omdat zij zó ontstond, uit noodzaak van dieper geesteslagen dan de bewustheid van het verstand, werd zij inderdaad de uitdrukking van Perks gehele wezen in zijn toenmalig stadium. Volgde er weinig tijd later in volkomener stijl een nieuwe uiting, de Mathilde-krans, zo moest onvermijdelijk de inhoud hiervan grotendeels overeenstemmen met die van het oudere proza. Niet omdat Perk zijn ideeën berijmde of van zins was een leerdicht te schrijven, maar wèl, omdat betoog en lierdicht, dat is: gedachte en gevoel, ongelijkwaardig en ongelijktijdig doch niettemin gelijkelijk de twee openbaringsvormen waren van éenzelfde gemoedsgesteldheid; twee planten uit eender zaad, de eerste schamel opschietend uit de dorre geestgrond der redenering, de andere overdadig bloeiend uit de bronnenrijke bodem van het dichterschap.

Zoals de liefde verschijnt in de zogeheten „wijsgerige artikelen”, door Betsy Perk gepubliceerd in aansluiting bij haar boek, is zij geheel overeenkomstig de opvatting, die enerzijds

uit de algemene bouw, anderzijds uit de afzonderlijke sonnetten der Mathilde blijkt. Niet de erotiek maar de adoratie kenmerkt deze liefde, die meer een geesteshouding dan een hartstocht is, en in haar begeerteloze verering wordt voorgesteld als een zedelijke waarde. „Men moet niet verlangen bemind te worden”, schrijft Perk als grondregel. „De ware deugdzame vindt zichzelf niets beminnelijk en wenscht slechts lief te hebben, niet geliefd te worden.” Maar terwijl de eerste uitspraak geldt voor de naastenliefde, is het duidelijk, door het verband waaruit hij werd losgemaakt, dat de tweede op de sexe-liefde doelt. Het karakter hiervan naar Perks inzicht was trouwens reeds aangegeven in een eerdere alinea: „De jonkman, die van zijne geliefde houdt, wenscht niet, dat zij hem weder bemint. Dat kan hem geen geluk aanbrengen. Te geven is zijn lust, zichzelf aan haar te geven of te offeren; haar gelukkig te maken door zijn steun, zijne bescherming, zijne weldoordachte leiding is het hoogste genot voor hem.” — Hoe onvolwassen en wereldvreemd is dit alles, hoe gemakkelijk beheerst en ver van de beproevingen ener gepassioneerde verliefdheid! En even kalmromantisch en bloedeloos-litterair is de Eva-beeltenis die hij ontwerpt: „De zachtaardigheid der vrouw, de meêgaande toegewendheid, haar liefelijkheid, haar schuchterheid, haar smachten naar liefde, vindt men dat alles niet weder in de rondheid harer vormen, in de golving van haar haren, in de zachtheid daarvan, in het blozen harer kaken, de teederheid van heur huid, diepte van hare oogen?” —

Het toeval heeft gewild, dat de vrouw, wier schoonheid van verschijning Perks altijd-amoureuze hart bekoorde, hem juist toen zijn jongensachtige theorie tegen een manlijker praktijk had kunnen breken, dwong tot de praktijk zijner theorieën, door het simpele feit, dat Mathilde Thomas verloofd was met een jonge graaf De Block, en, ook afgezien daarvan, voor Perk niet de geringste gevoelens koesterde. Wat hij haar wenste te geven, kwam derhalve overeen met wat zij mocht aanvaarden: de bewondering voor haar schoonheid, het bekoord-zijn door haar liefalligheden, de eerbied voor haar vrouwelijk karakter.

Zo bleef dan de historische werkelijkheid begrensd binnen de sfeer der vroegere overtuigingen, en de verbeelding der poëzie weer binnen de sfeer dezer werkelijkheid. Wat Perk op

dichterlijke wijze uitdrukt in zijn sonnetten, correspondeert dan ook geheel met wat hij nuchter-prozaïsch omstreeks dezelfde tijd schrijft in een brief aan Van Deventer:

„In 't laatst van Juli waren we een week te Laroche sur Oerthe. Daar leerde ik kennen m^l Mathilde Thomas een blonde jonge dame van twintig jaar, verloofd en lief. Vijf lange dagen genoten we haar gezelschap en ik bemerkte alras dat zij in zich vereenigde al het innig vrouwlijke wat ik toekende aan de ideale vrouw mijner gedachten niet aan de vrouw, die ik tot gade zou wenschen.

„Zij was zeer vrijmoedig en daar ik zoo vrij was nu ze toch verloofd was haar te zeggen dat ik haar goed en schoon vond was ze innemend genoeg om mijn eerbewijzen niet te wijzen van de hand en me zelfs voorkomend te bejegenen vertrouwlijk met me te keuvelen, omdat ze wist hoe ik haar beschouwde en dat ik voor haar vereering gevoelde maar niet de liefde noodig tot een huwelijk.

„Kort daarop vertrokken wij. Zij geleidde ons een eind weegs, wij kusten elkander en schreiden. Ik zag haar niet weder. Dezer dagen verneem ik dat haar verbintenis is verbroken. Zie- daar waaruit mijn gedicht is ontstaan.”

Al de elementaire gegevens, in dit brieffragment vervat, vindt men uitgewerkt in de eerste dertig sonnetten van Handschrift V terug: wel in rijkdom vermeerderd, niet in wezen veranderd. Geeft Eerste aanblik een ontroering weer, waarvan de richting nog velerlei mogelijkheid biedt: reeds Mijn liefde laat in z'n beschouwelijke ontleding geen andere kans meer open dan een verering-op-afstand. Deze verering moge tot aanbidding stijgen in verzen als Voorgevoel of Ochtendbede, zij moge een ethisch accent krijgen in de laatste regels van Besluit of in Zegen mij, zij moge zich verbinden met een doodsgedachte in Zij sluimert, of gepaard gaan met theologische bespiegelingen in Madonna, God en dergelijke, zij moge tenslotte de vorm aannemen van een kunstenaarswijding in Bewuste liefde of De Oerthe — altijd blijft zij haar algemeen karakter behouden. Want ook wanneer Perk Mathilde toevoegt:

Gij, die de moeder mijner liefde zijt,
Zijt Moeder Gods, want God is mij de Liefde:
U zij mijn hart, mijn brandend hart gewijd!

is dat geenszins een uiting van de gepassioneerde man voor zijn éne geliefde, maar eenvoudig een versterkte aanduiding van een motief uit het begin van de krans, het duidelijkst uitgedrukt in Lotswisseling: namelijk, dat door de ontmoeting met Mathilde opnieuw, na een tijd van haat en verdriet, de algemene mensenliefde in zijn hart was ontstaan. Daarom vormen sonnetten als Ik min uw minnaar, of Bewuste liefde geen storend element in de sfeer van deze cyclus; integendeel: zij markeren zowel de grens, waarbinnen de werkelijkheid en de daardoor gewekte inspirerende gevoelens zich grotendeels bewogen hebben, alsmede de grens, waarbinnen de dichter wilde dat zijn poëzie zou blijven bepaald. Maar dáárom dan ook werd het enige vers, dat deze grenzen overschreed, en stellig als weerslag van een kleine gebeurtenis in z'n feitelijke direktie minder verering dan verliefdheid geeft: Een handkus, door Perk reeds uit de oudste bundeling van zijn krans geweest. Het erotische gedicht: De adder, dat overigens geen herinnering áan of verlangen náar Mathilde uitdrukt maar volkomen algemeen is, was in z'n definitieve vorm toen nog niet geschreven, evenmin als Kupris in het woud. De liefde in haar zinnelijke verschijning heeft aan de oorspronkelijke cyclus nergens deel.

Mathilde evenwel is niet enkel de vrouw-die-men-aanbidt, ze is tevens de incarnatie van de schoonheid der Ardennen. Het staat in de brief aan Vosmaer zo bescheiden tussen haakjes: „Zij treft in den zomer en in een grootsche streek (waarvan zij de vleeschwording is) 't gemoed van een zwerver”; maar aan die vijf woorden hangt de eenheid van Perks gedicht. Het is Mathilde, door wier bekoorlijkheid weer in de dichter liefde wordt gewekt voor natuur en mensen: hij ziet de wereld met nieuwe ogen, en hoewel zijn blik vaak schijnbaar die van een impressionist is, blijft er in wezen steeds een verband bestaan tussen zijn gevoel voor Mathilde en zijn scherpe visie: hij kijkt met een door liefde verhelderde blik. Is dit onbetwistbaar een poëtische, ja theoretische constructie om het grote gedicht aan voldoende samenhang te helpen, het is niet minder voor Perk een reële ervaring geweest: natuurlijk heeft in de vacantiedagen van Juli 1879 de plotselinge vereringsliefde al zijn sensitieve functies tot het uiterste gespannen. Zijn sterk plastisch gericht geheugen, waardoor hij zich na meer dan tien jaar allerlei détails

herinnerde uit zijn Dordtse jeugd, ving nu de markante vormen en genuanceerde kleuren op van de nieuwe, bekoorlijke en romantische omgeving. Maar men doet goed, erbij te bedenken, dat deze omgeving hem door zijn vader uitdrukkelijk als romantisch en bekoorlijk was voorgesteld: men had immers deze streek opnieuw als vakantieverblijf gekozen om zijn bekoorlijke romantiek. Van de typische attributen ontbreekt er dan ook geen enkele: de waterval en de ruïne; het woud, het beekje en de afgrond; een herder, een kluizenaar, een kerkhof en vooral véél maneschijn: de collectie is compleet genoeg voor een museum. Maar hoezeer de keuze van zijn onderwerpen dus romantisch blijkt, de zienswijze is het slechts voor een gering gedeelte. Het karakteristieke van de Mathilde-cyclus als „overgangswerk” schuilt juist hierin, dat Perks gevoel al zulke conventionele zaken nog aanvaardt, terwijl tegelijk zijn blik ze meestal ontdoet van hun rhetorische vaagheid en versluiering. Soms echter, als hij de loutere plasticiteit loslaat en het beeld zich terzijde laat dringen door een overpeinzing, komt de romantiek ook meer of minder duidelijk naar voren in een merkwaardige tegenstelling: de dichtelijke liefde voor de natuur blijkt evenredig met een stichtelijke afkeer van de stad. De stedeling schijnt roemzuchtig, ijdel en eigengereid, hij mist de landelijke eenvoud, en toch kan ook hij ten hoogste wat de dorping kan: leven, laten leven, en leven geven.

Zo is Perks poëzie de uiting van een Amsterdammer die naar de bergen, van een Hollander die naar den vreemde reist, en dan het andere ervaart als het schone. Zijn werk bevat geen enkel bewijs, dat hij oog heeft gehad voor de nabije pracht van landschap of stedenbouw. Jarenlang heeft hij in Amsterdam gewoond zonder iets weer te geven van de onvergelykelijke grachten, de eeuwenoude gevels, het glorieus IJ. Hij heeft Dordrecht en Breda, Haarlem en den Haag gekend, en talloze dorpen bezocht in de omgeving van deze woonplaatsen en vakantieoord; maar de atmosfeer van wolkenluchten boven water, en een cirkelende horizon rondom, vond geen uitdrukking in zijn poëzie. Slechts onder veel voorbehoud en met uitsluitende aandacht voor de stijl, kan men Jacques Perk een impressionist noemen. De gevolgtrekking ligt voor de hand: Perk heeft de schoonheid van de natuur voornamelijk

ondergaan in de vreugden van de reis en onder de invloed van het ongewone: in zijn sonnet Uchtend geeft hij van het vaderland, dat hij verlaten heeft, niet anders dan een onnozele aanduiding, en in Avondgroet vindt men alleen de regel over „de schoot der vlakke in effen groen gewaad”. Door het drieledige contrast van Nederland tegenover buitenland, van stad tegenover natuur, en van vakantie tegenover dagelijks leven, moest zijn aandacht worden verheugd, eer deze scheppend werd. En ook toen nog drong in de nieuwe kunst zich de oude gedachte: hoe vaak begint als zintuiglijk beeld wat als zinbeeld sluit!

Met een beminnelijk zelfbedrog stelt Perk het voor, alsof zijn diepzinnige wijsgerige opvattingen mede een gevolg zijn van de algehele ommekeer, door Mathilde in hem teweeggebracht: zijn liefde had hem niet enkel de natuur, maar ook mens en maatschappij, ja allerlei begrippelijke dingen juister, verhevener doen zien. De waarheid immers is voor hem geen moeizame uitkomst van logisch denken, doch ontstaat in het liefdevolle hart (Mist). Het tweede deel van de bundel, wanneer na het afscheid de zwerfver eenzaam en peinzend door de wereld trekt, bedoelt dus niet minder dan een ideale levensleer te geven: de geschiedenis van een loutering. Dat inderdaad de uitgesproken meningen geen losse invallen waren, maar weloverwogen denkbeelden, blijkt duidelijk uit het onderling verband, en duidelijker nog uit de herhaling, die men bij sommige motieven kan vaststellen. Een kleine samenvatting, hoe onvolledig ook, brengt daarvan onmiddellijk het bewijs.

Aan ieder schepsel is een roeping ingeboren, en deze te volgen is zowel geluk als deugd (De forel). Het onderscheid tussen de mensen is deels een gevolg van een verschillend groeistadium (De akker), deels van een verschillende aanleg (De mis). Uit dit onderscheid vloeien wisselende opvattingen van smaak, van zeden, van plicht voort (Tevredenheid). Men moet de een niet meten met maatstaven, voor een ander bestemd (Idealen; Wilg en popel; Deugd). Vrijheid van wil is te kunnen handelen krachtens zijn aard (Twee Rozeblaadjes). Volledige vrijheid is alleen in de dood te bereiken; al het levende kent binding (Vrij). Vreugde en tevredenheid zijn de beloning voor wie leven overeenkomstig hun aanleg; tevredenheid is een bewijs dat men goed gehandeld heeft (Nacht); het is onnatuurlijk het lijden te zoeken (De kluizenaar). Het liefdevolle gebed, uit-

gestort terwille van anderen, schenkt innerlijke vrede aan degene die bidt (De bede in 't woud). Omtrent het hiernamaals bezit de mens geen zekerheid (Des grijsaards antwoord). Ons Godsbeeld bevat veel menselijke trekken; over God te twisten is zinloos (Duif en valk). De Godsvoorstelling is ontstaan in het menselijk denken, maar daardoor juist bewijst dit zijn goddelijke afkomst (Het grootsche denkbeeld). De wetenschap kan zeer veel wonderlijks verklaren, niettemin is ze typisch aards en menselijk, en derhalve begrensd (Kennis, a en b). Het verleden leert ons, dat de mens in wezen gelijk gebleven is; over de toekomst weten wij weinig (Opdelving; De voorzaat; Eenzame eik). Het persoonlijke leven is maar een kort-tussenspel in twee oneindigheden van dood-zijn (Dorpsdoodenakker). De dood komt onverhoeds (Het sluimrend meisje in 't graan; De roos; De adelaar). De dode kent geen behoeften, en bezit dus een volkomen tevredenheid (Het doode gaaik). De kennis van wie de dingen zelf onderzoekt, vormt een strikt individuele waarheid; daartegenover geeft het geloof een collectieve waarheid (Het lied des storms), maar men moet deze als juist erkennen voor bepaalde mensengroepen (Dorpsvesper; De mis).

Meningen als deze kan men ook aantreffen in de overpeinzingen, door Perk in de jaren vóór 1879 te boek gesteld; bijwijlen naderen de formuleringen in proza en poëzie tot een woordelijke gelijkheid. Het denkbeeld, dat uit verschillende aanleg verschillende plichten voortvloeien, vindt men reeds in het humoristische verslag van Perks eerste Ardennenreis: „Moet de krijgsman, wil hij een goed krijgsman zijn, een karakter hebben, eene plaats in de zedelijke maatschappij, overeenstemmend met het karakter, met de plaats eens predikers? Is het de plicht van den ambachtsman eenzelfde ideaal van goed- en volkomenheid na te jagen als iemand wiens aanleg hem tot kunstenaar stemfelt? Voorzeker niet.” In het leven is het zó, dat „wat voor den één deugd is, voor den ander in de hoogste ondeugd wordt verkeerd, naar gelang van 't voorzittende beginsel”. Deze opvatting, die aan de geboren kunstenaar het recht maar ook de plicht geeft, zich als kunstenaar te voelen en te gedragen, vindt men nà de Mathilde-krans opnieuw in Februari 1880 uitgesproken in een lang gedicht voor Josephine de Groot.

Het tevredenheid-is-deugd-motief weerklinkt o.a. in een ge-

deelte van „Iets over den Mensch”: „Gelijk alles in de natuur streeft naar bevrediging, zooals het dier zijn bestemming bereikt, wanneer het eet en drinkt, zoo heeft de mensch zucht tot tevredenheid. Tevreden zijn is 's menschen bestemming. In hem ligt een streven naar geluk, naar verzadiging, en rust. En dat streven is de deugd. Een mensch, die mensch is, die degelijk is, deugt, hij is een gelukkig tevreden mensch.”

En over de grondslag en de grens onzer kennis stelt Perk vast: „Ook onze planeet heeft haar verleden: zij leeft, zij beweegt zich, zij wisselt gedurig. Hoewel voor het oneindig Verstand, dat de geschiedenis van het Heelal gedurende de Eeuwigheid kent, dat verleden evenzoo kort en bekrompen moet zijn als voor ons de geschiedenis van een infusiedier, zoo bouwen wij met ons zeer eindig verstand toch alle wetenschap op het leven onzer aarde.”

Men kan deze citaten vermeerderen, ja verveelvoudigen. Doch het merkwaardigste is eigenlijk wel, dat ook de grote algemene gedachte van de Mathilde: het tot kunstenaar gewijd-worden door de liefde voor een vrouw, reeds weloverlegd tevoren was opgeschreven, en in een rhetorische uitroep als roeping geformuleerd: „Kunst geeft liefde, kunst huldigt het vrouwelijke. De hand op het hart, het hoofd ten hemel, denkbeelden aan een vrouwenziel in de borst, Jacques! streef zoo voort”. En op een andere plaats: „Maar de liefde uit zich niet alleen in daden. De gevoelens des harten bezegeld met een hartelijken handdruk kunnen in woorden, in klanken gebracht worden. Men voelt behoefte ook op zulk eene wijze zich te uiten en men wordt kunstenaar.” — Zelfs de aankondiging door middel van een geestverschijning vindt men reeds in de omvangrijke kritiek op het middelbaar onderwijs, waarmee Perk zich in het voorjaar van 1877 tot zijn vader richtte. — Indien van één gedicht, zo geldt het zeker in de hoogste mate van de Mathildekrans, dat alles wat daarin werd uitgedrukt, lang tevoren bestond. De ontmoeting te Laroche betekent inderdaad niet méér dan de kleine schok, die nodig was om tot vormgeving te komen; zoals een vloeistof, oververzadigd, plotseling uitschiet in kristallen.

De aanwezigheid, als aandoening, van een vaak-overwogen groep samenhangende gevoels-gedachten heeft zich echter niet

alleen getoond in de eenheid van de cyclus-als-geheel; zij veroorzaakte ook de eenheid-in-verscheidenheid der afzonderlijke gedichten, en bepaalde hun onderlinge orde. Zijn er aparte liefdessonnetten, natuursonnetten, gedachtensonnetten: toch, in de meeste verzen blijken de elementen onscheidbaar vermengd en verbonden. Zuivere typen, uitdrukking van één motief, zijn zeldzaam: in het eerste gedeelte enkele van niets dan adoratie: Voorgevoel, Ik min uw minnaar; in het tweede gedeelte enige met niets dan stemming en plastiek: De bouwval, De scheper, en ook een paar met niets dan overpeinzing: Kennis. Maar het merendeel behoort tot twee, dikwijls drie sferen, hetzij doordat in de natuuruitbeelding terloops een vergelijking wordt opgenomen, ontleend aan één der andere hoofdmotieven:

„En 't luwtje als liefde onmerkbaar aangevloegen” (Maneschijn) of: „Valt hij, gelijk de dood op mensenwerk” (De Adelaar) — hetzij breder van uitwerking, doordat twee gedachtelijke terzinen volgen op twee beeldende kwatrijnen; of ten leste, doordat natuur en liefde, liefde en gedachte als onsplitsbare eenheid verschijnen, enkel wisselend van aspect. Zo doordringen gevoelens van natuur en liefde elkaar in: Harmonie, Ochtendbede, Avondzang; van liefde en gedachte in: Zij sluimert, Madonna, God; van liefde en kunstenaarsgevoel in: Aan de Sonnetten, Bewuste liefde, Verschijning; van natuur en gedachte in: Nacht, Dorpsvesper, Op het meir; en deze voorbeelden zijn gemakkelijk uit te breiden.

Door zulke veelvuldige verbindingen heeft de bundel een structurele samenhang verkregen, die het uiteenvallen in twee losse helften verhindert. Begrijpelijkerwijs overheerst in heteerste deel de liefde, in het tweede natuur en mijmerij; doch niet enkel doordringt het natuurgevoel reeds de eerste, ook doordringt het liefdesgevoel nog de tweede helft. Nadat de sonnetten 6–26 de adoratie uitdrukken, de sonnetten 27–33 de noodzaak van het afscheid, de sonnetten 34–38 de weemoedige stemming daarna, en hiermee dus de eigenlijke Mathilde-reeks is afgesloten, keert in de vijftig gedichten, eer met de grotsonnetten het slot aanvangt, nog ruim tien maal het liefdesmotief terug, en hiervan drie keer met de naam Mathilde (sonnet 48, 76 en 84). Ziet men de bundel in zijn wezenlijke en welbewuste bouw: eerst ontmoeting en scheiding (sonnet 4–38), dan het zwervend

gescheiden-zijn (sonnet 39-88), ten laatste de crisis met het wederzien (89-103), — dan ontdekt men niet enkel, dat op zeer evenwichtige wijze het middendeel juist de helft der honderd sonnetten omvat, maar ook kan men vaststellen, hoe geleidelijk in dit middendeel het liefdesthema eerst afneemt: sonnet 41, 43, 44, 45, 48, en later weer toeneemt: sonnet 72, 76, 78, 84, 87; terwijl in de tamelijk grote afstand tussen sonnet 48 en 72 slechts één maal, doch dan ook karakteristiek genoeg, dit motief weerklinkt: in de troostrijke symboliek van Het oog van 't woud (57).

De cyclus, zoals handschrift V die geeft, plaatst nadrukkelijk de reeks grotsonnetten aan het eind. Ze hebben daar niet alleen de taak van samenvatting en afronding van de krans, maar ook de diepere betekenis van crisis en katharsis, en bezitten derhalve een belangrijke esthetische functie. Bovenal echter zijn ze juist op die plek nodig als de enig-mogelijke psychologische voorbereiding voor het weerzien: het weloverlegde slot, waardoor Perk in zekere zin de moraal van het gedicht heeft uitgebeeld. Met de huiveringwekkende tocht onder de kille gewelven, en daarna het betoverend-plotselinge uitvaren naar het zomerse licht — het enige van de grot van Han, wat Busken Huet in zijn Land van Rubens de moeite waard noemt — hernieuwt zich de heugenis aan de liefdeloze droefgeestigheid, die de dichter heeft doorgemaakt, eer Mathildes aanblik hem genas tot een menselijk geluk. Dichterlijker dan Huet heeft Perk de schoonheid van het lelijke ervaren, zij het ook door het als zinnebeeld te beschouwen van zijn eigen somberheid. Uit deze herveelde ellende, in de als een boze droom zo donkere atmosfeer der vochtige druipeestenzalen, roept de dichter om hulp en troost tot de enige, die hem eerder van de wanhoop had gered: Mathilde. Haar weer te zien wordt zijn sterkste verlangen. Maar vindt dat weerzien plaats, dan is het hem plotseling en voor goed bewust, dat het wezenlijke van zijn adoratie niet afhankelijk is van háar verschijning, maar blijvend deel werd van zijn eigen verrijkt gemoed.

Door de liefde voor de vrouwelijke schoonheid is zijn wijding tot kunstenaar voltrokken, en daarmee de voorspelling vervuld, welke de aanvang vormt van de gehele krans. Ook zonder proloog en epiloog is de symmetrie verzekerd: door titels en tekst van Eerste aanblik en Laatste aanblik; door de overeen-

komst der beide geestverschijningen, en ten overvloede door de twee sonnetten van aankomst en vertrek, tegenstellend verbonden als Uchtend en Avondgroet.

De cirkel sluit. —

III. DE GROEI VAN PERKS DICHTERSCHAP

De geschiedenis van de Mathilde-krans, nadat deze als eenheid was ontstaan, is een voortdurende strijd geweest tegen de vele rhetorische elementen en vóór een persoonlijker taalgebruik. Beschouwt men de talrijke veranderingen in de handschriften zelf aangebracht, en tevens de verschillen die er tussen twee handschriften bestaan zónder dat Perk ze eerst als variant noemde, dan wordt het duidelijk, dat alleen een zo vage term als „persoonlijk” in staat is, de verscheidenheid te omvatten van al de werkelijke motieven, die tot wijziging hebben geleid.

Wanneer Perk in het eerste sonnet van handschrift V de woorden „loon of lof” (vers 10) verbetert in „lof als loon”, betekent dat, met behoud van het zinrijke stafrijm, een bevrijding van het dichterschap uit de sfeer van de materiële betaling: want juist door z'n tegenstelling tot „lof”, kreeg „loon” aanvankelijk een al te geldelijke klank. De nieuwe lezing is dus tegelijk juist en nobeler, maar ook heeft ze gewonnen aan melodie, door het wegvallen van de stotende herhaling: òf lòf, en door het nu niet meer afnemende maar aanzwellende van de klinkers: lǒf als lōon. Eenzelfde behoefte aan juistheid, uiteraard samengaand met andere verlangens, mogen wij als motief erkennen, wanneer in sonnet 5 „denkend” (vers 12) vervangen wordt door „peinzend”. De dichter immers is geen denker, geen wetenschappelijk beoefenaar der wijsbegeerte; hij weet, dat van zijn denk-beelden het béeld belangrijker is dan de gedachte. Maar terwijl hij dus terecht de bescheiden waarde van zijn meningen doet uitkomen, verinnigt hij hun sfeer door de zachte hartewarmte van het woord „peinzend”, dat bovendien, tezamen met de latere modulatie „mijmrend”, aan het gehele slot de weemoedig-weldadige werking schenkt van een volgehouden reeks ei-klanken.

Juister, nauwkeuriger van bedoeling en formulering is het ook, als in sonnet 34 de uitdrukking: „in elken traandrup” (vers 14) wijken moet voor: „in traan en ziele”. Want in tegenstelling tot de zelfbeheersing, die de nieuwe lezing suggereert, wekt de oorspronkelijke de indruk van véél tranen, en mist tegelijk de diepere zin, die met het woord „ziele” wordt toegevoegd, al hadden wij daarin de plechtstatige slot-e gaarne gemist. Evenzo blijkt in sonnet 51 vooral de duidelijkheid gediend te zijn door de wijziging van „’t menschenleven” in „mensenlevens” (vers 13). De deemoedige vroomheid schuilt niet in het zich één-voelen met het algemeen menselijke, maar juist in het vermogen om zich te verplaatsen in de verschillende levens van afzonderlijke individuën, en daar liefdevol behulpzaam te zijn. — Een gelijksoortige waarde bezitten vervangingen als: gelukkig door: tevreden (sonnet 47); Dwaas door: Slaaf (sonnet 88); en: de toekomst door: het morgen (sonnet 95).

Van enigszins andere orde is m.i. de variant, wanneer de inzet van sonnet 5: „Het avondpurper”, vernieuwd wordt tot: „De purpren avond”. De aanvankelijke tekst is niet alleen volkomen rhetorisch, maar in zekere mate abstract; de kleine omzetting maakt de aanduiding concreet en fris. Niet minder rhetorisch zijn termen als: zoete rust (sonnet 6), adel (sonnet 7), stond (sonnet 13) en dergelijke, en die te wijzigen in: diepe rust, zachtheid, donkre dag, betekent althans een kleine winst. Maar veel groter wordt deze, wanneer het algemene begrip wijkt voor het bijzondere, want dit bijzondere is vaak tegelijk het plastische. Wanneer in sonnet 8:

’t Was of ’k verloren schatten had hervonden (vers 10)
wordt herschreven tot:

’k Had vreugde, vrede, liefde weergevonden —
is aldus niet enkel de slappe, vagelijk vergelijkende inzet vervallen terwille van een rechtstreekse aanduiding, maar ook zijn de vrijwel waardeloze „schatten” zichtbaar geworden in de climax: vreugde, vrede, liefde. — Prachtig kan men de plastische werking van kleine, concrete wijzigingen bemerken in een geval gelijk sonnet 31, waar een willekeurige „boom” (vers 13) bij nadere beschouwing een „linde” blijkt te wezen; of in sonnet 44, waar de niet duidelijk weergegeven „ruigten” (vers 6) plaats moeten maken voor „heesters”. Zo ook wordt

het ruime begrip „sterven” in sonnet 50 (vers 10) voor de Napoleontische soldaten beperkt tot „vallen”, al is in het verband alleen het probleem van het dood-zijn, niet de wijze van doodgaan bedoeld. Tekenachtiger en tevens persoonlijker zegt Perk in sonnet 55 van het koeltje niet langer, dat het de beukelovers „werpt” (vers 6); nu „schuift” het ze de zwerver toe. En evenzo is in sonnet 85 een onmiskenbare verfraaiing bereikt, wanneer de „vlugge wolf” (vers 9) zich als een „waakse wolf” doet kennen, die aldus meteen aan het vers een wenselijke alliteratie bezorgt.

Verschillende motieven, waarbij ook de lelijkheid van de klkn-klank, zullen wel dooreen gespeeld hebben, toen in sonnet 61: door zorgen niet en niet door kleed bekneld (vers 11) veranderd werd tot:

door wade niet en niet door leed bekneld.

Hier brengt het woord „leed” in plaats van „zorgen” de vervanging van een speciaal begrip door een ruimer aanduiding; het proces is dus omgekeerd als bij de eerder genoemde varianten, doch in dit geval is het ruimste woord kennelijk het beste. Met het gebruiken van „wade” voor „kleed” wordt een dichtelijke verhevenheid toegevoegd, die naar moderne smaak geen winst betekent. Maar wèl versterkt het vooropzetten van de gezichtsindruk de plastiek, terwijl tegelijk de gevoelsindruk verhevigd wordt door de plaatsing van „leed” onmiddellijk bij „bekneld”. Zag de dichter eerst een zinnebeeld van zorgeloos geluk, dat een naakt meisje bleek te zijn — nu ziet hij een naakt meisje, dat zorgeloos en zalig slaapt. Ondanks de toeneming van de rhetorische taal is in dit geval de rhetorische sfeer dus toch verzwakt.

Ook tijdens het schrijven van handschrift K heeft Perk nog een aantal wijzigingen gemaakt, die men eveneens moet beschouwen als een geleidelijk verbijzonderen van de tekst. Enkele titels zijn meer in overeenstemming gebracht met het bijbehorende vers; Gelooven werd: Aanzoek; Bewuste Liefde werd: Onthulling. Kleine preciseringen deden: bloeien (V 28) overgaan in: ontbloeien (K 5); ontweken (V 22) in: geweken (K 12); mij roof (V 29) in: me ontroof (K 24). Maar belangrijker begrips- en beeldverscherping vindt men, wanneer door een kleine omzetting de aandacht onmiddellijk wordt gericht

op het meest wezenlijke, zoals bij de inzet van Eerste aanblik:

Hs.V 6, vers 1 var:

Ik zie uw zee-blauwe oogen peinzend pralen

Hs.K 4, vers 1:

En peinzend zie 'k uw zee-blauwe oogen pralen. —

Een vergelijkbaar geval doet zich voor bij Tot wederziens:

Hs.V 30, vers 3:

Ik hoorde in 't beekgeruisch geen zoeten kout

Hs.K 30, vers 3:

In 't beekgeruisch hoorde ik geen zoeten kout. —

Misschien voornamelijk om ritmische reden heeft de dichter een verschuiving aangebracht in Zegen mij, waar ook het andere werkwoord bijdraagt tot de inniger toon:

Hs.V 32, vers 4:

Uw voetje waar de vliet langs heen ging strijken

Hs.K 87, vers 4:

uw voetje waarlangs heen de vliet kwam strijken. —

Maar geen ander, dan allereerst de nadrukkelijke aandacht, mede verkregen door de omzetting van de jambische aanhef tot een trochaeïsche, zal het motief zijn geweest, toen bij Dorpsvesper (V 53, K 72): „De dag is heen” veranderd werd in: „Heen is de dag”; evenzo verwierf de slotregel van Laatste aanblik (V 101, K 97): „En 'k zal u loven” zijn hartgrondige klank eerst als: „U zal ik loven”. —

Op merkwaardige wijze versterkte zich het persoonlijke element in Bewuste Liefde (V 18, K 20), waar bovendien een kleine compositiefout verbeterd werd. Het oorspronkelijke slot luidde:

en zulk een liefde is niet die elk begrijpt

daartoe alleen is 't kunstenaarshart gerijpt.

Reeds was dit in handschrift V enigszins gewijzigd:

tot zulke is 't kunstenaarshart alleen gerijpt —

maar behalve dat de herhaling van „zulk” in de verzen 13 en 14 storend klonk, bleek ook de term „kunstenaarshart” op deze plek voorbarig: de gehele bouw van de cyclus berust immers op de veronderstelling, dat dóor de liefde en dóor de scheiding de zwerver eerst tot kunstenaar groeit. De tekst in Hs.K mist dan ook terecht het tegelijk parmantige en weinig-individuele woord, en schrijft juister en dankbaarder:

Uw liefde heeft mijn ziel daartoe gerijpt.

Niet minder duidelijk concretiseerde zich een algemeen begrip tot een persoonlijke ervaring in Een adder. Daar luidt de tweede terzine volgens de oudste tekst (V 43):

Zoo slingert zich soms in een stille stonde

Het fel verlangen naar de zoete zonde

Gelijk een adder om de ziele heen!

Een vergelijking dus als zovele andere, en een uitspraak die niet anders dan theoretische instemming vraagt. Maar met weglating of wijziging van de vage termen: soms, een stonde, de zoete zonde, de ziele, bereikte Perk (K 44) een volle directheid door de vergelijking te verheven tot gelijktijdigheid, de algemeen-menselijke ziel te erkennen als de eigene, en de zonde te preciseren als erotisch, al is er geen reden voor de opvatting, dat deze erotisch gericht zou wezen op Mathilde:

Zoo slingert zich in deze stille stonde

het zoet verlangen naar de zoetste zonde

gelijk een adder om mijn ziele heen. —

Scherper visie, juister uitdrukking, oorspronkelijker woordkeus of fraaier klank is ook het gewenste en welgeweten gevolg van veranderingen zoals: mijn brandend hart (V 14) in: mijn vlammend hart (K 16); mijn droomende oogen (V 28) in: mijn zalige oogen (K 5); wie ons aanschouwen (V 29) in: wie naar ons staren (K 24); struiken (V 41) in: heesters (K 33); opzweept (V 54) in: opzwalpt (K 77); dommen (V 73) in: dwazen (K 86); duister hutje (V 100) in: scheemrig hutje (K 92). Behalve het verlangen naar een beeldende stijl, bemerkt men tevens in dit alles de begeerte om die veel-zeggende beknoptheid te bereiken, waarvan Perk zowel bij de bewonderde zeventiende-eeuwers als ook bij Potgieter het meesterschap erkende. Maar bovendien voelt men telkens de haast vrouwelijke voorliefde voor kleine poëtische klankmiddelen als assonance en stafrijm, en ook de subtiele neiging om het zeldzame woord te waarderen als een kostbaar juweel, en het te vatten in de edelsmeedkunst van het vers.

Men mag de tekst van handschrift K, dat zich aanvankelijk in rangschikking weinig van Hs.V zal hebben onderscheiden, beschouwen als een eindresultaat: de hoogste uiting waartoe de twintigjarige dichter uit eigen kracht in staat was. Maar met het begin van de vriendschap tussen Perk en Kloos, dat op 15 Mei 1880 wordt gesteld, vangt er voor de Mathilde-krans

een nieuwe periode aan. Het is wel zeker, dat Carel Vosmaer, die in Januari 1880 de cyclus ter lezing had gekregen, zo min als enkele van Perks vroegere vrienden, de litterair-critische fijngevoeligheid heeft gehad om temidden van de vele kleine onvolkomenheden aanstonds de grootheid van dit jonge dichterschap te ontdekken. De eerste, en tot October 1880 tevens de enige, die het werk als totale schepping heeft bewonderd, hoewel hij van talloze onderdelen de tekorten zag en aanwees, is Kloos geweest. Als criticus toen reeds bewuster van zijn inzichten en doeltreffender in zijn oordeel dan Perk ooit worden zou, stond Kloos bovendien tegenover een tekst, welke voor het oog van de dichter-zelf door het voortdurende verbeteren reeds óverbekend moet zijn geweest. De notities die met potlood op vele bladen zijn aangebracht, maken stellig maar een gedeelte uit van de opmerkingen, waartoe het handschrift Kloos aanleiding gaf. Doch al ontgaat ons alles wat mondeling werd geformuleerd, en eveneens wat Perk bijtijden tot verklaring en verweer zal hebben geantwoord, in de schriftelijke kritiek ligt, naar men mag aannemen, het belangrijkste deel bewaard: des te belangrijker, aangezien hieruit niet enkel de jonge Kloos, maar door vergelijking met handschrift P ook Jacques Perk in zijn verdere groei kan worden gekend.

Ongeveer een kwart-deel der bladen draagt geen potlood-aantekeningen; een ander kwart toont alleen korte uitingen van verrukking, zoals een derde kwart van afkeuring; bij de vierde groep tenslotte vindt men uitvoeriger en veelvuldiger kritiek, vaak gepaard met kleine aanwijzingen ter verbetering, die somtijds het karakter krijgen van tekstvarianten. Bij de eerstgenoemde sonnetten mag men over het algemeen aannemen, dat Kloos ze aanvaardbaar achtte, zonder veel geestdrift maar ook zonder verzet tegen onderdelen; hun karakter en kwaliteiten zijn echter te zeer verschillend, dan dat men ze kan samenvatten voor een algemeen gemiddelde van Perk z'n kunst en Kloos z'n kritiek.

Zulk een samenvatting is, althans tot op zekere hoogte, wel mogelijk bij de verzen, die Kloos nadrukkelijk heeft geprezen, ook al vormt direkt het allereerste een uitzondering. Men moet veronderstellen, dat „Aan de Sonnetten” door de daarin bepleite hoge opvatting van het dichterschap heeft goedge maakt, wat het in zijn nogal verstandelijke redenertrant mist aan

diepere toon. In de overige gedichten evenwel vindt men, meestal in de kwatrijnen, een duidelijk door de plastiek verbeelde werkelijkheid-vol-sfeer en daarna, met deze sfeer verwant, in de terzinen een niet minder duidelijk, deels met muzikale middelen gesuggereerd gevoel, dat soms naar het pathos neigt, soms naar de melancholie. In sonnetten als Gescheiden, en De Afgrond, moet Kloos tot vereenzelviging toe zijn eigen zwaarmoedige aard hebben herkend. Maar even onmiskenbaar is er, bij verschil van intensiteit, toch óók verwantschap van wezen tussen de groot-pathetische gepassioneerde romantiek van zijn vroegste verzen en Perks minder tragische, minder zielsdiepe maar even persoonlijke vereringsgevoel in De Zangster, Eerste aanblik en Ochtendbede.

De waardering voor de plastiek op zichzelf, die Kloos zes jaar later tot een gunstig oordeel drong betreffende het overigens moeilijk met '80 te verbinden werk van Jakob Winkler Prins, vindt men reeds in zijn lof voor verzen gelijk De grotstroom of Eenzame eik. Zelfs bij anecdotische genrestukjes, als Opdelving en Het grafkruis, die men met Dorpsdans wel voor typen van hun soort mag houden, aanvaardt Kloos de anecdote terwille van de sfeer, en de sfeer terwille van de inderdaad voortreffelijke beelding. Toch ging zulke poëzie de grenzen van zijn dichternatuur kennelijk te buiten; maar de objectiever gerichte criticus duldde, wat de subjectieve kunstenaar nimmer zelf zou hebben gedicht.

Dat Kloos niettemin ook toen reeds de muzikaal-ritmische kwaliteiten van het vers als wezenlijker erkende dan het zuiverplastische, laat zich merkwaardig bewijzen uit één simpele notitie. Bij Voorgevoel schreef hij „zeer fraai” naast deze eerste terzine:

Daar, waar het blozen troont, voel ik een gloeien,
als ik aanbeddend staar naar 't kristallijn
van 't blauwe diep der oogen, die mij boeien. —

Het is wel uitgesloten, dat het béeld van deze verzen: de tronende bloesem en de diepte der boeiende oogen, voor Kloos enige schoonheid kan hebben gehad; zelfs als het door z'n inconsequentie niet lelijk was, zou het dat wezen door z'n barokke gekunsteldheid. Daarom kan de bewondering alleen zijn gewekt door de prachtige klank van vooral de eerste regel, met zijn

herhaling van de sterk- en zwakbeklemtoonde aa, van de sonore oo, en van de éven gedempte oe.

Op vele plaatsen, waar niet de melodie van het vers iedere kritiek op de beeldspraak overstemde en tot zwijgen bracht, heeft Kloos zijn afkeuring openhartig neergeschreven: zijn woorden omspannen daarbij de volle breedte van „wat mat” of „niet mooi”, tot „leelijk” en „afschuwelijk”. Deze aantekeningen treffen veelvuldig zó onmiskenbare tekorten, dat Perk vaak meer verwonderd moet zijn geweest over zijn eigen blindheid bij het schrijven en omwerken, dan over de helderziendheid van zijn vriend. Het maandenlange proces van tekstzuivering, dat waarschijnlijk omstreeks begin 1880 in een maandenlange tekstvermoeidheid was overgegaan, begon opnieuw en in verhevigde mate, nu de critische bewondering van Kloos de lyrische Perk bewuster aan zichzelf ontdekte. Maar hoe intiem hun vriendschap ook is geweest, en welke beslissende invloed ze heeft geoefend op Perks dichterlijke groei: er bleef tussen hen een onderscheid, dat de diepste gronden van hun karakters raakt.

Wat de stijl betreft, is de aanvaardbare retoriek, de geijkte maar juiste beeldspraak, voor Perk van geheel andere waarde, dan voor Kloos. Een schrijftraditie, een dichterlijke taal, overgenomen van de groten uit de zeventiende, maar ook uit de negentiende eeuw, zet zich vernieuwd en geïndividualiseerd voort bij Perk, terwijl Kloos daarmee tracht te breken. Dit verschil is méer dan een kwestie van smaak. Als Perk een oude stijlfiguur gebruikt door met een vergelijking een sterke ontkenning tot uiting te brengen, blijkt dit voor Kloos zó vreemd, dat hij het onbegrepen afwijst. Bij „Ik min uw minnaar” staat naast:

Ik schijn u als de zonnebloem de zon te ontvliden
de notitie: „zes voeten en een leugen”. Kloos kon dit enkel zo noemen, omdat hij de rhetorische wending niet doorzag en tegelijk misschien nauwelijks wist, dat volgens het volksgeloof de zonnebloem het zonlicht juist zoekt. Een vergelijkbaar geval vindt men in het slot van Uchtendgroet.

Duidelijker nog wordt hun onderscheid gekenmerkt door een aantekening bij het eerste sonnet „Aan den Lezer” (K 101):

Wellicht heb ik, wanneer ik zong om 't zingen
en niet om lof als loon mijn zangen dichtte
toch aan een roeping, onbewust, voldaan.

Kloos merkt op: „is het niet klaar, dat wanneer je niet om lof zongt, maar omdat je zingen moest, (je) alsdan aan een roeping voldeed?” Hij stelt dus de volkomen gelijkheid van de twee begrippen: innerlijke aandrift en roeping; derhalve krijgt de term „roeping”, met verwaarlozing van het meer-dan-persoonlijke-dat-roept, de strikte betekenis van gevoel-van-geroepente-zijn. Er is geen twijfel mogelijk, dat Perk juist niet dit individuele, subjectieve, psychische gevoel bedoelde, maar een sociale, objectieve en ethische verhouding. Zijn woorden kunnen maar één betekenis hebben, deze: „misschien heb ik, ook als ik in volle onbewustheid voor mijn eigen genoegen dichtte, toch juist zódoende de mij toegewezen taak in het wereldbestel verricht.” Perks individualisme was functioneel verantwoord, en dáárvan is dit vers het bewijs. Mocht men menen, dat zulk een opvatting te stichtelijk is, en hem minder als dichter dan wel als domineeszoon doet kennen, dan overwege men niet enkel het feit, dat de gehele Mathilde-krans geordend is naar een nogal stichtelijke Idee: door liefde tot wijsheid en schoonheid —, maar ook het volgende.

Aan het slot van Herdenking:

Thans zal ik weder haar aanschouwen mogen
en tot de stond, dat ik haar wedervinde

zweeft ze als een star, die leidt, voor biddende oogen. —

noteert Kloos zijn bewondering voor het laatste vers aldus: „hoe kom je aan die mooie vergelijking?” Het antwoord is niet moeilijk te geven: uit het Evangelie van Mattheus, Hoofdstuk II, de verzen 2-10; het overbekende Kerstverhaal dus van de drie Koningen: „ende siet de sterre, die sy in 't Oosten gesien hadden, gingh haer voor, tot dat sy quam ende stont boven de plaetse daer het Kindeken was”. Al zag Kloos in deze jaren de verhouding tussen christendom en dichterschap alleen als een tegenstelling, bij Perk kroop het bloed waar het niet gaan kon: het is immers mogelijk, zo niet waarschijnlijk, dat deze prachtige slotregel, zij het in argeloze onbewustheid, een herinnering bevat aan een Kerstpreek van zijn vader.

In het korte jaar van hun vriendschap heeft Kloos echter niet alleen het talent, maar ook de levensbeschouwing van Perk beïnvloed. Het bewijs daarvan ligt in het derde Mathilde-handschrift, en wel minstens evenzeer in wat er mist, als in wat er

staat. Gaat men stuk voor stuk alle afkeurende aantekeningen van Kloos langs, dan vindt men als gevolg daarvan in de eerste helft van de cyclus bijna steeds een gehoorzame wijziging, in de tweede helft evenwel zeer vaak het schrappen van een geheel gedicht. Alleen reeds in de vijf sonnetten: Aan Mathilde, Liefde, Smeekbeê, Zij komt, De rit (Hs.K 2, 6, 10, 11 en 13) staan tezamen tien aantekeningen van Kloos, waarvan niet minder dan negen veranderingen het gevolg zijn geweest. En zelfs de enige uitzondering: de aanvankelijk gehandhaafde lezing van vers 8 uit Smeekbeê, werd tenslotte in handschrift P nog verbeterd per variant. Maar intussen heeft Perk ook wijzigingen aangebracht, die niet door notities van Kloos veroorzaakt zijn; in hoeverre misschien mondelinge opmerkingen hier nog invloed hebben gehad, laat zich niet bepalen. Zo blijken van Liefde: de verzen 7, 8 en 10; van Smeekbeê: vers 14; van Zij komt: de verzen 10 en 13; van De rit de verzen 8 en 13, te zijn herschreven, en niet steeds met een resultaat, dat het oorspronkelijke overtreft. Een regel gelijk vers 10 van Liefde:

In leelijken heb ik iets „schoons” gevonden —
bevat een uitspraak, die men op dit vers-zelf niet toepasselijk kan achten. Stellig had Kloos gelijk, toen hij tijdens de voorbereidingen tot de eerste uitgave een aantal „oude lezingen van Jacques zelf” herstelde, gelijk op 25 Februari 1882 aan Vosmaer wordt medegedeeld; maar als hij er op 11 September bijvoegt, dat z.i. „het dikwijls bij Perk gebeurt, dat hij schoonheden van de eerste inspiratie van het feliciter audēre, bij een herziening uitwischt of verflauwt”, rijst toch de vraag, of voor Kloos de tijdsorde van de drie handschriften en de losse fragmenten wel voortdurend geheel duidelijk is geweest: Want al bevat handschrift P in zijn leste niet stéeds de beste redactie; al is op een enkele plek de tekst kennelijk „doodgewerkt”, talrijker toch zijn de verzen, die nu eerst tot hun definitieve vorm komen. Men zie de vondst in het tweede kwatrijn van Scheiding, en van Daglicht het voortreffelijke slot.

Bij een eerste onderzoek wekt het de schijn, alsof het weglaten van een paar dozijn sonnetten uit de tweede helft van de cyclus eveneens een gevolg is van Kloos' kritiek. Bij Verlangen staat: „nog al mat”, en men treft het dan ook in Hs.P niet aan; bij De grijzaard op den berg: „tamelijk goed, maar

't kon beter; een beetje gemeenplaatsig", en het sonnet ontbreekt. Hetzelfde geldt voor: Een Denker, Het oog van 't woud, De voorzaat, Kennis, Zegen mij, De doodenakker, en verschillende andere. De indruk, dat hier een onmiddellijk verband bestaat tussen de critische notities en het verwerpen van het gehele gedicht, kan echter hoogstens ten dele als juist worden beschouwd. Tot de meest belangwekkende feiten van dit handschrift behoort namelijk het schrappen van een tiental sonnetten, waar Kloos uitdrukkelijk zijn bewondering voor had getoond. Het zijn de volgende: Opdelving (zeer fraai); De akker (fraai maar wat bedoel je er eigenlijk mee?); De burcht in puin (zeer mooi); Het lied des storms (goed gedacht en goed gezegd); De stroomval (zeer fraai); Wilg en popel (zeer fraai); Tevredenheid (fraai, maar de laatste regel wat mat); Twee rozeblaadjes (de laatste regel onduidelijk en niet zoo kristalhelder als de overigen); Het doode gaaike (lief, en naief); Wederzien (zeer fraai). Hiervan moeten Het lied des storms en Wederzien buiten beschouwing worden gelaten, omdat zij blijkens hun plaats in Handschrift V tot het onvoltooide slotgedeelte behoren. Maar daarentegen mag men het overblijvende achttal uitbreiden met sonnetten als: Vloed, De mis, De voorzaat, Nacht, Idealen, De forel, en andere, die zonder enige aantekening van Kloos te dragen, toch eveneens tot de meest geslaagde verzen van de cyclus behoren en uiterst karakteristiek zijn voor Perks kunst. Waarom ontbreekt al dit gave werk in handschrift P?

Er is maar één antwoord denkbaar: omdat het de uitdrukking vormt van een geestestoestand, waaraan Perk zich ontgroeid wist.

Het is uit verschillende gegevens te bewijzen, dat in de zomer van 1880, mede onder invloed van Kloos' ideeën, bij Perk het kunstenaarsgevoel, het individualisme, het subjectivisme stegen, en tevens dat zijn vroegere levensbeschouwing, die ondanks alle verschillen sterk gebonden was gebleven aan zijn modern-protestants milieu, juist in dit opzicht veranderde. Het traditionele nam af, het originele nam toe. Deze geleidelijke wending was reeds begonnen vóór de Mathilde; de keuze van het sonnet en de persoonlijke versbehandeling zijn hiervan een bewijs; daarna toont zij zich duidelijk in de zelfkritiek op de rhetorische stijl-elementen van de krans. Maar zij overschreed in 1880, en moest overschrijden de grenzen van de taalvorm, om zich

nu te richten tegen de niet te wijzigen, alleen nog af te wijzen Idee van het quasi-wijsgerige gedeelte der „Mathilde”.

Het schrijven van handschrift P is daarom in schijn een artistieke omwerking, in wezen een psychische afrekening. Men vindt er Perk in voortdurende strijd met zijn eigen verleden: een tragische strijd, omdat de psychische winst hier altijd een artistiek verlies moest betekenen. Immers: in de oorspronkelijke en consequente conceptie van de cyclus openbaart zich een nog ietwat rhetorische geest in nog ietwat rhetorische verzen; juist uit deze merkwaardige eenheid van vorm en inhoud ontstaat voor een belangrijk deel de onmiskenbare schoonheid. Niet zonder spanning bereikte Perk in handschrift K het uiterste van wat in het vermijden van rhetorische taal kon worden bereikt, zonder tegelijk de rhetorische geest aan te tasten en daarmee de wezenlijke grondslag van zijn poëtisch bouwsel te verzwakken, zo niet te vernietigen. Maar toen zijn nieuwe gemoedsgesteldheid hem het sonnet Zonnegloed (= Hemelvaart) had ingegeven, was de Rubicon overschreden. Door aan dit gedicht een plaats in de krans te geven, werd de gehele betekenis daarvan essentieel gewijzigd. Want ook indien hij de grondgedachte handhaafde, dat de liefde voor de vrouw hem tot het kunstenaarschap had gewijd, dan was toch dit kunstenaarschap-zelf, zowel naar intentie als intensiteit, in 1880 iets totaal anders geworden, dan wat hij er in 1879 mee had bedoeld. De wereld in geniale trots weg te stoten in de eindeloosheid veronderstelt een gezindheid, afwijkende tot tegenstelling toe van die, welke een jaar tevoren de menslievende drie-eenheid van geluk, tevredenheid en deugd verheerlijkt had.

Heeft Perk nog tenslotte getracht, de Idee van zijn cyclus uit te breiden, door in honderd sonnetten niet enkel zijn ontwikkeling tot kunstenaar, maar ook zijn verdere ontwikkeling van traditioneel tot individualistisch dichter te willen verbeelden? Misschien, maar dan zonder succes; in de grote reeks beschouwelijke sonnetten was geen andere geest te brengen, dan die waaruit ze waren ontstaan. Wat in 1879 geschreven was, kon nooit zó worden omgewerkt, dat het een volkomen beeld werd van de twee jaar ouder geworden mens. En de inspiratie tot het schrijven van een gehele reeks nieuwe sonnetten ter vervanging van de verwerpelijke, is blijkbaar niet gekomen. Zo

bleef het laatste stadium der „Mathilde” een onvoltooide tors.

Doch wat de krans als geheel niet toeliet, kon wonderlijk genoeg met behulp van een gedeelte worden bereikt. De zeven grotsonnetten, tezamen met Santissima Virgo, Hemelvaart en het nieuw-geschreven *DEINE THEOS* vormen als „Eene Hellen Hemelvaart” de preciese uitdrukking van de dichterlijke persoonlijkheid, die Perk in 1881 was en wilde zijn. Door ze in September 1881 apart te publiceren bracht hij geen moedwillige verminking toe aan een grotere eenheid; het is duidelijk, dat deze voor hem sedert maanden niet meer bestond. Hij heeft in zijn brieven van 1881 nimmer over de uitgave gerept, en aan geen enkel tijdschrift meer een sonnet van deze krans gezonden; — wat „Nederland” nog publiceerde, waren gedichten, die reeds in November 1880 bij de redactie lagen, en bij de laatste sonnetten werd zelfs het verband met de „Mathilde” niet meer vermeld. De cyclus was door innerlijke tegenstellingen gebroken, nog vóór Perk omstreeks Nieuwjaar 1881 door de ontmoeting met Joanna C. Blancke voorgoed aan de Mathildeverering onttrokken werd; en toen was uiteraard de breuk geheel onherstelbaar geworden, al heeft Perk waarschijnlijk af en toe, vertederd over zijn verleden, nog wel de uitgave van zijn krans gewenst, en eenmaal zelfs het onmogelijke beproefd door het fragmentarische werk te willen voltooien met zijn laatste geliefde als bezielende Muze. Nadat ook dit mislukt was, restte hem niet anders meer, dan het beste deel te redden.

Zo vermocht hij dan, geïnspireerd door een nieuwe verering, in tien sonnetten onvergetelijk uit te beelden, wat hij in honderd niet had gekund: de openbaring van de Schoonheid in de ziel van de uitverkoren kunstenaar, en haar volkomen vergoddelijking.

Augustus-September 1940.

AANTEKENINGEN BETREFFENDE DE CITATEN

Blz.

- 14 „Nu heeft hij een kleine hoeveelheid sonnetten vervaardigd”. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk (Amsterdam 1938), bl. 21—22.
- 15 „Hiernevens bevinden zich een zestal verliefde sonnetten”. Het authentieke stuk is in het Perk-familie-archief.
- 15 „Mijn sonnetten schrijden langzaam voorwaarts”. Zie: De Gids 1916 III bl. 447.
- 15 „Toen jij hier waart”. Zie: De Gids 1916 III, bl. 443.
- 16 Het weigerende antwoord. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 26.
- 16 „Wellicht wend ik mij toch tot hen”. Zie: Betsy Perk „Jacques Perk”, bl. 93, waar dit klad uit het Perk-archief is gepubliceerd.
- 17 „Ik gevoel dat u mij zeer kunt verplichten”. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 30.
- 17 „Mag ik u Zondag of Maandag mijn versjes zelf brengen?” Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 32.
- 17 „De heer Vosmaer zag ze door”. Het authentieke stuk is in het Perk-familie-archief.
- 18 Een kort briefje (12 Mei). Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 32—33.
- 19 Joséphine de Groot. Voor het grote gedicht, dat door de Banier geweigerd werd, zie: Betsy Perk, bl. 120—121. — Voor het sonnet, zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 44.
- 21 „Mijne onervarenheid zou anderen hebben uitgelezen”. Zie: Haagsch Maandblad 1924 II bl. 751. Dat deze brief aan Schimmel is gericht, blijkt uit het volgende citaat.
- 21 „Ik heb Schimmel verzocht”. Zie: Betsy Perk, bl. 155.
- 24 De correspondentie met Joanna C. Blancke. Gepubliceerd als aflevering van de Vrije Bladen: Een dichter verliefd (Den Haag, 1939).
- 24 „Iets schoons, dat zich aan het voor schoonheid ontvankelijk gemoed vertoont”. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 27—28.
- 25 Was Perk zelf reeds enkele dagen later overtuigd. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Perk, bl. 30—31.
- 27 „Men moet niet verlangen”, en volgende. Zie: Betsy Perk, bl. 249.
- 27 „De zachtaardigheid der vrouw”. Zie: Betsy Perk, bl. 254.
- 27 Voor Perk niet de geringste gevoelens koesterde. Zie: De Witte Mier, 1925, bl. 349.
- 28 „In 't laatst van Juli waren we een week te Laroche”. Zie: De Gids 1916 III, bl. 444.
- 29 Zijn sterk plastisch gericht geheugen. Zie: De Gids 1916 III, bl. 201.
- 32 „Moet de krijgsman”, en volgende. Zie: Betsy Perk, bl. 317 en 318.
- 33 „Gelijk alles in de natuur”. Zie: Betsy Perk, bl. 255.
- 33 „Ook onze planeet heeft haar verleden”. Zie: Betsy Perk, bl. 231.
- 33 „Kunst geeft liefde”. Zie: Betsy Perk, bl. 258.
- 33 „Maar de liefde uit zich niet alleen in daden”. Zie: Betsy Perk, bl. 271.
- 33 Kritiek op het middelbaar onderwijs. Zie: Betsy Perk, bl. 26—47, voornamelijk 28—30.
- 45 „Oude lezingen van Jacques zelf”. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Kloos (Groningen-Batavia 1939), bl. 139—140.
- 45 Dat „het dikwijls bij Perk gebeurt”. Zie: De briefwisseling Vosmaer-Kloos, bl. 169.

Over en water

De steilste tart met hand kruin de zon
 en met hand niet peilt is hier grondloze,
 het vate diep, want plomp met waterige
 met in de deining moedel schieten kon.

De zie hoe op de klots de felle brug
 een boom te bersten jaagt en zonder pijn
 zek zelf vergruilen laet, nummer de boogje
 vernieuwde wijd de warbeling befor.

deij zie! nummer gelouf en kennis stryden
 en 't ~~leest~~ verstant het ~~beant~~ gelouf ontrent
 gelyk de hirs so dreij deining klutet,
 O wort den ^{sticht} ~~stichting~~ ^{van} den boom van liden
 op's leens rots, die in zek 't hirt bewist
 van vrede in stid, ~~ant~~ ~~part~~ ~~had~~ ~~faat~~ ~~verlyden~~
 die ~~in~~ ~~hand~~ ~~baant~~

Handschrift V, sonnet 49.

De vrees

Suen bracht mijn geest mij naar het veld verladen
 waarran de tyd stact, verder verder schryft
 en 't heb gevand en heb mi diep verblift
 met de virmensly, vader van de runde zeder.

Die sprac'teijn ziltrecht in die geel ogbeden,
 hve heeft hij runde e kind op hirt genid!
 hve wort de steene, alst die gubedel spilt
 geswundt door de yzren spilt en nauchte leden!

[De buaden lantich e vord kut heeft me ontvold,
 de vrent is eum luy en merck, ylle
 eij garten is am 't ^{hese} ~~hese~~ ^{ast} ~~ast~~ ^{tygermend}

En met e water heeft ons ~~rept~~ ~~rept~~ ~~rept~~
 het hve der ~~asraut~~ ~~chery~~ ~~meit~~ ~~asraut~~
 my eum beschuften met 't ~~asraut~~ ~~chery~~ ~~meit~~

Het water heeft ons vette vorgevrenen
 de met heeft vrede vriede ingevend.
 W; doe verfyden met is eum bedreuen.

Handschrift V, sonnet 64.

HANDSCHRIFT V

INLEIDING

HANDSCHRIFT V

INLEIDING

NA de eerste uitgave van Perks Gedichten kregen Vosmaer en Kloos ieder één der drie manuscripten van Ds. M. A. Perks ten geschenke. Vosmaer ontving, blijkens de Briefwisseling, zijn exemplaar eerst omstreeks 1 Februari 1884 van Kloos, die het nog onder zijn berusting had. Sindsdien is het eigendom gebleven van de familie Vosmaer.

In een klein blauw doosje ligt een klaarblijkelijk door Perks zelf ingenaaid handschrift, van twee pakjes bladen gemaakt, grotendeels papier met rechthoekig watermerk, voor een klein deel papier met vierkantjes. Het formaat is ongeveer $13\frac{1}{2}$ bij 22 cM., in de breedte; het eerste pakje bevat 62, het tweede 50 velletjes; elk pakje wordt bijeengehouden door drie metalen pennetjes. Het omslag, dat zowel op de voorzijde als op de rug een titel en Perks naam draagt, is van stevig grijsachtig papier.

Is men eerst geneigd, de blaadjes met ruitvormig watermerk als een aparte groep te beschouwen, waaruit iets over de volgorde van ontstaan zou kunnen worden opgemaakt, al spoedig blijkt uit het overwegen van deze papiersoort aan het einde, dat de hoeveelheid van de andere soort blijkbaar tekortschoot. Bij de ruitjes-bladen, die verspreid ook reeds in de aanvang aanwezig zijn, kan men zowel denken aan later tussengevoegde bladen (vgl. blad 2 en 3) als aan verzen die later werden overgeschreven. Een argument om bijv. de sonnetten: 22, 46, 48, 52, 56, 58, 63, 64, 66, 73, 77, 79, 80, 81, 93 en voorts 95-106 als laatst-geschrevene samen te vatten, kan m.i. aan de papiersoort niet worden ontleend. Evenmin zijn de weinige blaadjes met de rechthoekige waterlijnen in de breedte, en niet in de hoogte, iets méér dan toeval.

Wat de zwarte en blauwe tekens en cijfers betreft, die op

de meeste bladen voorkomen, is het onmiddellijk duidelijk, dat een blauw kruis overeenstemt met: volledige opname in Dr.VK, een blauwe streep met: ontbreken of fragmentarische opname in Dr.VK. Deze tekens zijn géén notitie van Vosmaer tijdens het samenstellen van de bundel; bij sonnet 22 en 54 is namelijk eerst een potloodstreep gezet, die kennelijk later in een kruis is veranderd; de oorzaak van deze vergissing ligt in het feit, dat de titels in Hs.V hier sterk afwijken van die in Dr.VK. Vosmaer heeft zijn kruisen en strepen dus pas aangebracht in 1884; men vergelijkte zijn brief aan Kloos van 5 Febr. van dat jaar.

De Romeinse cijfers in zwart potlood, alsmede bij de sonnetten 56 en 58 de aanduidingen: pag. 161, en pag. 167, stemmen steeds overeen met de nummers der Mathilde-sonnetten in de eerste editie, resp. buiten de Mathilde: de bladzijden. De reeks is niet volledig; méér dan een aantal verwijzingen schijnt voor Vosmaers doel niet nodig te zijn geweest.

De blauwe potloodcijfers tenslotte leveren enige moeilijkheden op bij de verklaring. Tot en met blad 33 verschillen deze cijfers nog al eens van de volgorde in het handschrift; van blad 34 tot het einde toe is er evenwel een doorgaande reeks van 27-100 en I-III; alleen werden op de bladen 106 en 107 respectievelijk de cijfers: 100 en 99 geplaatst. In de serie beneden 27 betekenen de blauwe cijfers slechts geringe verschuivingen, wat onmiddellijk blijkt, als men de reeks verdeelt in kleine groepjes: 1, 2, 3, 4; — 6, 5, 7, 8; — 10, 12, 11, 9; — 14, 13, 15; — 18, 16, 17, 19; — 20, 23, 22, 21; — 26, 24, 25. Het lijkt waarschijnlijk, dat deze notities pogingen van Vosmaer zijn, om in het najaar van 1881, toen de handschriften bij hem berustten en Kloos z'n werk nog niet had aangevangen, de cyclus van Perk door een kleine verschikking een duidelijker „strakke draad” te geven. Men kan ook veronderstellen, dat deze blauwe cijfers de rangorde weergeven, die Hs.K in de nalatenschap aanvankelijk bezat; doch deze veronderstelling vindt in Hs.P. geen steun.

De tekst van Hs.V is gegeven in de oudste versie; latere verbeteringen zijn aan de voet der bladzijden vermeld.

HANDSCHRIFT V

TEKST

Een Ideaal
Een Sonnettenkrans
van
Jacques Perk.

Opschrift op het omslag van stevig grijs papier. De woorden van de 1e en de 4de regel zijn dubbel onderstreept. — Ook op de rug bevindt zich een gelijklopende tekst. — Links boven een potloodkrabbeltje, dat met potlood is doorgehaald.

De cascade.

bldz. . . .

Blad 1. Geschept papier; voorzijde onbeschreven; op de achterzijde is met lak bovenstaande gravure bevestigd. De namen van tekenaar en graveur zijn door Perk met inkt weggewerkt. Het onderschrift is van Perk. Het woord: *cascade*, kennelijk doelend op sonnet 78, is dubbel onderstreept.

Een ideaal
Sonnettenkrans
van
Jacques Perk

Wat waar is prijke in kunstkleedij;
wat schoon geev' aan wat waar is klaarheid:
want waarheid worde in poëzij
tot poëzij der waarheid

Blad 2. Dun, geruit papier, iets kleiner van formaat. De titel is viervoudig onderstreept; de naam is als handtekening geschreven. — In de 2de regel van het versje is *geev'* door Perk gewijzigd tot: *geve*.

Proloog

Blad 3. Dun geruit papier. Het woord: *Proloog* is onderstreept.

Handschrift V

61

AAN DEN LEZER

„Het is des dichters roeping te vermaken,
Te spreken tot verstand, herinnering
En tot het dichterhart, dat elk ontving,
En nooit het schoone en goede te verzaken.”

Zoo is de leer. Maar zult gij 't in mij laken
o Goede lezer, dat ik eigen wegen ging
En wat mij machtig treft en 't hart doet blaken
Op eigen wijze, omdat ik moet, bezing?

Wellicht heb ik, wanneer ik zong om 't zingen,
En nooit om loon of lof mijn zangen dichtte,
Toch aan mijn roeping, onbewust, voldaan.

Wellicht, schoon ik tot u mij nimmer richtte
Gevoelt gij wat mij trof ook u doordringen:
Neem daarom, als ze zijn, deez' liedren aan!

Blad 4. Ietwat vergeeld papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven in blauw potlood: I. — In vers 10 is: *nooit* veranderd in: *niet*; en door tekens is: *loon of lof* veranderd in: *lof als loon*; in vers 11 is: *mijn* gewijzigd in: *een*. Vóór *tot* (vers 12) is het woordje *mij* doorgehaald. Vergelijk: Hs.K 101*; Hs.P 1; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 208; Dr.K civ.

AAN DE SONNETTEN

Klinkt en vermaakt, gebeeldhouwde sonnetten

Gij, kindren van de rustige gedachte!

De ware vrijheid luistert naar uw wetten;

Hij stelt de wet, die uwe wetten achtte . . .

Naar eigen hand de vrije taal te zetten

Is meesterwerk. Geen grens, die dit ontkrachtte.

Beperking zal vernuft en vinding wetten:

Tot heerschen is wie zich beheerscht bij machte.

De geest, in enge grenzen in zich ingetogen,

Schijnt krachtig als de popel op te schieten

En de aard' te boren en den blauwen hoogen.

Een zee van liefde in droppels uit te gieten

Doch één voor één, ziedaar mijn heerlijk pogen!

Sonnetten klinkt! u dichten was genieten! —

Amsterdam.

Blad 5. Papier als blad 4. Achter de titel een kruis van blauw potlood. Rechts boven: II. — Perk heeft de volgende wijzigingen aangebracht: vers 3 *uw* werd: *de*; vers 6 *meesterwerk* werd eerst: *edel werk*, daarna: *edele kunst*; vers 6 *dit* werd: *deze*; *ontkrachtte* werd: *ontkrachte*. — Het woord *Amsterdam* is met inkt doorgestreept. Vergelijk: Hs.K 1; Hs.P 2*; Ts 5; Dr.VK 1; Dr.K 1.

AAN MATHILDE...

Wanneer de moeder van het licht weêr licht
En voor heur goud de zwarte mist doet wijken,
Dan laat ze 'er stralen langs de bloemen strijken
En dankbaar doet elk bloemetje zijn plicht:

Zoodra de bloem de lieve zon ziet prijken
Dan wolkt ze wijrook op, in wolken dicht
En geurenmoeder wordt het moederlicht.
Ik moet Mathilde! u aan de zon gelijken.

Gij zijt de moeder dezer liederkrans:
Gij hebt haar met uw zonneblik geschapen
In 't zwarte hart. Zoo 't glanst, het is úw' glans.

Uw eigen schepping druk ik op uw slapen,
Die geurt door u, indien ze al geurig werd. —
In u druk ik mijn Ideaal aan 't hart.

Blad 6. Papier als voren. Achter de titel blauw kruis; rechts boven: III. In de titel is de *b* doorgestreept. — Achter vers 3 staat: *blikken*, maar dit is doorgestreept. In vers 6 is: *wijrook* door Perk met inkt gewijzigd in: *wierook*. In vers 8 is de *b* van *Mathilde* doorgestreept. In vers 9 werd: *dezer* gewijzigd in: *van deez'*; in vers 10: *haar* in: *bem*; in vers 11: *het is* in: *'t is door*; in vers 13: *indien ze al* in: *en voor u*; in vers 14: *In u druk ik mijn* in: *Ik drukte in u een*. — Voor *mijn Ideaal* stond aanvankelijk nog *het*.

Vergelijk: Hs.K 2*; Hs.P 3; Dr.VK III; Dr.K III.

Gedichten moeten 't meeste spreken
door wat ze niet in woorden steken.

Mathilde Thomas.

Gekend te Laroche sur Ourthe in de laatste week van Juli 1879.

Blad 7. Voorzijde. Papier als voren. — Blijkbaar was op deze pagina met lak een portret bevestigd van Mathilde, waarschijnlijk hetzelfde portret waarover Perk schrijft aan Joanna C. Blancke op 30 Maart 1881, en dat hij haar toezond.

Liefdeleven

Blad 7. Achterzijde.

Handschrift V

UCHTEND

De hemel vlamt; de blonde dageraad
rijst uit de rotsen en vervult met geuren
het dal, dat zich in gloed van rozen baadt
en zwelgt in frisschen dauw en gouden kleuren.

Gegroet gij bergen in uw prachtgewaad
en zomer-hoogtijos! Uw kammen beuren
het hart omhoog, dat voor de schoonheid slaat
en uit de roos „Natuur” zal honing peuren.

Vaarwel nu zandig strand en groene plassen:
mijn vaderland, dat ik daár achterlaat
waar lisschen en . . . vergeet-mij-nietjes wassen!

Geloof niet dat ik ver van u u smaadt:
ik, in den vreemde alleen, haat uw moerassen
zoo als ik maag en vriend en ouder haat.

Blad 8. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven met blauw potlood: 1. — In vers 2 is: *de* gewijzigd in: *die*. Achter vers 9 staat in Perks handschrift: *wilgenplassen*; het woord: *groene* is met blauw potlood doorgehaald. In vers 11 werd: *vergeet-mij-nietjes* tot: *vergeet-mij-nieten*. In vers 12 werd: *ver van u* tot: *van u ver*; het woordt *smaadt* werd verbeterd tot: *smaad*.

Vergelijk: Hs.K 31*; Hs.P 4; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 343; Dr.K xxxiii.

GEEST - VERSCHIJNING

καὶ γὰρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν

Het avondpurper was in 't West verdwenen
en glanzend zilver droomde op donkere aarde.
Toen is de blonde Muze mij verschenen:
mijn ziel werd vuur, toen haar mijn oog ontwaarde.

Geknield strekte ik mijn armen naar haar henen,
'k omhelsde . . . louter lucht; ik viel aan 't weenen.
Haar blik was eindloos teêr, toen ze op mij staarde;
'k Gevoelde een kus op 't voorhoofd, ze openbaarde:

„Een heilige liefde zal uw hart doordringen.
„Gij zult beminnen, wederzien en scheiden,
„Gescheiden zwerven, zwervend liefde zingen.

„En denkend zult gij 't wederzien verbeiden
„En naar een vrouw gedachte en smachten leiden
„En mijmrend' leven van herinneringen.”

Blad 9. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven: 2.
Met zwart potlood is de titel veranderd in: *De Muze*. Het Griekse motto is met
inkt geschrapt. Voorts heeft Perk de volgende wijzigingen aangebracht: vers
1: *Het avondpurper* werd: *De purpren avond*; vers 9: *heilige* werd: *hooge*; vers 12:
denkend werd: *peinzend*; vers 13: *smachten* werd: *zielzucht*.

Vergelijk: Hs.K 3; Hs.P 5; Ts 6*; Dr.VK IV; Dr.K IV.

E E R S T E A A N B L I K

Ik zie uw zee-blauwe oogen vochtig pralen,
 Waarin de zachtheid kwijnt, de liefde droomt
 En weet niet wat mij door mijne aren stroomt:
Ik zie naar u en kan niet ademhalen.

Een gouden waterval van zonnestralen
 Heeft nimmer schooner aangezicht bezoomd
 't Is of me een engel heeft verwelkoomd,
Die met een Paradijs op aard kwam dalen.

Ik voel mij machtig tot u aangedreven
 En buiten mij. 'k Was dood, ik ben herrezen
En voel mij tusschen zijn en niet zijn zweven.

Wat hebt gij tooveres, mij goed belezen!
 Aan u en aan uwe oogen hangt mijn leven:
Een zoete rust vervult geheel mijn wezen.

Larochel

Blad 10. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruisje; rechts boven:
3. — In vers 1 is: *vochtig* eerst gewijzigd in: *paarlend*, daarna in: *peinzend*, ten-
slotte in: *peinzen*; in vers 6 werd: *nimmer* veranderd in: *nooit een*; in vers 14: *zoete*
in: *diepe* — De plaatsaanduiding onderaan werd geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 4; Hs.P 6*; Dr.VK v; Dr.K v.

MIJN' LIEFDE

Het vurig hart des jonglings, vast nog kind,
 gevoelt een rijke, nooitgekende weelde,
wanneer hij adel, liefde of schoonheid vindt
 zooals die nooit het zacht gemoed nog streelde.

Hij ziet de jonkvrouw, de met schoon bedeelde
en, die geen zege wil, zij overwint.

Hij mint het Schoone . . . en liefde is ingebeeld
als hij de „liefde” van de vrouw bemint. —

Matilde! ik vond de liefde in elke vrouw,
 ik heb van 't Schoone in alle vast gevonden
en vele liefgehad ter goeder trouw.

Maar die geliefden allen saâm verbonden
bezitten niet wat ik in u aanschouw,
 die meer bekoort dan zij het samen konden.

Blad 11. Papier als voren, maar met rechthoekjes in de breedte. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven: 4. — In vers 1 is: *vast* met zwart en met blauw potlood gewijzigd in: *haast*. In vers 2 werd: *nooitgekende* met inkt tot: *en ongekende*. In vers 3 is: *adel* met zwart potlood doorgestreept en in de marge staat met blauw potlood: *zachtheid*; in vers 4 is: *zacht* met blauw potlood gewijzigd in: *jong*. Achter vers 5 een komma met zwart potlood. In vers 8 is: *als* gewijzigd geweest tot: *nu*, doch dit is weer ongedaan gemaakt. In vers 10 is: *vast* met zwart potlood veranderd in: *haast*.

Vergelijk: Hs.K 6*; Hs.P 9; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 350; Dr.K VII.

LOTSWISSELING

Door al wat leeft gevoelde ik mij verlaten
en nergens was ik en met niets tevreden;
elk haatte mij zoo meende ik, zonder reden:
ik leed, ik leed en kon de haat niet haten.

'k Verlangde en wist niet wat; ik heb gebeden;
'k Zag al wat slecht was; 'k vond Natuur verwaten
en ijdel 't leven, wie een lach bezaten:
der domheid kroost, die ketterleer beleden. —

Toen zag ik u en kon geen meening uiten
't Was of 'k verloren schatten had hervonden;
'k Zag waar ge tradt een bloemenschat ontspruiten.

Natuur en menschen voelde ik mij verbonden,
In u wilde ik 't heelal in de armen sluiten
Gij engel! zijt mij tot geluk gezonden!!

Blad 12. Papier als blad 11. Achter de titel in blauw potlood twee strepen, en: *Herwonnen liefde*; dit is met inkt doorgehaald. Rechts boven: 6. — Met inkt zijn door Perk de volgende wijzigingen aangebracht: de titel is geschrapt, en gewijzigd in: *Ommeekeer*; in vers 7 is: *een* gewijzigd tot: *den*; vers 10 is geschrapt; daarvóór staat: *verloren reinheid weergevonden*; ook dit is geschrapt; achter vers 10 staat: *liefde, teederheid, vreugde vrede reinheid*; ook dit alles is geschrapt; daarboven staat de laatste lezing: *'k Had vreugde, vrede, liefde weêrgevonden*, — In vers 11 werd: *een bloemenschat* tot: *een bloem, een roos*.

Vergelijk: Hs.K 29*; Hs.P 7; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 215; Dr.K XXXI.

VOORGEVOEL

Verheven wezen! Zon, op wie ik stare
met oogen, onverzaad'lijk door uw schijnen,
ik leef in u; dijn' daden zijn de mijnen:
ik prijs uw doen alsof 't het mijne ware.

Geschiedt u leed, ik, die het wedervare,
zal 't keeren, want het alles moet verdwijnen,
dat niet een straal van vreugd op u doet schijnen,
en mijn gemoed ik door uw glans verklare

Daar, waar het blozen troont, voel ik een gloeien,
als ik haast biddend staar naar 't kristallijn
van t blauwe diep der oogen, die mij boeien —

Wat hand of hart bezat is niet meer mijn,
't veelvuldig lied is u, dat gij hoort vloeien:
„Uw roeping is zooals ge zijt te zijn.”

Blad 13. Papier als blad 11 en 12. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven: 5. — In vers 3 werd: *ik leef in u*, door Perk met inkt veranderd tot: *in u leef ik*, doch deze wijziging is weer geschrapt; in vers 6 staat vóór: *keeren* het geschrapte woord: *wreken*; vers 8 is geheel doorgehaald en eerst gewijzigd in: *en 'ke wensch dat licht opdat het mij verklare*; daarna in: *en 'ke wensch uw vreugd opdat die mij verklare*. In vers 10 werd: *baast biddend* met zwart potlood gewijzigd in: *aanbiddend*. In vers 12 veranderde Perk: *bezat* met inkt in: *bevat*.

Vergelijk: Hs.K 25*; Hs.P 8; Dr.VK alleen de terzinen als motto voor Boek I; NG IX, deel I, blz. 209; Dr.K XXVII.

BESLUIT

En honderdmaal verklaarde ik mij, doch neen
Zij hoorde 't honderdmalen niet, want oogen
verstaan de taal, die zwijgend spreekt, alleen
en ach, haar oogenlach bekróont mijn pogen.

Bij haar, werdt droefenis en lijden logen.
Mijn mond moet haar bekennen wat ik meen:
't is, dat ik mij toen me oog en lach bewogen
als een, die doet hetgeen hij moet doen, scheen.

Zij, in wier hart het haten zich verhief,
zij zeggen dat zij haten, zoo ze oprecht zijn;
zou ik mijn liefde haar dan niet belijden?

De liefde baart geluk en zielsverblijden
't Geluk maakt liefderijk, ik heb haar lief
En wie gelukkig is, die kan niet slecht zijn. —

Blad 14. Papier als de drie voorgaande bladen. Achter de titel blauw potlood-
streepje; rechts boven: 7. — In vers 5 is: *werdt* veranderd in: *werd*; in vers 9:
hart het in: *harten 't*. In vers 8 staat: *moet* geschreven over een: *d* heen. Vers 13
was aanvankelijk zonder inspringing begonnen, vandaar nog een losse: 't.

Vergelijk: Hs.K 8*; Hs.P 10; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 355; Dr.K IX.

BEKENTENIS

De Bron van warmte en licht was zacht gezonken
op 't ver gebergte en tintte de' avondstond.
In elke vezel waarde weelde rond,
die met den frisschen dauw werd ingedronken.

Wij doolden rond; haar starende oogen blonken,
een blijde glimlach glinsterde om heur mond . . .
t Was of me aan haar geheel een leven bondt:
Zij oogde naar de kim van purpervonken

„Matilde! ik heb U lief! — Zoo waar die kammen
op morgen weêr in purper zullen vlammen
zijt gij bemind. Gij zijt zóo schoon . . .

Zij deed als een', die iets op 't hart voelt branden,
toen sloot ze mij de lippen met de handen;
en bloosde de avondzon heur bleeke koon?

Blad 15. Papier met de rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven: 8. — In vers 4 is: *frisschen* door Perk veranderd in: *koelen*; in vers 7: *bondt* in: *bond*. In vers 9 is na *Matilde* het uitroepteken door een komma vervangen; in vers 11 is: *zijt gij* veranderd in: *wordt gij*.

Vergelijk: Hs.K 9; Hs.P 11*; Dr.VK VI; Dr.K X.

S M E E K B E D E

Zoo als de zon de dauwdrop, als de roze
de bij en 't wijde wak der zee de beeken
dult aan het warme harte, 't bodemlooze,
waarin zij, wat hun lijden deed, ontweken

Doe gij alzoo Matilde! ik vlood het Boze:
mijn ziel viel ú te voet; duld gij mijn smeeken:
gun mij dat ik u minne en laat me een poze
verzinken in 't u zien, als wie niet spreken.

Ik heb u lief! geheel mijn wezen trilde
van eerbied toen gij aan mij zijt verschenen
als een, die droomend doet van weelde weenen.

Toen was mijn nacht geen nacht; 'k had lief Matilde!
als een die niet meer wil hetgeen hij wilde
maar met een hooger iets zich wil vereenen.

Blad 16. Papier als blad 11-14. Achter de titel een kruis met blauw potlood;
rechts boven: 10. — Perk wijzigde in vers 1 *dauwdrop* in: *dauwdrup*; in vers 2:
beeken in: *beken*; in vers 6 *duld gij* in: *gedoog*.

Vergelijk: Hs.K 10; Hs.P 12*; Dr.VK VII; Dr.K XI.

ZIJ SLUIMERT

Zij sluimert in het mosch en houdt gebogen
Dien arm, dien mosch en lokken beiden streelen.
Een spreij van groene schaduw, zacht bewogen,
Daalt uit de zilverloovers der abeelen.

Zij ademt zuchten, en zij lacht, als togen
Er droomen door haar ziel, die vroolijk spelen,
Door 't vroolijk hart. Straks opent zij heur oogen
De hemelschen, die lof en liefde teelen.

O Sluimer voort! ik zie de stond genaken
Dat gij dat oog voor eeuwig hebt geloken:
Dan sluimert gij, maar kunt niet weêr ontwaken.

Dan zal de zode, die gij dekt u dekken,
Dan zal geen zonnestraal uw lippen stroken
Geen nachtegaal u uit dien sluimer wekken!!

t Bosch van Laroche

Blad 17. Papier als blad 4-10. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven: 12. — Perk bracht met inkt de volgende wijzigingen aan: vers 1 werd: *Zij rust in 't malsche mos*; vers 2: *mosch* werd: *mos*; vers 6: *haar* werd *heur*; vers 7: *Door* werd: *In*; vers 8 werd geheel geschrapt en eerst veranderd tot: *Straks zal de hemel in den hemel*; daarna: *Straks zal de hemel star en hemel*; tenslotte: *Straks zal de hemel nieuwe heemlen teelen*; in vers 9 werd: *voort! ik* gewijzigd tot: *sluimer* —, 'k; daarna is alles geschrapt en gewijzigd in: *Slaap zacht! ik zie den donkren dag genaken*; vers 10: *dat* werd: *uw*; vers 11: *weêr* werd: *meer*; vers 14: *nachtegaal* werd eerst: *lied van 't woud*; daarna: *vogelzang*. — De plaatsaanduiding is doorgehaald. Vergelijk: Hs.K 21; Hs.P 17; Ts 10*; Dr.VK xiv; Dr.K xxiii.

MADONNA

Hoe vriend'lijk heeft uw kozend woord geklonken,
Uw zilver woord, maar al te goed verstaan!
'k Zag in uw oog een glimlach en een traan:
Blauw bloempje, waarin morgenparels blonken!

Gij wijst mij naar de Moedermaagd, ik waan
Mij in aanbidding voor haar weggezonden . . .
Daar voel ik me eindelooze vreê geschonken:
Ik denk aan Haar, Mathilde ik bid ú aan!

Gij, die de moeder mijner liefde zijt,
Zijt Moeder Gods, want God is mij de Liefde:
U zij mijn hart, mijn brandend hart gewijd!

Een Kerk rijst allerwegen aan uw zij
O, ziel vol medelij, die niemand griefde!
O mijn Madonna, bid o, bid voor mij!!

Laroche

Blad 18. Papier als 17. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven: 11. —
Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 1: *vriend'lijk*
werd: *minzaam*; vers 8: *Mathilde* werd: *Matilde*; vers 13: *ziel vol medelij* werd eerst:
ziel vol deerenis, daarna: *deernisvolle ziel*. De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 16; Hs.P 15*; Dr.VK XII; Dr.K XVIII.

H A R M O N I E

De maan blinkt door den zwarten bouwval henen
En laat haar zilver glijden langs den duin,
Door de Oerthe omkabbeld en gekroond met puin:
Getrotste grootheid in bemoschte steenen.

Hoe smelt het bruine licht in 't lichte bruin! — —
Hoe ruischt de stroom! . . . Het woud in nacht verdwenen
Schijnt aan den nachtegaal het oor te leenen
En nijgt eerbiedig looverdosch en kruin.

En gij Mathilde! uw lied rijst naar den hoogen
De ziele der natuur in u gevaren
Uit zich door u in deze zalige uur'

In elke star meen ik uw blik te ontwaren
En duizend starren tintlen in uw oogen
Ik min Natuur in u, u in Natuur! —

Blad 19. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven:
9. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 2:
den werd: *de*; vers 3: *Oerthe* werd: *Oerte*; vers 4: *bemoschte* werd: *bemoste*; vers 6: *ruischt*
werd: *ruist*; vers 8: *looverdosch* werd: *looverdos*; vers 9: *Mathilde* werd: *Matilde*. In vers 3
zijn de woorden: *Door de Oerthe omkabbeld en* met blauw potlood geschrapt; achter
vers 3 staat met blauw potlood en niet in Perks handschrift: (*Een eiland in den vloed*).
Vergelijk: Hs.K 14*; Hs.P 21; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 354;
Dr.K xv.

O C H T E N D B E D E

De nacht week in het woud en bij haar vluchten
heeft ze op struweel en bloem een dauw-kristal
geweend, dat glinsterd' in de jonge zon, en zuchten
luwt ze uit het woud langs berg en beemd en dal.

En daar op 't smalle pad in hooger luchten
ontwaar ik haar die wuift, mijn ziel, mijn al;
doch uit mijn hart rijst naar die hooger luchten
de klacht: hoe klein, hoe klein is mijn heeal!

Maar neen! haar lokken zijn het zonnegoud
en 't hemelsblauw is 't blauw dier droomende oogen,
heur boezem is de berg en 't golvend woud.

O zomer, zonneshijn en hemelbogen,
waarin haar aangezicht mijn liefde aanschouwt,
Heeal, waarvoor ik biddend lig gebogen!! —

Blad 20. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven:
14. — Perk veranderde in vers 3: *glinsterd'* tot: *glinstert*.

Vergelijk: Hs.K 19*; Hs.P 18; Fr 13; Ts 24; Dr.VK XIII; Dr.K XXI.

IK MIN UW MINNAAR!

Dat ik mijn hoofd mocht aan uw boezem vlijen
En zalig zijn als een onschuldig kind
En duizendmaal met blijden blik belij'en,
Dat gij Mathilde mij bezielt, bezint,

Dat ik gelukkig ben nu u verbindt
De band der trouw, dien de Eeuwigheid zal wij'en . . .
Ik heb hem lief (omdat gij hem bemint)
Wiens min voor u mijn min voor u doet 'dij'en.

Gij kunt mij u te minnen niet verbieden;
Ik bedel u niet om uw wedermin,
Schutsengel! gij zijt ziel . . . en mijn Godin!

Ik schijn u als de zonnebloem de zon te ontvlieden:
Ik ben, zoolang gij mij uw bijzijn gunt,
Gelukkig dat gij mij niet weigren kunt. —

Laroche

Blad 21. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodstreepje; rechts boven: 13. — Door Perk zijn de volgende wijzigingen aangebracht: vers 3: *belij'en* werd: *belijden*; vers 4: *Mathilde* werd: *Matilde*; vers 6: *wij'en* werd: *wijden*; vers 8: *mijn min voor u doet 'dij'en* werd: *mijn liefde doet gedijen*; vers 9: *kunt* werd: *wilt*; vers 14: *dat gij mij niet weigren kunt*, werd: *nu gij 't innig wezen kunt*. In vers 12 staat onder: *zonnebloem* de verschrijving: *zon de*. — De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 7*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 351; Dr.K VIII.

BEWUSTE LIEFDE

Eens zag ik om mijn liefde sluiers glijden
En toen ze omhuld bleef, is mijn vreugd gevluht . . .
Nu zijn de raadselnevels blauwe lucht,
die zich aan 't aangezicht der liefde vlijden. —

Nooit zal mijn weeldekus uw wang ontwijden;
uw huivrende aanblik in mijn eêlst genucht;
woonde er begeerte naar u in een zucht
zou 'k dan u aan uw minnaar niet benijden?!

't Is of uw zachtheid, liefde en mededoogen
bewondering voor „het vrouwlijke” beveelt
en daarvan is uw blonde schoonheid beeld.

Niet gij, dat vrouwlijk heeft op mij vermogen
en zulk een liefde is niet die elk begrijpt
daartoe alleen is t kunstnaarshart gerijpt.

Blad 22. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 15. — Met zwart potlood staat achter de titel: *aan Mathilde*; dit is met inkt geschrapt. Door Perk zijn met inkt de volgende veranderingen aangebracht: vers 3: *Nu* werd: *Thans*; vers 10: *bewondering* werd eerst: *bewondring*, daarna: *vereering*; vers 11: *en daarvan* werd: *want hiervan*; vers 12 is geheel geschrapt en gewijzigd in: *Niet gij Matilde, uw schoon houdt me opgetogen*; ook dit is met inkt geschrapt. Rechts van vers 12 staat met zwart potlood: *De ware vrouw, in u, houdt me opgetogen*. In vers 14 wijzigde Perk: *daartoe alleen* in: *tot zulke*; en: *gerijpt* in: *alleen gerijpt*.

Vergelijk: Hs.K 20*; Hs.P 16; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 356; Dr.K XXII.

AVONDZANG

Het Westewindje zingt door zwarte twijgen
En kust het slumrend dons der zangers teeder.
De zilvren boomen wiegen heen en weder
En doen hun schaduw met hun mede nijgen.

Een zwoele stilte komt uit de akkers stijgen
Een koele stilte daalt op duiveveder;
De zilvren nachtzon sprenkelt glanzen neder
En licht van liefde in eeuwig lachend zwijgen.

Mathilde sluimer! Zomernacht doet droomen
En zomerdroomen zijn van manestrallen.
aan 't leven wordt uw zoete droom ontnomen.

Dít is een droom, die bij geen droom kan halen.
Wij voelen beiden liefde in de âren stroomen:
Is liefde dwaling: kan men zoeter dwalen? —

Blad 23. Papier als voren. Achter de titel een kruis van blauw potlood; rechts boven: 18. — Door Perk is in vers 7: *glanzen* veranderd in: *droomen*; in vers 9: *Mathilde* in: *Matilde*. In vers 11 is: *leven* onderstreept. In vers 13 heeft de dichter in plaats van: *de âren* kennelijk eerst: *'t harte* willen schrijven.

Vergelijk: Hs.K 22; Hs.P 23*; Fr 11; Dr.VK xv; Dr.K xxiv.

UCHTEND - RIT

Hoe schudt uw blanke tel den fieren kop
En briescht en doet het spichtig oor bewegen
En stampet het zand tot rots met dof geklop
en laat de pluim zijn zilvren zijden vegen!

Daar hebt ge vlug uw sneeuwen ros bestegen
En rukt en houdt de strenge leizeels op . . .
En steigert heen in golvenden galop
En wendt u in den zaâl en lacht mij tegen.

Zoo wentelde eens een bolle baar naar land
De Schoonheid zelf, de blanke uit schuim geboorne,
Met uwe lokken, goud als 't golvend strand.

Ik staar verrukt, en moedige uitgekoorne!
Hadde in mijn borst uw ros den hoof geplant,
Zoo 't u kon redden, kuste ik nog den hoorne'!

Blad 24. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven in zwart potlood: X, in blauw: 16. — Vers 6 is door Perk veranderd in: *En roept en rukt en houdt de strengen op* . . . In vers 11 is onder: *strand* een ζ te lezen.

Vergelijk: Hs.K 13; Hs.P 24*; Dr.VK x; Dr.K xiv.

ZIJ KOMT

Gij berken, buigt uw ranke loovertrossen!
Strootit rozen, op het zand én sneeuw én blad!
Gij zwatelende olmen, nijgt u naar het pad
en kust den dauw der sidderende mossen!

Gij snelgewiekte liederen der bosschen,
stemt aan én zang én lof én klankenschat!
en klimveil, dat de slanke beuk omvat,
druk minnender u aan de twijgen vast, de rossen!

Voorzegger, die u zelven roept, o kom
en roep uw koekoek honderdduizend keeren!
en fladder aan vergulden vlinderdrom!

Zij zweeft hierheen, die zon en zomer eeren:
de lof van hare schoonheid klinkt alom
waar zon en zomer „te beminnen” leeren! —

Blad 25. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven in zwart potlood: VIII. en in blauw: 17. — In vers 2 is: *het zand* geschreven over een woord dat denkelijk: *het pad* is geweest. Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 3: *zwatelende* werd: *zwaatlende*; vers 4: *der* werd: *van*; vers 8: *minnender u* werd: *vaster*; en *vast* werd: *u*; vers 11: *vergulden* werd: *vergulde*. Vóór vers 9 is het woord: *Gij* geschreven en geschrapt; in vers 13 stond eerst: *baar lof*, waarschijnlijk als verschrijving.

Vergelijk: Hs.K 11; Hs.P 19*; Dr.VK VIII; Dr.K XII.

H A A R G L I M L A C H

Zoals wanneer op eens de zonneshijn
door 't zwart der breede wolken heen komt breken
en schittert in de tranen, die daar leeken
van bloem en blad als vloeiend kristallijn

zoo dat haar weenen lachen schijnt te zijn,
zoo is wat mij ontstemt op eens ontweken
Matilde! ontsluit uw mond zich om te spreken
en zwerft een glimlach om die lippen fijn.

Doch van den lach is glimlach dageraad;
en klinkt uw lach hoe drinken hem mijn ooren!
de vreugde vaart door pols en vezel rond. —

En met geloken oog zie 'k uw gelaat
zoo zonnig; 'k meen uw zilvren lach te hooren
wanneer ik roerloos wacht op de uchtendstond.

Blad 26. Papier met ruitjes, zoals blad 2 en 3. Achter de titel een blauw potloodkruis, waarvan de dwarsstreep extra sterk, de loodlijn zwak is. Rechts boven in blauw: 19, in zwart: C, door elkaar heen. — De titel is met inkt, waarschijnlijk door Vosmaer na de uitgave van de bundel, veranderd in: *Die lach*. — Door Perk is in vers 3: *leeken* gewijzigd in: *leken*; in vers 5: *haar* in: *het*; in vers 6: *ontweken* in: *geweken*.

Vergelijk: Hs.K 12; Hs.P 13; Ts. 7*; Dr.VK IX; Dr.K XIII.

DE VOETWASSCHING

In 't breede lommer van de lage boomen
Glipt, glipt het beekje tusschen groene boorden.
Het kust verliefd de bloemen aan zijn zoomen
En slaat verwoed de kiezels die het stoorden.

Toen kost ge lieve! uw lust niet meer betoomen
En waadde door de golfjes, die bekoorden,
De blauwe hemel scheen van u te droomen
Het beekje kustte uw voeten, die het stoorden.

Hoe rimp'len zich die gladde rozenvoeten
In 't klare vocht! o, reik ze mij die beiden
opdat mijn handen ze in de wade ontmoeten! — —

Het linnen laat ik van uw voeten drinken
Het water, weenend dat het zóo moet scheiden . . .
En 'k zie uw oog van frissche blijheid blinken!

Vallée de la Bronze

Blad 27. Papier met staande rechthoekjes. Achter de titel blauw potloodkruis. Rechts boven in zwart potlood: XI., in blauw potlood: 20. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: de titel werd: *De Schietbeek*; in vers 2 werd de laatste helft eerst: *langs de keien boorden*; daarna: *langs de holle boorden*; in vers 3 werd eerst: *kust* veranderd in: *streelt*; daarna werd de eerste helft van vers 3 tot: *en streelt de blonde bloemen*; in vers 4 werd eerst: *slaat* veranderd in: *beukt*; en *kiezels* in: *klippen*; daarna is het gehele vers geschrapt en veranderd tot: *En suist en ruist en bruist in volle akkoorden*; vers 7 en 8 zijn geschrapt en vervangen door:

*Zij wijken als zij bij uw voetjes komen
En kussend fluisteren ze liefdewoorden.*

In vers 9 is: *rimp'len* verbeterd uit de verschrijving: *rimpelt*.
In vers 10 werd: *klare vocht* tot: *klaar kristal*. De plaatsaanduiding is geschrapt.
Vergelijk: Hs.K 15; Hs.P 20; Fr 12*; Ts 13; Dr.VK XI; Dr.K XVII.

G O D

— „En gij?” — „Somtjids noem ik de Liefde God
en wat ik aarde en hemel zie doordringen
gelijk het leven u en mij; soms ook het Lot,
dat leidt (als ons de wil) de stervelingen.

Dan weder, dat wat was vóór alle dingen
en wezen zal zijn die in 't Niet gevlot;
en dan weêr al wat zich niet voelt doordringen
door einde of aanvang, door begin noch slot.

't Oneindig eeuwige en 't heelal bestaan
Zoo goed als gij Matilde! een mensch kan 't weten
begrijpen niet. Zie zee en hemel aan

en aarde en wat we oneindig, eeuwig heeten . . .
Gij hebt een beeld. Wie menschen gadeslâan
Zien t beeld der „Ziel van 't Al” . . . in denkens keten.

Blad 28. Papier als blad 27. Achter de titel een blauwe potloodstreep; rechts
boven 24 —, veranderd in 23. — Door Perk is de eerste helft van vers 2 ge-
schrapt en vervangen door: *Die 't al verbindt; die 'k alles*; in vers 4 kreeg: *sterve-*
lingen een hoofdletter; vers 6 is geschrapt en vervangen door: *en (zijn die been)*
bet eenig overschot; in vers 7 werd: *doordringen* tot: *omringen*; in vers 8: *of* tot: *en*.
Bovenstaand sonnet ontbreekt in alle andere handschriften en in alle drukken.

G E L O O F

— „Geloofst ge aan God?“ — Matilde! „bidt gij aan?“

— „'k Gevoel mij klein bij al wat is verheven
en ik aanbid!“ — „Uw God is zonder leven!“

— „Kan zonder leven de natuur bestaan?“ —

— „Smeekt ge om genâ voor wat gij hebt misdreven?

Zwaar tuchtigt Jesus wie daar heeft misdaan!

Gij zijt niet goed! Wie alles heeft gegeven

Wil daarvoor dank!“ — Toen ben ik heengegaan.

En naar den blauwen hemel, die zoo effen

Zich welfde, hief ik 't aangezicht

en voelde mij in 't rijk des vredes heffen.

Gij, sprak ik, levenwekkend goddlijk licht!

Gij doet aan 't hart, dat in u leeft beseffen:

Gelooven, bidden is Matildes plicht! —

Blad 29. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: XVI; met blauw potlood: 25, doorgeschrapt en vervangen door: 22. — In vers 6 is: *wie* een verbetering uit een niet meer leesbaar woord; *ons*? In vers 10 kan in plaats van *welfde* ook *wulfde* worden gelezen.

Vergelijk: Hs.K 18*; Hs.P 25; Dr.VK XVI; Dr.K XX.

G E L O O V E N

Wat werd ik zonderling op eens te moede
Toen gij mij lieve, vleiend hadt gevraagd:
„Aanbid, met mij vereend, de moedermaagd
„En neem mijn godsdienst aan: het is een goede.

„Ik zal haar bidden: dat Zij u behoede,
„Dat mijn geluk ook in uw harte daagt;
„Geloof als ik; het ongeloof verlaagt
„En 'k hoop dat uw gemoed nog vroomheid voede.”

Zoo fleemdet ge en gij zaagt mij smeekend aan;
Ik had zoo gaarne toen uw zin gedaan;
't Geloof is beter dan het niet gelooven.

Doch neen, behoud uw godsdienst mijn vriendin:
Hij maakt u goed. Laat mij mijn eigenzin.
Wat hij ú schenkt, dat zou hij mij ontrooven. —

Laroche.

Blad 30. Papier als voren. Achter de titel een blauwe potloodstreep, rechts boven een doorgestreept cijfer; daaronder: 21. — In vers 13 schreef Perk eerst: *Zij maakt mij*, maar dit werd blijkbaar direct verbeterd in: *Hij maakt u*. — De plaatsaanduiding is doorgestreept.

Vergelijk: Hs.K 17*; Hs.P 14; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 353; Dr.K XIX.

DE OERTHE

Zij:

Zie! de Oerthe doet de gauwe golfjes deinen
— En schuimt er mede heen, eer ze nog komen;
Daar waren ze, daar zijn ze en zij verdwijnen:
Heeft al een ander me uit uw hart genomen?” —

Ik:

„Het golfje leeft in d' Oerthe in lange lijnen:
Zoo leeft uw beeldtnis altijd in mijn droomen.
Straks zal het in mijn vaderland verschijnen:
Zoo toeft uw beeld mij aan de Merwezoomen”.

Zij:

„Straks smelt het henen in de Noorderbaren
Der vaderlansche zee . . . 't is heengedreven.
Zoo weinig zal mijn beeld uw hart bewaren.”

Ik:

„Geef aan de zee: nooit zal ze wedergeven.
In 't hart waar liefde en eindeloosheid paren,
Daar zult ge als 't golfje in zee voor eeuwig leven.”

Laroche

Blad 31. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XVII., en met blauw: 21, doorgehaald, daaronder: 26. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: de titel werd: *De Bergstroom*; de woordjes *Zij* en *Ik* werden geschrapt; vers 1: *Zie! de Oerthe* werd: *De bergstroom*; vers 2: *eer ze nog* werd: *zie eer ze*; vers 5 werd eerst: „*Zie, zie, het golfje leeft*; daarna: „*Zie, hoe er 't golfje leeft*; vers 6: *beeldtnis* werd: *beeldnis*; vers 7: *mijn vaderland* werd: *het land der zee*; vers 8: *mij aan de Merwezoomen* werd: *me aan vaderlandsche zoomen*; vers 9: *Noorderbaren* werd: *holle baren*; vers 10: *Der* werd: *Dier*; vers 10: *'t is heengedreven.* werd, waarschijnlijk reeds dadelijk: *waar is 't gebleven?*; vers 11: *mijn beeld uw hart* werd: *mijn hart uw beeld*; in vers 13 is na: *waar* een woordje: *in* geschrapt; onder: *liefde* is een ζ zichtbaar. — De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 23*; Hs.P 27; Dr.VK xvii; Dr.K xxv.

GEZEGEND UUR!

O lieflykste van alle lieve vrouwen

Gij, hoogbegaafd met schoon en kunstvermogen!
'k Zie, jonge bloem, de blaadjes u ontvouwen,
Nog onlangs tot een slanken knop gebogen!

Gezegend uur, waarop mijn droomende oogen
U mochten vol genot en weelde aanschouwen
En zien u met een zachtheid overtogen
Waarop de Kracht het Ideaal moet bouwen.

Toen ik u zag voelde ik mijn wangen gloeien
En weêr in mijn gemoed de liefde bloeien,
Die lang in 't ijs der droefheid lag besloten —

„O aarde!” (riep ik) toen 'k uw aanblik had genoten,
Gij zijt de hemel! 'k Hoor der englen wieken suizen
Zoo lang gij zulke heiligen moogt huizen!”

Laroche

Blad 32. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven:
23. —, gewijzigd in 24. — In vers 6 is: *U* een verbetering uit: *Haar*. De
plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 5*; Hs.P 22; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 344; Dr.K VI.

WIJZE SCHEIDING

Wie ons aanschouwen staren naar ons beiden
Als waren wij gelukkig en verloofd;
Men ziet ons aan en wenkt met oog en hoofd
En wil ons vreugd door medevreugd bereiden.

Mathilde! ik zou u nimmer kunnen leiden
Door 't leven. 't Noodlot, dat gij wijs gelooft
Scheidt mij van u, die mijn verdriet mij rooft
En vroolijk hart. Ik kan niet van u scheiden.

En toch, de Macht, Die op de menschen waakt
Is wijs en doet mij wijslijk u verlaten
Omdat, hoog wezen! gij me een onding maakt.

Ik leef in u en denk en doe als gij,
Ik ga mijzelf zooals ik nu ben haten:
Tot dweeper . . . tot een jonkvrouw maakt gij mij!

Laroche!

Blad 33. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 25. — De titel is door Perk geschrapt en veranderd in: *Wijs Noodlot*. In vers 5 werd: *Mathilde* tot: *Matilde*; en: *kunnen* is gewijzigd in: *willen*, maar dit is weer geschrapt. In vers 14 is: *dweeper* veranderd in: *dweper*. De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 24*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 352; Dr.K xxvi.

TOT WEDERZIENS

Voor ik u had gezien was ijzig koud
De zomersche natuur, zoo warm en licht.
Ik hoorde in 't beekgeruisch geen zoeten kout:
Voor mij was bloem noch zonnestraal gedicht.

U lief te hebben werd mij wensch en plicht
Toen ik u 't eerst en lang had aangeschouwd
En ieder denkbeeld was aan u gericht:
Gij scheent me een enkel wezen duizendvoud

En waart, veelvuldig mededogend, één.
Een klaar verstand streek over diep gevoel
Gelijk een snelle beek langs bloemen heen.

Schoon, liefderijk, vol gaven bovendien
Zijt gij den waardigste ten levensdoel!
Ik zei vaarwel: ik zal u wederzien!

Laroche

Blad 34. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXI; met blauw: 27. — In vers 9 werd: *En* gewijzigd in: *Gij*; in vers 10: *Een* in: *Uw*; in vers 11: *snelle* in: *vlotte*; in vers 13: *Zijt* in: *Wees*. De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 30; Hs.P 30*; Dr.VK XXI; Dr.K XXXII.

V A A R W E L

Vaarwel! geliefkoosd land vol liefdeleven
 Waar in ik leefde voor de liefde en zij,
Die mij die liefde heeft in 't hart gedreven
 Het leven liefde! 't Leven gaat voorbij

De Liefde nooit. Verliet de liefde mij
 Ik voelde me aan het leven ook ontheven. — — — —
Een liefde wortlend in eens levens lentetij
 Is ieder in zijn winter bijgebleven. — —

Mathilde! ik zal u roepen, gij zult zwijgen,
U willen aanzien en in 't ijle staren,
En u niet vinden waar ik uren zocht!

Toch zal onze adem naar eèn hemel stijgen! — — —
 Deez' boom zal mij uw lieven naam bewaren. — — —
Ik dank nog dat ik lieve! u lieven mocht. — — —

Laroche

Blad 35. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep. Rechts boven: 23. — Door Perk werd in vers 1: *geliefkoosd land* veranderd in: *geliefde streek*; achter vers 1 staat doorgeschaald: *landoim*, en enkele onleesbare woordjes (*moeder? weder van uw?*) In vers 9 is: *Mathilde* gewijzigd tot: *Matilde*; in vers 11: *uren* tot: *mijlen*; in vers 13: *boom* tot: *linde*; en: *mij*: tot *me*; in vers 14: *nog* tot: *u*. De plaatsaanduiding werd geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 98*; Hs.P 36; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 362; Dr.K CI.

Z E G E N M I J

Gij, hooge Zachtheid! waar de vrouw op oogen moet,
Uw beeld zal nimmer uit mijn boezem wijken
En zich er spieglen als in 't beekje uw voet
Uw voetje waar de vliet langs heen ging strijken.

Gelijk het Goede zult gij vóór mij prijken
Dat, Schoon, zijn minnaars voor het Kwade hoedt.
De Vrouw, die 'k minnen zal moet u gelijken
opdat ik u beminne in haar gemoed.

Als iedereen u minde als ik het u,
O, de aarde waar gelukkiger dan nu:
Met zachtheid zou men 't ruwe en harde aanschouwen.

Waart gij het ideaal van alle vrouwen
Nooit streefde een vrouw heur roeping dan voorbij! . . .
De zegen Gods verzelle u; de uwe mij!! —

Laroche

Blad 36. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 29. — Door Perk zijn met inkt de volgende veranderingen aangebracht: in vers 1 werd: *hooge* geschrapt; in vers 9 is: *minde* doorgehaald en gewijzigd in: *liefhad*, maar ook dit is weer geschrapt; *het* is geschrapt, maar weer hersteld. *Als iedereen* werd geschrapt en gewijzigd in: *Beminde een ieder*; en *als* werd: *zooals*; in vers 10 werd: *O, de aarde* eerst tot: *de wereld*, daarna tot: *de waereld*. De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 87*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 360; Dr.K xc.

A F S C H E I D

De voerman zwaait de zweep, ik hoor ze knallen,
De wagen ratelt langs de helling heen,
De rem knarst tegen 't wiel, de schellen schallen,
De hut, die haar bevat, rijst en wordt klein.

Klein wordt de hut, waarin de vrouw verdween
Die, slanke maagd, een voorbeeld is voor allen:
Steeds groeit mijn smart; nu is de slag gevallen:
Het hart, dat leefde in haar, voelt zich alleen.

Vloeit nu gerust, gij ingehouden tranen
Met u moet zich mijn smart een uitweg banen:
Wat waar' een traan, zoo daar geen hart in trilde?

Spreekt gij 't vaarwel, dat ik goddank niet vinde:
k Had willen zeggen dat ik haar beminde
En alles wat ik zeide was „Mathilde!! — — — —

Fraiture

Blad 37. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: XVIII., en met blauw potlood: 30. — De titel werd door Perk gewijzigd tot: *Scheiding*. In vers 14 is: *Mathilde* veranderd in: *Matilde*; de plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 26; Hs.P 29*; Dr.VK xviii; Dr.K xxviii.

WAS DAT EEN LIED?

Zij zijn verdwenen in het lichtend duister
Ver in de verre verte en nimmer keert
Goddank, helaas, die stonde, die bezeert,
Bezielt, bezaligt. 't Noodlot brak den kluister

Den zachten, die de helften samen-meert
Tot één geheel van liefde, leven, luister.
Het scheidensuur van tranen en gefluister
Vlamt door de ziel, die scheidend minnen leert.

Mijn oog staart naar de verre nevelbanken
En staart beneveld naar den blauwen boog,
Van tranen grauwig; het regent op mijn handen.

Was dat een lied, dat door mijn boezem toog?
Die klagend-teeder-droeve vogelklanken
Ik hoor ze; en voel ze in elken traandrup branden!

Blad 38. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis met dikke horizontale, zeer dunne verticale lijn; rechts boven: 31. — Perk wijzigde in vers 1: *zijn* tot: *is*; in vers 13: *droeve* tot: *blijde*; in vers 14: *en* tot: *ik*; en: *elken traandrup* tot: *traan en ziele*.

Vergelijk: Hs.K 47*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt (behalve de verzen 7-8 als motto voor boek II); NG IX, deel I, blz. 363; Dr.K XLIX.

GESCHEIDEN

De kleine kluis, getuige van ons scheiden,
Bewaart daaraan een zoete 'erinnering.
Mij werd ze een Paradijs, omdat ze ons beiden
In de eerste stond van liefde 't laatst omving.

Eén kus ten afscheid, toen twee harten schreiden
Bracht vreugde aan 't één, dat aan haar harte hing;
De kus, die het nieuw leven moest bereiden
Schonk 't leven aan de dood. Zij bleef, ik ging.

Dien dag was heel mijn ziel een afscheidslied;
Des avonds heb ik mij in slaap geweend
En van mijn weenen ben ik weêr ontwaakt.

'k Zie vreemden nu, maar zie Mathilde niet.
Ik mis haar, en mijn droomend harte meent
Dat eenzaam dolen het gelukkig maakt.

Diekirch

Blad 39. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXII; en met blauw: 32. — In vers 4 wijzigde Perk: *liefde* in: *weelde*; in vers 12: *Mathilde* in: *Matilde*. De plaatsaanduiding werd geschrapt. Vergelijk: Hs.K 32; Hs.P 31*; Dr.VK xxii; Dr.K xxxiv.

V R I J

De lauwe wind zweeft aan op loome zwingen
En spartelt door de loovers der abeelen,
Die ritselend de zonnestralen streelen
En 't water en zijn hellen glans bezingen.

Hoor hoe in 't veld de leeuwerikken kweelen!
In de' oofthof waar de geuren 't al doordringen,
Daar zwerven met haar meê de zwervelingen
De vlinders, die om bloem en bezie spelen.

Mijn ziele zwerft als zij, maar kan niet vinden.
Zij ziet hoe alles zich door iets voelt binden
En voelt zich vrij De rijpe vrucht, gespleten,

Bij 't bonzen in het zand, is vrij. We erlangen
Den Dood, terwijl we 't vrije zijn ontvangen:
Ik kan, ik kan Mathilde niet vergeten.

Diekirch.

Blad 40. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 33. — Door cijfers heeft Perk aangegeven dat in de verzen 12 en 13 de rijmwoorden: *erlangen* en *ontvangen* verwisseld moeten worden. In vers 14 is: *Mathilde* veranderd in: *Matilde*. De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 51; Hs.P 32*; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 361; Dr. K LIII.

DIE BLONDE BLOEMEN!

Daar walmen warme geuren om mij rond
Hoe kleurig al die duizend bloemen pronken!
Zij buigen als van eigen geuren dronken
De ranke kopjes, als Mathilde blond!

Mathilde! o, dat ze mij nu ook verstond!
Hoe dikwijls heb ik haar een bloem geschonken
En werd met bloemen dan beloond of lonken:
Och, dat ik die belooning wedervond!

Die bloemen, liefdegeurend na het sterven,
Die met het leven geur en kleuren derven
Herleefden dood – – maar als vergeet mij nieten.

Wat zal ik nu nog blonde bloemen plukken?
Mag ik ze niet meer op haar boezem drukken
Zoo mogen ze ongetinte vruchten schieten!

Diekirch

Blad 41. Papier als voren; rechts in het midden een gat van $\pm 1\frac{1}{2}$ bij 2 cM.
Achter de titel met blauw potlood een kruis; rechts boven met zwart XIX,
en met blauw: 34. — In vers 4 en vers 5 is: *Mathilde* veranderd in: *Matilde*.
De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 27; Hs.P 33*; Dr.VK XIX; Dr.K XXIX.

DE MAAN KOMT OP

Het duister doet de tinten samenvlieten
En dekt met fulpen nacht het schel azuur.
De lichtvlieg ziet men heen en weder schieten
Gelijk een star, gelijk een dansend vuur.

De Stilte bidt. Een tempel is Natuur
En de aard voelt als met vreê zich overgieten:
Het is een zelfde zoele schemeruur
Als toen ik 't eerst haar bijzijn mocht genieten.

Eerbiedig denk ik aan het jong Verleden
Ik hoor haar stem, ik hoor haar zachte schreden:
Op bloemengeuren stijgt haar naam omhoog.

Wat zou dat zilver op den bergtop wezen?
Daar is de maan in al heur glans verrezen . . .
Zoo rijst Mathilde! gij voor 't droomend oog! —

Diekirch

Blad 42. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XX, en met blauw: 35. — De titel is door Perk gewijzigd in: *De Maan verrijst*. Van vers 3 werd de eerste helft tot: *Nu gaat de glimvlieg*. Vers 7: *zoele* werd: *zoete*; vers 8: *bijzijn* werd: *aanblik*; vers 14: *Mathilde* werd: *Matilde*. De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 28; Hs.P 39*; Dr.VK xx; Dr.K xxx.

HET BOSCH

Het bosch, geworteld in de dorre blâren
 Spreidt lommer met zijn loovers over 't mosch
 En pronkt verheugd in bruin-groen-geelen dosch.
De blauwe hemel schijnt door 't loof te staren.

Om steen en stronken waaiert zich de varen;
 Een zonnestraal kust braam en bezie los:
 Hoe heerlijk is het om in 't koele bosch
De koele bron al murmelend te ontwaren.

De rossche pluimstaart doet de twijgen kraken;
De wildzang voelt en lied en liefde ontwaken
 En zingt en trekkebekt en stoeit en zingt . . .

O! kwam uit ieder huis een boom gerezen,
Als 't bosch zou dan de stad gelukkig wezen
 Waar nooit het liefdelied eens wildzangs klinkt!! —

Gilsdorf.

Blad 43. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: XXXIV; met blauw: 36 —; achter de verzen 12-14 een blauwe potloodlijn. — In vers 2 is vóór: *lommer* een *b* geschrapt. Door Perk zijn de volgende wijzigingen aangebracht: vers 2: *mosch* werd: *mos*; vers 3: *geelen dosch* werd: *gelen dos*; vers 4 is geheel geschrapt en werd: *En blijft naar t hemelsblauw bewondrend staren*; vers 9: *rossche* werd: *rosse*. In vers 12 is: *boom* een verbetering uit de verschrijving: *bosch*. De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 49a; Hs.K 49 b en c; Hs.P 55*; Dr.VK xxxiv; Dr.K 11.

OP DEN TOP

Lig daar mijn wandelstaf! hier is de top,
En met de blauwe wolkjes, die er krullen,
Stijgt uit het dal de rust naar boven op
Waarmeê het wolkloos zwerk zich schijnt te vullen.

De bergén wijken, breed van rug en kop,
En schijnen die in matte mist te hullen:
Uit de' afgrond klinkt gelach en steengeklop . . .
Of dan die menschen nimmer treuren zullen?

Daar stampen ossen voor hun zwaren vracht
Ginds lijmt de bij haar zoete raten dicht
En kraait de haan zijn liedje van victorie!

't Juicht alles in 't bestaan en heeft de plicht
Van vroolijk zijn nog nooit zoo blij betracht
Het ontevreden Stadskind droomt van glorie.

Diekirch —
Der Herrenberg

Blad 44. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXVII; en met blauw: 37. — Achter de verzen 12-14 een blauwe potloodlijn. In vers 9 is: *zwaren* veranderd tot *zware*. De plaatsaanduiding, waarvan het tweede deel in Duitse letters geschreven is, werd geschrapt. Vergelijk: Hs.K 54; Hs.P 53*; Fr 5; Fr 6; Dr.VK xxxvii; Dr.K lvi.

DE MIST

De blik boort moeilijk door de ruimte henen
En ziet niet wat zich her of der bevindt.
De duizend loovers aan de struiken weenen
En 't is of elke traan wêer nieuwen wint. —

De zon, die stralen aan het luwtje windt
Schept alle tranen om tot edelsteenen
En bosch en berg en lucht herkrijgt zijn tint:
De damp wolkt op en 't landschap is verschenen.

Zoo schemert, als de ziel op raadslen peinst
En voor de duisternis des raadsels deinst,
Ons de gedachte, waar geen licht wou schijnen.

O, denkend hoofd, in uw gepeins verward!
Het schoone denkbeeld wortelt in het hart:
voor 't liefdelicht moet raadselmist verdwijnen! —

De Scheitert
bij
Diekirch. —

Blad 45. Papier als voren. Achter de titel een blauwe potloodstreep; rechts boven: 35. — Achter de verzen 12-14 een blauwe potloodlijn. In vers 6 is: *tranen* verbeterd uit: *stralen*, dat stellig een schrijffout was. — Door Perk is in vers 3: *aan* gewijzigd in: *van*; in vers 5: *windt* in: *bindt*; in vers 7: *lucht* in: *zwerk*; in vers 11: *wou* in: *wil*. De plaatsaanduiding is doorgestreept.

Vergelijk: Hs.K 33*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 346; Dr.K xxxv.

EEN LUWTJE

Nu voelt men warme geuren om zich walmen
En warmte door de koele boomen wuiven.
De snelle vliet schijnt moede voort te schuiven
En in het matte schuiven nog te talmen.

Op de akker buigen zich de blonde halmen
Ontzenuwd en beschutten met heur kuiven
't Viooltje, dat geen vlinder komt bestuiven
En dat de hette tusschen 't graan voelt dwalmen.

De mensch, in 't malsch en mollig gras gezonken,
Trekt uit de zwarte schaduw niets dan zwoelte:
En hijgt naar koeler adem, droomt van koelte. —

Daar doet de wind de abeeleloovers trillen,
De lauwe vliet en 't gras van weelde rillen
De mensch heeft leven uit de lucht gedronken.

Diekirch

Blad 46. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLVII; en met blauw: 39. — Achter de verzen 12-14 een blauwe potloodlijn. — Perk wijzigde in vers 11: *En* in: *Hij*; in vers 12: *wind* in: *bries*; in vers 13: *en 't gras* in: *de spriet*; in vers 14: *De mensch* in: *Natuur*. De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 67; Hs.P 49*; Fr 3; Dr.VK XLVII; Dr.K LXIX.

EEN ADDER

Hoe gloeit de bezie langs het holle pad
En schudt het bolle kopje heen en weder!
De wilde rozen strooien blanke blaadjes neder
En 't geiteblad houdt roos en rots omvat.

Die rots van klimop pracht op geiteblad
Dat uitgeschoten, als een slanke veder,
Zich lossen plooid, breder steeds en breder
Tot het de blauwe verte in de armen had.

De woudduif koert. Daar ritslen dorre blaren . . .
O, angst! — Daar schuifelt iets: twee vonken staren . . .
Het sist, een adder wentelt zich om 't been.

Zoo slingert zich soms in een stille stonde
Het fel verlangen naar de zoete zonde
Gelijk een adder om de ziele heen!

Diekirch. De Haardt.

Blad 47. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXII; en met blauw 40. — In vers 1 wijzigde Perk: *het* in: *dit*; in vers 3 is: *wilde* geschrapt; in vers 13 is: *fel* veranderd in: *zoet*. De plaatsaanduiding is doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 44; Hs.P 51*; Dr.VK xxxii; Dr.K xlvi.

DE AFGROND

Hoe kan de Zon het droeve vroolijk maken!
De hoogte, ruig van rotsen, glanst en lacht.
Daar krascht een raaf en duizenden ontwaken
Want duizend echo's houden er de wacht.

Hier wenkt de top: nog eens met alle macht
Beproefd door deze ruigten te geraken
O God ik duizel: ziet, dáár gaapt de Nacht
Daar spalkt het ijle Niet de steenen kaken.

Mij huivert. In de diepste diepte ontwaren
Mijn spiedende oogen 't grondelooze Niet
Waar Nacht en Stilte zich harmonisch paren.

O Leven, dat in de eeuwigheid vervliet!
O Liefde mijns! Mijn oog blijft op u staren,
Dat wel uw duister, niet uw bodem ziet!

Furfooz (Petite Suisse).

Blad 48. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXVI. en met blauw: 41. — In vers 8 is vóór: *ijle* het woord: *Niet* geschreven en geschraapt. Door Perk werd gewijzigd: vers 3: *krascht* in: *krast*; vers 6: *ruigten* in: *beesters*; vers 7: *ziet* in: *daar*; vers 8: *ijle Niet* in: *Yle*; en: *steenen* in: *versteende*; vers 11: *harmonisch* in: *in liefde*; vers 13: *O Liefde mijns!* in: *O liefde en dood!* — De plaatsaanduiding werd doorgehaald.

Vergelijk: Hs.K 53; Hs.P 37; Fr 2; Ts 8*; Dr.VK xxxvi; Dr.K 1v.

MANESCHIJN

De zon der Nacht kwam uit de bergen klimmen
En zoomt met zilver de afgedoolde wolken.
Het water wentelt ze in zijn blanke kolken
En doet ze in kabbelende rimpels glimmen.

Door 't glansend bergwoud glijden slanke schimmen,
Die, zwarte spoken, berg en bosch bevolken.
De stilte alleen kan alle rust vertolken.
De nacht houdt de' adem in, de rotsen grimmen.

Aan ieder sprietje bleef een dauwdrup hangen;
De hitte werd door de' avonddauw gevangen
En geurt uit de aard, die geurend liefde wademt.

De mensch luikt vol genot de droomende oogen
En 't luwtje, als liefde onmerkbaar aangevlogen
Heeft kussend hem den sluimer ingeademd. —

Blad 49. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLVIII; en met blauw: 42. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 2: *afgedoolde* werd: *afgedwaalde*; vers 5: *glijden* werd eerst: *waren*; daarna: *dolen*; en: *slanke* werd: *doffe*; vers 6: *zwarte spoken* werd eerst: *zwart en bevend*; daarna: *slank en trillend*.

Vergelijk: Hs.K 69; Hs.P 47*; Dr.VK XLVIII; Dr.K LXXI.

DE AKKER

In 't korenveld dat reeds begint te gelen
prijkt vol en rijp één enkle korenair.
De gouden kuif rijst boven heel de schaar
die golft op lage en evengroene steelen

En 't windje is bode van hun luid misbaar:
„Zie ginds dien trotsche, die ons wil bevelen!
met opzet wil hij niet in 't onze deelen
alsof die dwaas meer dan wij allen waar’.

Hoort! goede broeders, die elkaar beminnen,
wat onzer een zegt is voor allen waar:
slecht is hij, onbehouden en van zinnen!”

Door de' akker ging een mensch en lachte, daar
hij weder hoorde en spot en smaad beginnen
en sprak: „als deze wordt gij al te gaêr.” —

Blad 50. Papier met ruitjes, zoals blad 2 en 3. Achter de titel blauwe potlood-
streep; rechts boven: 43.

Vergelijk: Hs.K 64*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz.
358; Dr.K LXVI.

N A C H T

't Is zomernacht. De glinsterende stoeten
Van starren wijken rondom, peilloos diep.
't Was of de stilte plechtig tot mij riep:
„Bid! op de starren rusten Godes voeten!”

Ik weet, ik weet niet wie de wereld schiep,
Of ze is geschapen, of we aanbidden moeten,
Wat wij als leven, ziel of God begroeten,
of eeuwig waken zal wat eeuwig sliep! —

Daar tjuikt de nachtegaal zijn teeder lied
Gelukkig dat hij 't liefdelied mag zingen:
Waarom hij zingt, dat weet de zanger niet.

Wat rusten kan voelt zich de rust doordringen.
Ook ik. Ik weet niet wat ik denken moet
Doch voel het: wie gelukkig is, is goed —

Rocfort.

Blad 51. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LIX, en met blauw: 44. — Door Perk is in vers 10: *Gelukkig* veranderd in: *Tevreden*; en: *liefdelied* in: *klagend lied*; in vers 14 eveneens: *gelukkig* in: *tevreden*. De plaatsaanduiding is geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 83; Hs.P ontbreekt; Fr 4; Ts 3*; Dr.VK LIX; Dr.K LXXXVI.

O, ZOMER!

O, Zomer! met uw lokken glansend gouden
en met uwe oogen, blauw gelijk de wanden
van 't rondend hemeldak, en sneeuwen handen,
die bloemenslingers slank gebogen houden!

Wier geurige adem zucht door rijs en wouden
en gloeien doet waar zielen wieken spanden:
dat die miljoenen traan en leed verbanden
en lachen of zij nimmer sterven zouden.

Gij juichte o zomer! in mijn zielsverrukken
toen mij uwe armen en Matilde omvingen
en gij voor mij uw waereld scheent te smukken!

Gij zaagt de vreugdetranen 't oog ontspringen
toen 'k op heur hand den scheidingskus mocht drukken
en 'k hoorde uw zangren 't lied des lijdens zingen! . . .

Blad 52. Papier met ruitjes. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXX, en met blauw: 45. — In vers 8 is door Perk: *sterven* gewijzigd in: *weenen*; in vers 13: *scheidingskus* in: *scheidenskus*.

Vergelijk: Hs.K 42*; Hs.P 50; Dr.VK xxx; Dr.K XLIV.

ROTS EN WATER

De steile rots tart met heur kruin de zon
en met heur voet peilt zij het grondelooze,
het vale diep, waar plomp noch waterroze
ooit in de deining wortel schieten kon.

Ik zie hoe op de rots de felle bron
een baar te bersten jaagt en zonder poze
zich zelf verzwelgen laat, wanneer de booze
verwoede wind de worsteling begon.

Mijn ziel! wanneer geloof en kennis strijden
en 't koel verstand het warm geloof ontrust
gelijk de hoos de diepe deining klutst,

Barst dan de domling, denkren bron van lijden,
op 's levens rots, dan is zich 't hart bewust
van vrede in strijd, uit frischheid kiemt verblijden.

Blad 53. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 46. — Naast de eerste strofe heeft Perk een rots met water en een blazend englenkopje gekrabbeld. In vers 10 veranderde hij: *koel* in: *warm*; en verderop: *warm* in: *lauw*; in vers 12: *de domling* in: *'t geloof voor*; en: *denkren* in: *denkers*; in vers 14: *uit frischheid kiemt* in: *die arbeid baart*. Zie het facsimile van deze bladzijde.

Vergelijk: Hs.K 93*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 348; Dr.K xcvi.

DES GRIJZAARDS ANTWOORD

Nog had de Nacht haar wieken niet ontvouwd
Toen schemer boven stroom en delling zweefde. —
Daar zit een man, die honderd jaar doorleefde
en oogt op 't mijmrend, zinkend avondgoud. — — —

— — — — —
„Hier heb ik 't eindelooze heir aanschouwd,
dat op één wenk ten oorlogszege streefde
en zong in de avondstond, daar 't zwerk van beefde — — — —
dwaas, die op de eeuwigheid der kracht vertrouwt —!“

„Gij zaagt hen gaan en duizenden niet keeren:
waar bleven zij, wien 't sterven is gebeurd?
laat grijze, dit me uw wijze lippen leeren! —

Hij schudde 't hoofd als een wiens ziele treurt
dat ze op heur vragen antwoord moet ontberen
en 'k heb een traan in 't peinzend oog bespeurd. —

Blad 54. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven:
47. — In vers 2 veranderde Perk: *schemer* in: *duister*; naast vers 4 noteerde hij:
tuurt, staart; achter vers 6: *ter dood, ten oorlog*; in vers 7 wijzigde hij: *daar* in: *waar*;
in vers 10: *sterven* in: *vallen*.

Vergelijk: Hs.K 56*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 197;
Dr.K LVIII.

DE BEDE IN 'T WOU D

Met blauwe, droomende oogen staart op 't woud
de Hemel en waar speelsche zonnestrallen
en mos en groene looverzee bemalen
met een geweven waas van louter goud,

daar, knielend bij een heilge nis, aanschouwt
hij biddende onschuld, van wie de oogen dwalen
tot Hij zich spiegelende er in ziet pralen
en zendt der ziele vreê, die hem vertrouwt. —

Gij badt den hemel, vrome maagd! om vrede
voor 't hart van wie u dierbaar zijn, en rust
en vreê daalde in uw boezem bij uw bede.

O Ziele! u van uw zachtheid onbewust,
gevoelt ge, ootmoedige, 't menschenleven mede
als loon der plicht wordt vrede u ingekust.

Blad 55. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: L., met blauw: 48. — In vers 6 is: *hij* gewijzigd in: *Hij*; in vers 8: *bem* in: *Hem*; in vers 9: *bemel* in: *Hemel*; in vers 13: *'t menschenleven* in: *menschenlevens*.
Vergelijk: Hs.K 71; Hs.P 52*; Dr.VK 1; Dr.K LXXXIII.

DE FOREL

Gelijk een schaduw grauw schiet de forel
en schiëlijk uit de zwarte nacht der steenen
en ijlt den bergstroom ver vooruit, verdwenen
in 't rimplend zonlicht dat daar flikkert schel.

En zie, ginds springt zij uit de klare wel
en glanst van zilver, door den dag beschenen —
doch plonst, dat vlokken spatten om haar henen,
terug in 't vlietend sneeuw, dat voortschiet snel.

Gelijk de stroom zijn schubbig eigendom:
zoo bindt de baan, die ieder is beschoren,
den mensch als hij zijn roeping wil vergeten

In 't water vindt de visch 't geluk alom
en vrijheid, die daarbuiten gaan verloren — —
genot wordt deugd; ervaring vormt geweten

Blad 56. Papier met ruitjes, ingeplakt waar blijkbaar een bladzijde is uitgescheurd. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood LXIV, en met blauw 49. — In vers 12 is: 't *geluk* veranderd in: *geluk*; in vers 14: *genot* in: *geluk*.

Vergelijk: Hs.K 90*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXIV; Dr.K XCIII.

DORPSVESPER

De dag is heen, de nacht nog niet geboren
en langs de bergen wasemt avonddauw;
de vogel laat een laatst geneurie hooren:
in roerlooze aandacht luistert de landouw.

De zwerver schrijdt in zoet gepeins verloren
in 't dal en naar t gehucht van wit en grauw.
Daar klinken vrome tonen uit den toren;
de star der liefde flonkert zilverblauw. — . . .

Het kerkje bracht wie danken wilden samen
en wierook en gezang golft uit de poort
en op het dankgebed zegt alles „amen”.

De zwerver schrijdt in zoet gepeins weêr voort:
„waar zooveel eensgezinden samen kwamen
daar sterft de haat en wordt geen vloek gehoord”.

Blad 57. Papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LI; met blauw: 50. — De eerste woorden van vers 1 zijn met inkt dun onderstreept. In vers 14 is: *vloek* waarschijnlijk dadelijk gewijzigd in: *klacht*.

Vergelijk: Hs.K 72; Hs.P 38*; Dr.VK LI; Dr.K LXXIV.

G E D O O D

De Storm loeit door den hollen bouwval, gierend
beukt hij en brokt met vuisten ijzersterk
en fluit langs wilg en water, dat hij tierend
opzweept en neêrklotst met zijn stalen vlerk.

Aan doller woede nog de toomen vierend
vliegt hij de zwarte wolken in van 't zwerk
en jaagt ze voort, ze met zich mede slierend
langs 't aangezicht der maan, die ijst van 't werk.

Hoor . . . ! hoort gij aan 't verlaten meer dat janken;
Hooft gij dat schrille krijschen bij de rots
en op het slot dien Oehoe en zijn klanken!!

Zie! maneschijn verzilvert het geklots . . .
Ziet gij dat hoofd daar op de wieling zweven?
De bleeke koos het sterven boven 't leven. —

Blad 58. Papier met rechthoekjes in de breedte. Achter de titel een blauwe potloodstreep met klein dwarsstreepje erdoor; rechts boven: 51. — Door Perk werd de titel gewijzigd in: *Dood*; in vers 2 werd: *ijzersterk* tot: *reuzensterk*; in vers 9: *meer* tot: *meir*.

Vergelijk: Hs.K 77; Hs.P 72; Ts 11*; Dr.VK 111; Dr.K LXXIX.

HET GROOTSCHE DENKBEELD

Een zwerver zet zich op de zachte zoden
van geurig groen, die t woud des bergs bezoemen,
en de effen blauwen hemel doet hem droomen
en 't mos, dat krielt van beziën, de rooden.

En 't spelend koeltje ritselt door de boomen
en werpt hem beukeloovers toe, de dooden — — —
Tot zoet gemijmer schijnt natuur te nooden,
en 't Grootsche Denkbeeld heeft hem ingenomen:

„Natuur! gij waart, toen God het „wees” deed hooren;
God heeft u, als ge zijt, op eens gedacht
En ons het heerschen over u beschoren.” —

Hij deed God spreken, denken, gaf hem kracht;
Hij sprak en naar zijn beeld werd God geboren
En God werd mensch, hij werd van zijn geslacht. —

Blad 59. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel een blauwe potloodstreep; rechts boven: 52. — In vers 3 werd: *blauwen* door Perk gewijzigd tot: *blauwe*; in vers 6: *werpt* tot: *schuift*; in vers 14: *zijn* tot: *Gods*.

Vergelijk: Hs.K 95*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 210; Dr.K XCVIII.

DUIF EN VALK

„Mijn God (zoo sprak de duif) is innig zacht,
heeft donzen wieken en bemint ons allen,
almachtig, heerscht hij over duizendtallen
en, onbegrijpelijk, niets deelt in zijn macht.”

De sperwer sprak: „mijn God heeft vlucht en kracht
en kan op eens uit hooger luchten vallen
en die volmaakte laat een juichkreet schallen,
wanneer zijn schoone neb een doffer slacht.”

Toen keven zij; de een riep „gij lastert God”
en de ander: „gij zijt dom en wilt mij krenken
Godlooचनाar! gij drijft met God den spot.”

Een uil vol wijsheid zag ik stilte wenken,
Hij sprak: verdraagt elkaâr en weest niet zot.
Daar gij en ik ons God met vleugels denken.

Blad 60. Papier met ruitjes. In de titel is het woord: *Valk* met blauw potlood doorgehaald; erachter staat: *Sperwer*; daarachter een blauw potloodkruis; rechts boven: 53 —, daaronder in zwart potlood: *pag. 161* (d.i. de bladz. van dit sonnet in Dr.VK). — Van de woorden: *almachtig* (vers 3), *hij* (vers 3), *onbegrijpelijk* (vers 4), *zijn* (vers 4), *volmaakte* (vers 7) en *zijn* (vers 8) zijn de aanvangsletters door Perk in hoofdletters veranderd. *Daar* (vers 14) kreeg een kleine letter.

Vergelijk: Hs.K 104; Hs.P ontbreekt; Ts 2*; Dr.VK buiten de cyclus; Dr.K buiten de cyclus.

HET OOG VAN 'T WOULD

Nu zwijgt het Zwerk, maar dreigt, zoo zwart als nacht.

En 't woud, van vreeze stom, smeekt manestrallen,
die uit de donderwolk niet kunnen dalen,
en waar de regendronken roos naar smacht.

Nacht woont in 't woud en droevig druppelt zacht
Van 't zwarte looverdak der duistre zalen
een beek van tranen, die door 't mos gaan dwalen
naar 't zoden graf waarin de dood haar wacht.

Daar schittert ginds een stip van rossig goud,
als een robijn in maagdenlokken flonkert:
de kleine stulp gelijkt het oog van 't woud . . .

In 't geen Begin noch Einde omsloten houdt
wordt Liefde gij door niets ter aard verdonkerd:
Zie hoe die zee van duister 't stulpje ontvouwt!

Blad 61. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 54. — Achter vers 2 in zwart potlood, niet met Perks hand: *beidt* (bedoeld als variant van: *smeekt*); dit is met inkt geschraapt. In vers 6 is tijdens het schrijven vóór: *zwarte* de syllabe: *loov* geplaatst en geschraapt. In vers 8 is: *graf* met zwart potlood geschraapt, daarna met inkt gewijzigd in: *leger*, terwijl: *in* werd geschraapt, en *baar* veranderd werd tot: *ben*. In vers 9 is: *stip* met inkt veranderd in: *ster*.

Vergelijk: Hs.K 68*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 349; Dr.K LXX.

DE MIS

Het klokje beiert in den morgenstond
en heel 't gehucht treedt in het Huis des Heeren
om den Verlosser en zijn Moeder te eeren
en alles buigt voor 't lied uit 's herders mond.

Gewijde damp, die dwarrelt om en rond
strijkt over de geknielden zeven keeren
en 't oodmoed-volle schare in 't zelfverneëren
nijgt (als het graan voor 't koeltje) naar den grond. —

O, kind van wuft vermaak en stadsgewoel!
wat ziet ge op 't biddend, biechtend, Dorpje neder
en laakt, gij die niet biecht, hun zielsgevoel?

De blanke duif heeft toch geen raveveder?
Het vuur verschroeie, 't bevend ijs zij koel!
Omhoog vindt ijs het ziedend water weder

Blad 62. Papier met ruitjes. Achter de titel een blauwe potloodstreep; rechts boven: 55 —. Daaronder in zwart potlood: *pag.* 167. In vers 7 heeft Perk: *oodmoed* verbeterd in: *ootmoed*, en: 't (vóór: *zelfverneëren*) geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 73*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK buiten de cyclus (Vroegmis, 8 versregels); NG IX, deel I, blz. 347; Dr.K LXXV.

DE BURCHT IN PUIN

De purpren Scheemring houdt den Burcht omvangen
 (de glimvlieg glanst in 't mos der muur en blauwt)
en met een gloed van liefde op rozenwangen
 schenkt zij den scheidingskus aan 't puin, dat grauwt.

De krekkel sjirpt van weelderig verlangen
 en de echo van het puin, die 't antwoord bauwt,
noodt den geliefde met die schrille klanken,
 die aanzweeft op een wiek van rossig goud.

En waar voor eeuwen, ridderzangen klonken
 staart nu de star der liefde 't zwijgen aan
en droevig zendt ze uit schemerblauw heur lonken.

En weemoed fluistert stil in de espenblaân.
De zwerver treurt in mijmerij verzonken
 dat het verleden is voorbijgegaan. —

Blad 63. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: XLV., daarachter met blauw: 56. — In vers 4 is: *den* met inkt veranderd in: *de*; in vers 7: *klanken* met zwart potlood in: *zangen*. — Dit blad is het begin van het tweede pakje papier, dat door metalen pennetjes wordt bijeengehouden. Aan beide zijden van het gehele handschrift kan men de knopjes voelen; hier zijn de omgebogen punten tegen elkaar gelegd. Vergelijk: Hs.K 65*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK XLV; Dr.K LXVII.

DE BOUWVAL

En alles is met duisternis omtogen
en 't starrendak zendt stilte op 't glanzend puin:
de kracht, de trots weleer van rots en kruin.
Het maanlicht glijdt door holle vensterbogen.

Geen sprankje mos wordt door een zucht bewogen,
geen leven slaakt geluid in 't kil arduin;
slechts in den onkruid-ruigen bouwval-tuin
schiet klaterende een springbron naar den hoogen.

En 't lage dal blikte op met vreeze en beven
naar 't slot, waar zang en zwaardgekletter klonk
toen willekeur bevel vermocht te geven.

En 't ziet in schemerschijn der nachtzon zweven
het schimmenheir, dat in den dood verzonk
doch in den doodschen burcht der Nacht bleef leven.

Blad 64. Papier als blad 63. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLIX; daarachter met blauw: 57. — In vers 11 is: *willekeur* door Perk gewijzigd tot: *Willekeur*; in vers 14: *burcht* tot: *burg*.

Vergelijk: Hs.K 70; Hs.P 44; Ts 1*; Dr.VK XLIX; Dr. K LXXII.

HET SLUIMREND MEISJE IN 'T GRAAN

De beek glijdt effen hemelsblauw door 't veld,
waar warme zonneschijn een zee van airen
doet glanzen van geel goud, en volle baren
zacht wieglen als het koeltje er over snelt.

Bij de' oever, waar een waterval van loovers helt
uit berkekruid, die schaduwen doet waren
op duizend bloemen, die ten rei zich scharen
in 't woud van goud, droomt zij wier boezem zwelt.

't Jong bloempje droomt, een glimlach vergezelt
het sluimrend zwoegen van den maagdeboezem,
door zorgen niet en niet door kleed bekneld.

Toen heeft des zwervers geest een droom ontsteld:
„O, blonde als 't graan gij, blonde korenbloesem!
straks heeft wellicht ook u een zicht geveld. —

Blad 65. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLIV; daarachter met blauw: 58. — In vers 5 is: *waterval* met zwart potlood geschrapt, en niet door Perk gewijzigd in: *stuw*; met inkt schreef Perk hier naast echter: *vloed*. In vers 11 schrapte Perk: *zorgen*, en schreef erboven: *wade*; terwijl hij: *kleed* veranderde in: *leed*. In vers 12 stond in plaats van: *heeft* eerst: *is*.

Vergelijk: Hs.K 63; Hs.P 48*; Dr.VK XLIV; Dr.K LXV.

DORPS - DOODENAKKER

Om 't kleine godshuis rijst een krans van kruizen,
van eeuw'ge bloemen wortlende in de groeven,
en de airen van dien akker hooren 't suizen
van 't luwtje, dat de klachten draagt der droeven.

Paleizen van geluk kwam hij vergruizen
de strenge Dood, die leeft van zielbeproeven,
en deed de dooden in paleizen huizen
waar zij geluk noch ongeluk behoeven.

Hij brak den mensch van ziel en stof voor immer
en schonk aan graf en stof het eeuwig leven:
want al wat niet te splitsen valt, sterft nimmer.

Vóór zijn bestaan is 't eindeloos verleên te vinden
en de eindelooze toekomst ná hun sneven:
Zij rusten langer dan zij 't leven minden.

Blad 66. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven:
59. — Perk wijzigde met inkt in vers 10: *het* in: *een*; in vers 12: *zijm* in: *bet*; in
vers 13: *hun* in: *ons*; in vers 14 twee maal: *zij* in: *wij*.

Vergelijk: Hs.K 94*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 214;
Dr.K xcvi.

OPDELING UIT DEN STEENEN TIJD

Nog gaapt de mulle muil van de spelonk
waar delvers knook en kei naar 't zonlicht wendden
en toen zij kei en knook en hoofd herkenden
was het de vreugd die hun uit de oogen blonk.

Ze pogen 't rif des voorzaats die verzonk
in 't zand voor duizend duizend jaar te schenden,
des mans wiens levenskracht zwol in zijn lenden
toen hij deez' lucht met bolle longen dronk.

En nu; miljoenen zijn door ons vergeten
ons werd noch liefde voor hun ingescherpt
noch haat; wij kunnen hen geen broeders heeten.

En zal als zand op ons de spade werpt
de blijde nazaat wie wij waren weten,
wiens voet de keizels onzer graven knerpt? —

Blad 67. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXIX; daarachter met blauw: 60. — De titel is door Perk met inkt geschrapt en gewijzigd in: *Opdelving*. In vers 8 schijnt: *bolle* een verbetering uit: *bolle*. In vers 11 haalde Perk bij vergissing een streep door de laatste „poot” van: *kunn-*. In vers 13 werd: *wie* gewijzigd tot: *wat*.

Vergelijk: Hs.K 58*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK xxxix; Dr.K lx.

DE VOORZAAT

Toen bracht mijn geest mij naar het oud verleden
waarvan de tijd steeds verder verder schrijdt
en 'k heb geweend en heb mij diep verblijd
met de oirmensch, vader van de ruwe zeden.

Hoe spreekt zijn zielzucht in die zielsgebeden,
hoe heeft hij vrouw en kind zijn hart gewijd!
hoe wordt de steenen akst die schedels splijt
gezwaaid door de yzren spier en naakte leden!

Een broeder kende ik en dat heeft me ontroerd:
de mensch is eeuwen lang een mensch gebleven
zijn gister is aan 't heden vastgesnoerd

En wet en weten heeft ons voortgedreven,
het huis der maatschappij werd ingevoerd
wij doen beschaafder wat zij eens bedreven

Blad 68. Papier met ruitjes. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 61. — Het handschrift is zeer snel geschreven. Vóór vers 9 een haakje, omdat de regel eigenlijk moet inspringen. In vers 9 is vóór: *dat* de verschrijving: *werd* geschrap; in vers 11 staat onder: *beden* de variant: *morgen*. De verzen 12-14 zijn in hun geheel geschrap, en onderaan vervangen door:

Het weten heeft ons wetten voorgeschreven

de wet heeft vrede en vrijheid ingevoerd:

Wij doen verfijnder wat zij eens bedreven.

Zie het facsimile.

Vergelijk: Hs.K 74*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 207; Dr.K LXXVI.

HET GRAFKRUIS

Haar viel de rots op 't hart, toen in zijn woede
de god des afgronds haar tot offer koos,
en nedersmakte 't blok meêdoogenloos
op wie zich zingend naar heur kindren spoedde.

Nu bloeit aan 't murwe grœvekruis de roos
te zelfder stede waar heur wonde bloedde
en onder 't berkenloof klinkt blij te moede
het lied des levens op het kruis des doods.

Een vogel zingt er van geloof en Hopen
en jubelt in de looverschaûw zijn zang,
en 't luistrend rozeknopje gaat het hartjen open.

En 't wordt den zwerver in den boezem bang:
hij voelt de tranen langs de wangen loopen
en plukt een roos en gaat met zachten gang.

Blad 69. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood XLVI.; daarachter met blauw: 62. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: in vers 2: *god* werd: *geest*; vers 11 werd geheel geschrapt en vervangen door: *het hart der rozeknop ging luistrend open*; hiervan werd: *het* weer gewijzigd in: *En 't*; en: *ging* in: *gaat*.

Vergelijk: Hs.K 66*; Hs.P 42; Ts 26; Dr.VK XLVI; Dr.K LXVIII.

TEVREDENHEID

Een rozelaar staat aan den groenen zoom
des meirs en spiegelt zich; de rozen hangen
voorover, turend naar haar frissche wangen . . .
daar valt er een en dobbert op den stroom.

Zij drijft en komt waar weelderig en loom
een waterroos haar houdt in 't blad gevangen;
,wees welkom, zegt ze, kunt ge meer verlangen
Hier is 't een leven uit een tooverdroom.'

Maar de andre roos krijgt kinkels, scheur, en naden
verschrompelt en wordt groen en bruin en zwart
en zinkt, door haar met dezen smaad beladen:

,,Zoo'n ontevreden en verdorven hart
dat water, lommer, kroos en slib durft smaden
en doet of t beste en edelste haar smart! —

Blad 70. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXII.; daarachter met blauw: 63. — In vers 8 is vóór: *tooverdroom* een *d* met inkt geschraapt; in vers 13 is vóór: *water* het woord: *kroos* geschraapt.

Vergelijk: Hs.K 88*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXII; Dr.K xci.

EEN DENKER

Des denkers kluis baadt in de bleeke stralen
der maan, die door 't gewelfde venster tijgen,
en op de hand het hoofd, in roerloos zwijgen,
zit daar de denker sinds het zonedalen.

En 't nachtelijk koeltje suist door de espetwijgen
de kluis in om de lokken te bemalen
met zilver, die met ander zilver pralen;
doch hij doet meer den sneeuwen baard nog nijgen.

Daar oop'nen zich de lippen om te spreken
en langzaam zweven door de kluis de tonen
als door den mond aan 't volle hart ontweken:

„Wat kan, wien weet te wezen, zóo beloonen
voor levend dood zijn, als tot een teeken
van vreê met wat hij weet, 't geloof te honen?“

Blad 71. Papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel blauwe potloodstreep. Rechts boven: 64. — In vers 6 zijn de woorden: *om de lokken te bemalen* met zwart potlood geschrapt, en door Perk met inkt gewijzigd in: *om door lokken heen te dwalen*. In vers 7 werd: *met* veranderd in: *van*; en: *ander* in: *maanlicht*; in vers 9 werd: *lippen om* gewijzigd tot: *lippen. Om*; terwijl een vraagteken werd toegevoegd. In vers 10 werd: *en* tot: *Ja*. Vóór vers 13 is de verschrijving: *als geschrapt*; *tot een teeken* is gewijzigd in: *ten sprekend teeken*.

Vergelijk: Hs.K 57*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 213; Dr.K LIX.

KENNIS. a.

„De dieren onze vreugde- en leedgenooten
zijn onze broeders, maar niet zooals wij
(daar zij ons niet beheerschen kunnen) vrij;
hun leven is als 't onze uit stof gesproten.”

Dit weten wij; maar 't is ons niet ontsloten
of zij ook weten dat ze zijn daarbij.
Zij denken en herdenken, nochtans zij
vermogen niet als wij 't waarom te ontblooten.

Dit is der menschen macht; hun denken
doet wat toevallig scheen natuurlijk blijken,
't vermag de kennis van wat komt te schenken.

Veel van wat eenmaal wonder heette vlood
(als duisternis voor licht) voor 't Vergelijken:
volmaaktste kennis! gij zijt meer dan groot.

Blad 72. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven:
65. — In vers 8 veranderde Perk: *waarom* in: *Waarom*. In vers 12 staat onder:
van de verschrijving: *wat*, terwijl: *heette* verbeterd is uit: *bete*.

Vergelijk: Hs.K 75*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz.
211; Dr.K LXXVII.

K E N N I S. b.

De grootste liefde, die den mensch kan nopen
noopt ook der waerelden talloos getal
het hart der zon te zoeken, dat hen zal
vol wreedheid, smachtende om zich heen doen loopen.

Zoo zwerven ook om 't vuur, dat gloeit in 't dal,
de wolven van het woud in donkre hoopen,
die smachten daar in bloed den muil te doopen. —
Van zonnevuren wemelt het heelal.

Toen de eeuwge zon na eeuwen werd geboren,
als uit een gril van 't eeuwig werkend Iets,
toen schoot uit haar een waereldje naar voren:

des menschen aarde: één klank des eeuwgen lieds.
En haar te kennen werd den mensch beschoren;
is die volmaaktste kennis meer dan niets?

Blad 73. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 66. — Vers 11 werd door Perk aldus gewijzigd: *toen* werd geschrapt; achter: *haar* werd: *borst* tussengevoegd. In vers 14 is: *die* met inkt maar waarschijnlijk niet door Perk gewijzigd in: *dan*.

Vergelijk: Hs.K 76*; Hs.P ontbreekt; Fr 7; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel I, blz. 212; Dr.K I,XXVIII.

EENZAME EIK

Hij is; zijn duizend armen zeeg'nen stilte en duister,
die eeuwig woonden rond den reuzestam
en in de wolken pracht in kracht en luister
een meer van loof: het graf der bliksemvlam.

De profecie der eeuwen hoor! zij ruischt er
in 't krakend hout, dat ketterzang vernam
en stil gebed en vloek en hoopgefluister;
en 't klimveil rankt om spichtig mos en zwam.

En tusschen wortelknoest en stronk, die boren
het hart der aard, knaagt vrij de schuwe muis;
de meerl laat ver omhoog haar lied'ren hooren. —

Van welken nazaat hoort ge 't moordgedruis?
wie, eik! zult ge op de waterbanen schoren — — —
welk duizendtal wordt ge ten doodekluis?! —

Blad 74. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLI.; daarachter met blauw: 67. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 1: *duizend* geschrapt; vers 4: *meer* werd: *meir*; vers 5: *profecie* werd: *profecij*; vers 6: *in 't krakend* werd: *door 't bochtig*; vers 12: *hoort ge* werd eerst: *voelt ge*; daarna: *velt u*; vers 14: *ge* werd: *gij*.

Vergelijk: Hs.K 60*; Hs.P 40; Dr.VK xli; Dr.K lxxii.

VLOED

De dag verdween in tranen; regen gudst
op rots en ruigte en ritselt langs de paden;
wat stuit de golf, die langs de bergen klutst
en duizenvoud de wouden wil verzaden?!

De stroom zwelt aan en bruischt en schiet ontrust
langs 't rotsig boord, dat straks het hoofd zal baden
in 't vochtig, vratig graf, dat Judaskust
en zwelgt de bloemen, met een kus verraden.

Ik zie de dorre schelven aangegrepen
door 't schuimend diep (als wolken wit en grauw)
en zie het rund al loeiend medeslepen

En beef. Een kreet, een gil klinkt schrill en rauw:
De Geest der waatren heeft den landman vastgenepen
en sleurt hem in den dood met breeden klauw.

Blad 75. Papier als voren. Achter de titel een kruis, deels van blauw, deels van zwart potlood; rechts boven met zwart potlood: XLIII.; daarachter met blauw: 68. — In vers 2 heeft Perk: *ritselt langs* met inkt gewijzigd in: *klettert op*; in vers 3 werd boven: *langs* de variant: *van* geschreven, maar deze is geschrapt; in vers 11 werd: *medeslepen* tot: *medesleepen*; vers 13 is geheel geschrapt en herschreven, en vers 14 door veranderingen en een verplaatsingsteken gewijzigd, zodat de nieuwe tekst van 13-14 luidt:

*De landman door de waatren vastgenepen
wordt in den dood gesleurd met breeden klauw.*

Vergelijk: Hs.K 62*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK XLIII; Dr.K LXIV.

K A M P E R F O E L I E

En op gespannen wieken hangt hij zwevend,
de sfynx, op geuren, boven de' open mond
der geite-bloem, en in den diepsten grond
der keel wringt hij de tong, naar honing strevend.

En de elzen, waar door 't Geiteblad zich wond,
omhelzen 't stoeiend paar, van vreugde bevend,
en hen omhelst de Nacht, een wade wevend
van zilver, die om boom en bloem zich rondt.

En voor haar honing koopt de bloem zich kroost
en voor 't bevruchten koopt de vlinder honing
wanneer het duister met het maanlicht koost.

Zoo wisselen zij giften en belooning,
't Geluk ontkiemt uit droefenis en troost:
Mijn hart! Zóo is, zóo wil de Minbetoening. —

Blad 76. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis, met zware horizontale, dunne verticale lijn; rechts boven met zwart potlood: XXXIII; daarachter met blauw: 69. — Boven de titel staat met zwart potlood in Vosmaers handschrift: *Mijn hart* (waarschijnlijk genoteerd na de verschijning van Dr.VK). — Perk bracht de volgende wijzigingen aan: vers 3: *geite-bloem* werd: *blonde bloem*; vers 14: *Mijn hart!* werd: *zie toe*.

Vergelijk: Hs.K 48; Hs.P ontbreekt; Dr.VK xxxiii; Dr.K 1.
Afgezien van de varianten in Hs.V, bevatten de beide handschriften geen verschillen. De bundel volgt bovenstaande tekst, mét de variant van vers 3, maar onder de titel: *Mijn hart!* en met vrije wijziging van vers 4, 9 en 10: *honing* in: *honig*, en van vers 14 tot: *Mijn hart! mijn hart! zóo wil de minbetoening . . .*
In latere drukken wordt het woord: *honing* met een *n* gespeld.

I D E A L E N

„Mijn ideaal van ware, schoone deugd,
’t volmaaktste waar ik immer naar zal streven
(zoo spreekt de roos) is een kortstondig leven
vol kleur en geur en teederheid en jeugd.”

„Wat scheert me uw ideaal! (spreekt de eik) geneucht
voor mij zou zijn geslachten te zien sneven
van menschen, krachtig hoog verheven;
dat waar mij ideaal en hemelvreugd.”

En ’t kroos der poel: „waar dommen al naar talen!
Ik wensch voor ’t vurig’ streven slechts tot loon:
uit water kiemen, en er dood in dalen.”

De hemel lacht en spreekt op blijden toon:
„Braaf! gij gevoelt uw plicht! Dit toont uw smalen
Volmaakt u, dan wordt ge allen goed en schoon!”

Blad 77. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXI; daarachter met blauw: 70. — Perik wijzigde vers 10 tot: *Ik wensch voor vurig streven tot een loon*; en vóór vers 11 werden reeds tijdens het schrijven de woorden: *in ’t water wortlen* geschreven en geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 86*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXI; Dr.K LXXXIX.

WILG EN POPEL

Meen niet dat éene deugd voor allen past! —

De popel streeft omhoog met trotsch verachten
der aarde en 't harte popelt hem van smachten
naar 't blauw des hemels, waar de vrede wast.

De treurwilg nijgt èn loot èn looverlast,
die 't water zoeken met een hooploos trachten
en lijdzaam op de blijde stonde wachten,
dat zij door 't golfje worden overplast.

Men moet den popel, die zich buigt verachten,
de treurwilg die de wolken zoekt misdoet,
want elk moet, wat hem past te doen, betrachten.

Wie, wat zijn aard beveelt, verricht, is goed:
De duif zij zacht, maar de arend toon' zijn krachten
en gal zij bitter, maar de honing zoet. —

Blad 78. Papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LX; daarachter met blauw: 71. — In vers 6 veranderde Perk: *hooploos* in: *hoopvol*; in vers 8 is: *overplast* een verbetering uit: *overspat* (wat wel een verschrijving zal wezen). In vers 12 schijnt: *aard* verbeterd uit: *hart*.

Vergelijk: Hs.K 85*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LX; Dr.K LXXXVIII.

DEUGD

Geen zonde deed wie, waartoe 't lot hem leidde
en dat wat hij niet laten konde, deed.

Maar zonde doet wie zijn natuur vergeet
en zich 't Geluk uit eigen keus ontzeide.

Dit blad misdeed met leven niet, maar leed
den dood daar het zich van de zijnen scheidde:
Wie leeft in maatschappij en dit beschreide
vindt buiten haar en straf en dood gereed.

Eén maas van 't web is onze levensdraad
dat menschheid heet; en deugd wordt ons het wijken
voor wien daar wijkt, opdat er vrede ontstaat.

Noem hen niet deugdzaam slechts, die ú gelijken:
Wie eigen leven lijdt en leven laat
en doet hetgeen hij moet, die zal het blijken.

Blad 79. Papier als voren. Achter de titel, die door Perk eerst met inkt veranderd is in: *Kristen-deugd*, daarna in: *Het lindeblad*, een blauwe potloodstreep; rechts boven: 72. — Door Perk werd vers 6 gewijzigd tot: *den dood toen 't zich van boom en loover scheidde*; in vers 7 werd: *leeft* tot: *leefde*; in vers 8 werd: *vindt* tot: *vond*; in vers 9 werd: *is* tot: *maakt*; de tweede helft van vers 14 werd: *zal deugdzaam blijken*.

Vergelijk: Hs.K 105; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG VI, deel I, blz. 311; Dr.K ontbreekt.

DE ROOS

Eén zaadje, één loovertwijn — — gij zijt verrezen
o volle, reine roos, op slanken stengel;
en 'k heb u lief en bij uw zacht gebengel
op de uchtenwind, tril ik van huivrend vreezen!

Uw schoonheid doet mij bidden tot den engel
der bloemen „dat ge altijd moogt wezen”.
en bij uw sterven staar ik als verwezen,
daar ik in dooden dauw mijn tranen mengel.

Ik juichte toen gij werdt en waart, en weende
toen gij ter aard viel; 'k overzie uw leven,
dat mij genot door geur en kleur verleende;

en dank voor alles wat gij hebt gegeven. —
En waarom klopte 't harte, toen ik meende
dat ik Matilde en liefde als u zag sneven!? —

Blad 80. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXV.; daarachter met blauw: 73. — In vers 10 werd: *viel* met inkt door Perk veranderd in: *vielt*; in vers 14 is: *als* geschrapt en gewijzigd tot: *in*.

Vergelijk: Hs.K 50; Hs.P 41*; Dr.VK xxxv; Dr.K 111.

DE KLUIZEN AAR

Hoog, op den bergtop, rijst de kleine kluis
uit groenend hout en mossig riet geboren;
door spar en lorken vaart een zacht geruis
en wie daar zingen doen een lofied hooren.

Vrij dartelt om de hut de vale muis;
het dal ligt in den gloed der zon te gloren
maar in de grauwe pij voor 't houten kruis
ligt de eenzame in geprevel als verloren.

De grijze zoekt den vrede in eigen-kwellen,
en wil zich martlen tot een heilig man
en schijnt geen traan van 't zinkend oog te tellen.

Doch zon en bloem en vogel gruwet er van
Hij zoekt het leed dat zij verblijd ontsnellen:
Geen vrede heeft wie vreugd niet vinden kan! —

Blad 81. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXXVIII.; daarachter met blauw: 74. — Het handschrift heeft geen wijzigingen.

Vergelijk: Hs.K 55; Hs.P 45*; Dr.VK xxxviii; Dr.K lvii.

DE WATERVAL DER BEEK

Uit stronk en struik en warrelklomp van steenen
stort zich een zilvren sluier bruisend neêr
en wordt tot sneeuw en schuim en murmelt henen
en kust de lisch, die wiegelt heen en weêr.

En 't blauw kristal, door de uchtendzon beschenen,
lacht tegen 't stoeiend koeltje telken keer
als het de logge rots van spijt doet weenen;
geen maagd licht om een linkschen minnaar meer.

Maar wat doet morgenhemel! mij gelooven
dat achter 't vallend nat ter sluik zich baadt
een nymf, wier blankheid blankheid gaat te boven?

Wat, dat ze op mij de fonklende oogen slaat
en heen den watersluier heeft geschoven
En licht en lonkt, dat mij de rust vergaat! —

Blad 82. Papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel in Perks handschrift: *De cascade*. Dit woord is met blauw potlood geschrapt; daarachter blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: XXXI; daarachter met blauw: 75. — In vers 2 is door Perk: *zich een zilvren sluier* gewijzigd in: *de kristallen vliet zich*; in vers 5: *En 't blauw kristal* in: *De blauwe beek*; vóór: *stoeiend* (vers 6) is: *zwevend* geschrapt; ook: *stoeiend* is geschrapt; de laatste lezing is: *spelend*. In vers 10 is: *vallend nat ter sluik* eerst veranderd in: *vallend zilverweb*, daarna in: *vallende kristal*. In vers 12 werd *fonklende oogen* tot: *vonkenblikken*.

Vergelijk: Hs.K 43*; Hs.P 57; Ts 9; Dr.VK xxxi; Dr.K xlv.

DORPSDANS

De vedel zingt, waar roos en wingerdranken
verliefd omhelzen 't huis des akkermans,
en gloeien in den avondpurperglans,
en twintig menschen rijzen bij die klanken.

Het avondmaal heeft uit; van disch en banken
verdween der jonkheid blijgeschaarden krans,
de vlugge voeten reien zich ten dans
en de arm buigt om de leesten heen de slanken.

Daar tripplen zij en stampen naar de maat,
terwijl de kroezen op den disch rinkinken;
en naar de wangen stijgt het vroolijk bloed.

En de oude, die daar op den dorpel staat
ziet men de vreugde uit lachende oogen blinken
tevreden dat hij leeft en leven doet.

Blad 83. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LVII.; daarachter met blauw: 76. — In vers 1 is: *wingerdranken* en *wingertranken* dooreengeschreven; in vers 2 is: *des* door Perk verbeterd uit: *der*.

Vergelijk: Hs.K 81; Hs.P 43; Ts 4*; Dr.VK LVII; Dr.K LXXXIV.

B E G R A F E N I S

Men droeg den grijze plechtig naar het graf
en toen hij langzaam nederzonk in de aarde
brak uit het oog van wie hij 't aanzijn gaf
een vloed van tranen, dat naar 't zinken staarde.

En allen wendden 't weenend aanschijn af
Geloovend, dat hun God een weêrzien spaarde
omdat ze 't innig wenschten, en zoo straf
een God, die scheidt, zich hun niet openbaarde.

De grijze, die zijn dorpje nooit verliet,
had daar gewerkt bemind en liet er 't leven:
Waarom hij leven moest dat wist hij niet.

Gij waant u steêling boven hem verheven!?
wat deedt gij, zoo de dood u nederstiet,
dan leven, laten leven, leven geven?! —

Blad 84. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XL; daarachter met blauw: 77. — Het handschrift heeft geen enkele wijziging.

Vergelijk: Hs.K 59*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK XL; Dr.K LXXI.

Handschrift V, sonnet 80

145

HET DOODE GAAIKE

Daar treurde een vinkje bij heur gaaike dood
en sprak: „kunt gij uw wieken niet bewegen?
kunt gij niet staan? Nooit hebt ge zóo gezwegen . . .
gij zijt mijn gaaike niet dat vroolijk float!

Dat is mijn gaaike niet: hij schijnt ontbloot
van wenschen en zoo rustig neêrgezegen
alsof hij wat hij wenschte had gekregen
en of hij lang gehoopt geluk genoot!”

„Dood (sprak een oude specht) is uw genoot
Nooit kust hij meer, nooit hoort ge meer zijn zangen.”
Toen schreide 't vinkje: haar gemis was groot.

„Dank, hadt gij lief! 't geluk heeft hij ontvangen,
(zei de ander) leven en verlangen vlood:
Gelukkig is wie niets heeft te verlangen!” —

Blad 85. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXV; daarachter met blauw: 78. — In vers 4 achter: *niet* een komma met zwart potlood. — In vers 5 is: *mijn gaaike niet* met inkt door Perk geschrapt en gewijzigd tot: *geen vogel meer*. Achter vers 9 een puntkomma met zwart potlood.

Vergelijk: Hs.K 91*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXV; Dr.K xciv.

DE STROOMVAL

Gelijk, wanneer men de armen strekt, en schrijdt
en ziet maar zonder zien, en denkt aan spoken
(die zijn waar niets is en wier schaduw glijdt
in 't Niet, als iets wat licht geeft wordt ontstoken)

Zoo is het nacht. Eén schal klinkt wijd en zijd,
daar waar des daags men ziet den stroomval koken;
een dof gegrom van bruisend rotsenstrooken
dreunt, met het klaatren als in worstelstrijd;

En 't is of 't spattend schuim den nacht besproeiend,
met bleeken glimp het zwoele duister slijt
daar knalt de donder, 't donderen ten spijt

des stroomvals, over kolk en afgrond loeiend —
en bij de bliksemflits, die 't zwerk doorsnijdt,
prijkt daar de waterval in zilver gloeiend. —

Blad 86. Papier met rechthoekjes, in de hoogte. Achter de titel blauw potloodkruis met zware horizontale en dunne verticale lijn; rechts boven met zwart potlood: LVI; daarachter met blauw: 79. — Vóór vers 3 staat een tekenkje, omdat deze regel behoort uit te springen. In vers 13 wijzigde Perk: *bliksemflits* in: *schelle schicht*.

Vergelijk: Hs.K 80*; Hs.P ontbreekt; Ts 25; Dr.VK LVI; Dr.K LXXXIII.

OP HET MEIR

Met duizend oogen spiegelt zich in 't Meir
de Nacht, en laat Heur zilvren luchter beven,
die honderd sneeuwen sluieren doet zweven
om 't rond de diepte reiend rotsenheir.

En zij, die vreugde na den kommer geven,
zij zenden sluimer tintelende neêr,
en zien zich in 't kristal des vredes weêr
maar zien de waereld niet der waterdreven.

En tusschen 't eindelooze hooge en diep
glijdt droomend, door een zuchtje voortgedreven,
het kabblend hulkje, of niets het tot zich riep.

En uit het hulkje rijst de zielsgedachte:
„Zulke' eenvoud als dier nacht is ingeweven;
bergt Alles. 't Schijnt één juichkreet of één klachte.

Blad 87. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis. Daarachter met zwart potlood in Vosmaers hand: *Sluimer*. Rechts boven in zwart potlood: LV; in blauw: 80. — Vóór: *beven* (vers 2) is een ζ geschreven en geschrapt. — Vers 8 is door Perk geschrapt en vervangen door: *Maar zien den bodem niet dier waterdreven*. De verzen 13-14 zijn geheel geschrapt en vervangen door:

*„t Is eenvoud die der Nacht is ingeweven,
Als alles schijnt ζ één juichkreet of één klachte.”*

Vergelijk: Hs.K 79; Hs.P 62*; Dr.VK LV; Dr.K LXXXII.

VERLANGEN

Nog golft de schaduw op het meir der zwanen
waar de avondster met medelij in staart;
en met het wolkje dat er over vaart
vloeit heen het scheemrend diep in lange banen.

De wind, die afscheid neemt, kust de platanen
en rept de wiek nu hij de kim ontwaart,
die zich aan blauw en duisternisse paart
en berg en bosch en zonneglans ziet tanen.

Het wolkje gaat, de wind, het water gaat;
de dag heeft reeds de zonnekus ontvangen
aan de overzij der kim, waar de echtkoets staat

En ik gevoel een ongekend verlangen,
ik blijf aan 't meir, dat de' oever kabblend slaat. — — —
en wilde weêr Matilde aan 't harte prangen. —

Blad 88. Papier als voren. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven; 81. — In vers 1 heeft Perk met inkt: *de schaduw* gewijzigd in: *het schijnsel*; in vers 2 heeft Perk zich verschreven: *waar* is verbeterd uit: *waarin*; vóór het woord *avondster* is: *zilveren* geschreven en geschrapt. In vers 13 is: *blijf* met inkt onderstreept.

Vergelijk: Hs.K 45*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 359; Dr.K XLVII.

DE SCHEPER

Een zee van golvend purper, in verbazen
en ademloos, verstijfd (als waar zij dood)
bij 't zien van 't eindloos vlammend avondrood . . .
zoo schijnt de heide; waar wie honing lazten

met de avondlast langs bloem en purper razen
om niet te keeren voor de nacht ontvlood.
En scheidend houdt de glooïing in haar schoot
de blanke heerde van wie ruischend grazen.

De vlugge wolf, die zich geen wolf betoont
lekt speelsch de staf en handen van den herder,
die twintig kudde eenzaam heeft gehoed.

En met een blik, waarin de liefde woont,
drijft hy de witgewolde wolkjes verder
en staart naar hen, de heide en de' avondgloed.

Blad 89. Papier als voren. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LVIII; daarachter met blauw: 82. — Door Perk is in vers 9: *vlugge* met inkt gewijzigd in: *waaksche*. In vers 10 stond na: *speelsch* nog: *zijns meesters*; dit is tijdens het schrijven geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 84; Hs.P 46*; Dr.VK LVIII; Dr.K LXXXVII.

DE ADELAR

En het struweel, dat lokkend naar mij hield
zijn duizend groene vingren uitgestoken
heeft mij verslonden waar 't van loovers krielt
en bijtende elzen, die het aanschijn strooken

met rasp en tand, door martelzucht bezield.

Toen uit de ruwe omarming losgebroken
viel 'k aan den hoogen bergzoom neêrgeknield
en zag in diepte en damp het dal gedoken.

Maar ver omhoog in 't blauw en effen zwerk
(een eiland in die vlakke zee) hangt zwevend
een arend op zijn breeden dubbelvlerk.

Dan plots en wiek en wiek en breedte revend,
valt hij, gelijk de dood op menschenwerk,
op wat niet is te zien in de' afgrond levend.

Blad 90. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XLII; daarachter met blauw: 83. — De tekst heeft geen veranderingen.

Vergelijk: Hs.K 61; Hs.P 54*; Dr.VK XLII; Dr.K LXIII.

VAARWEL AAN 'T WOUd

Mijn liev'lingsplekje in 't woud! waar 't groene dak
een blauwer schoort en schemerschijn doet dalen
op levend loof en volgetrosten tak,
en zonnegoud langs bladergoud laat dwalen!

Vaarwel, vertrouwde stilte! waar ik sprak
wat nooit mijn mond tot menschen kan herhalen!
Gedachtenstroom, die uit mijn ziele brak
vloei eeuwig onbegrepen door die zalen!

Vaarwel! vertrouwlijke eenzaamheid en vogelkoor,
en kleurig heir van vlinderende bloemen
en hier in 't groen, gij oogen blauw van gloor!

Gij hebt mij God de Liefde hooren noemen,
Gij kent dit hart, gij weet wat het verloor:
't Verloorne zal met u voor 't zielsoog doemen!! —

Blad 91. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXVII; daarachter met blauw: 84. — In vers 6 wijzigde Perk: *mond* in: *hart*. — In vers 10 stond aanvankelijk: *en vlindrend heir van fladderende*; maar nog eer Perk het woord: *bloemen* neerschreef wijzigde hij de tekst in bovenstaande zin. In vers 11 werd: *bier in 't groen* eerst tot: *boven 't groen*; tenslotte tot: *daar in 't groen*. In vers 12 werd: *de Liefde* tot: *het Leven*. In vers 13 werd: *dit hart, gij* eerst tot: *mijn liefde en*; daarna werd: *dit hart* hersteld; *het* werd: *zij*; daarna weer: *het*. In vers 14 is: *met* gewijzigd in: *naast*.

Vergelijk: Hs.K 96*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXVII; Dr.K XCIX.

HET ROZEBLAD

Zie hoe de beek langs enge boorden schiet
en 't rozeblaadje met zich mede draagt,
dat vroolijk langs den harden oever vliet
en draait en wendt naar 't aan zijn hart behaagt.

Dat andre zoekt de grauwe rots: dat niet
die domme beek zijn vrije wil belaagt . . .
en toen 't uit vrije keus te bersten stiet
had het zich toch tot volgen niet verlaagd. —

Tot iets wordt door zijn aard bestemd wat leeft;
dat iets verrichten kan het want het moet
en 't voelt zich vrij in 't slaaf zijn van die wet.

Dwaas, die zich tegen wat hij moet verzet!
De wil is vrij van wie al willend doet
den wil van wat geluk en vrede geeft.

Blad 92. Papier als voren. De titel is doorgeschrapt en door Perk slordig gewijzigd in: *Twee rozeblaadjes*. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood LXIII; daarachter met blauw: 85. — In vers 12 wijzigde Perk: *Dwaas, die* tot: *Slaaf, wie*.

Vergelijk: Hs.K 89*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXIII; Dr.K XCII.

DE MOND DER GROT

Hoog rijst de rots; en popel en narcis,
die aan de breede zij zich hatend kleefden,
bekransen daar een meir van duisternis,
voor welks onzichtbaar diep zij jaren beefden

Gelijk in 't uur der nacht de rosse smids',
zoo treft die muil (waar nacht en kilte zweefden
om uit te wellen als een bron) nu 't uchtend is
den blik, die ijst voor waar nooit zielen leefden.

't Is of die opgesperde wolve-kaken,
die zwelgen willen al wat liefst en leeft,
den dood met kille' en vunzige' adem braken.

Zooals men voor een duistre toekomst beeft
Beef ik; ik wil, wil niet dien nacht genaken
Ik ga . . . en nergens is wat lichtgloed geeft. —

Blad 93. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXIII; daarachter met blauw: 56. — Het gedicht is door Perk in verzorgd steil handschrift geschreven; in vers 1 is: *popel* gewijzigd tot: *peppel*.

Vergelijk: Hs.K 34; Hs.P 63; Fr 15; Ts 15*; Dr.VK xxiii; Dr.K xxxvi.

A F D A L I N G

Gelijk wen Sluiers zweven voor de maan
en 't zwerk de duizend oogen heeft gesloten
en al wat kleur heeft, die is kwijt gegaan
in éene tint met duister overgoten —

Zoo is het daar waar men den blik kan slaan
op niets dat is en blindheid is gesproten
uit zwarte nacht; waar men zich voelt bestaan
en niet; en vingers tegen steen voelt stooten

De voet, die volgt staat hooger dan die treedt
en de onbezielde stilte wijkt ter zijde
terwijl ik of ze een einde heeft niet weet.

De voet die zinkt en kneedt baart, waar ik glijde,
een doffe galm en angstig, klam van zweet,
is daar de kille wand, die 'k tastend mijde. —

Blad 94. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXIV; daarachter met blauw: 89. — In vers 8 is door Perk: *voelt* gewijzigd in: *laat*; in vers 10 is *ter* een verbetering uit: *der*; in vers 11: werd *of ze een einde heeft* veranderd in: *of hier grenzen zijn*.

Vergelijk: Hs.K 35; Hs.P 64; Fr 16; Ts 16*; Dr.VK xxiv; Dr. K xxxvii.

DE TOORTS

Hier is het purpren avondrood een logen
en 't leven en genot. — Langs rots en bochten
komt uit de verre diepte een licht gevlogen
gelijk een glimvlieg, en teelt wangedrochten.

Al grooter wordt de schelle vlam; in gloënde bogen
spookt licht door 't gapend hol der krochten
en doet hun duister zien aan duizlende oogen
die ijzen van wat dood en stilte wrochtten. — — —

Nu trilt mijn schaduw langs de grauwe wanden . . .
nu sjipt de heesche nacht daar uit den hoogen
waar 't grimmelt aan des zwarten hemels randen

van wie daar fladdrend kleven aan die bogen;
Maar waarom zie 'k Matilde! uw beeld mij wenken
en moet ik aan geluk en liefde denken?! —

Blad 95. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXV; daarachter met blauw: 88. — Door Perk zijn met inkt de volgende wijzigingen aangebracht: vers 1: *avondrood* werd: *morgenrood*; vers 2: *'t leven en genot* werd: *leven en 't genot*; vers 5: *schelle* is geschrapt; vers 6: *spookt licht* werd: *spookt rossig licht*.

Vergelijk: Hs.K 37; Hs.P 65; Fr 17; Ts 17*; Dr.VK xxv; Dr.K xxxix.

DE GROTSTROOM

Het hol gewelf, door rossen gloed beschenen,
is ruig van stugge pegels, wit en goor,
die weenen, weenen, duizend eeuwen door
en tot aan 't eind van duizend eeuwen weenen.

En 't stolpt zich over warrelrotsen henen
waar elke traan die viel een traan verloor
om tot albast te worden en ten schoor
aan nieuwe smart, die kegels wordt en steenen.

En daar waar nooit een lichtstraal in kan dringen,
waar nooit het oog der toorts den bodem zag,
schijnt kermend zich een reus in boei te wringen

Wat of dat klotsen toch beduiden mag,
dat jammeren dat de echoos ondervingen?
Uit diepte en afgrond klinkt een eindloos „ach!” —

Blad 96. Papier als voren. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXVI.; daarachter met blauw: 89. — Het handschrift begint uiterst verzorgd en eindigt slordig; er zijn geen wijzigingen in.

Vergelijk: Hs.K 38; Hs.P 66; Fr 18; Ts 18*; Dr.VK xxvi; Dr.K xl.

HET RIJK DER TRANEN

Een waterval gestremd in 't vallen, boomen
verstijfd bij 't wortlen in de holle Schacht
en schepselen van duizend nare droomen . .
't is alles dood en steen en ijs en nacht.

De geest der hel, die dit heeft voortgebracht
doet vloek en klacht door stilte en leegte stroomen:
Gij, rijk der tranen waar de dood slechts lacht
baart vreeze, niet der schoonheid huivrend schromen.

Leen ik mijn ziel aan u en leef uw leven,
ik ben ontzield; gij hebt mij stug en wreed
op mij terug en tot de haat gedreven.

Matilde! u kan ik zeggen wat ik leed.
ik haatte omdat ik liefde niet kon geven
en wilde minnen daar ik dichter heet

Blad 97. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXVIII; daarachter met blauw: 90. — Het handschrift, dat verzorgd begint en slordig eindigt, heeft geen wijzigingen.

Vergelijk: Hs.K 40; Hs.P 67; Fr 20; Ts 20*; Dr.VK xxviii; Dr.K xlii.

DE HOLLE BERG

O, blauwe hemel!! — op een bosch van rotsen
wier top mijn langste schaduw niet genaakt
is 't of een duistre reus de grot bewaakt
en wat zich roert dreigt met zijn steenen knotsen.

Geen einde links of recht; het duister braakt
slechts gore monsters; de eeuwge tranen trotsen
alleen en stilte en dood; de fakkel kraakt,
een steen die valt — . . . 'k hoor hem in de afgrond klotsen.

De starrenlooze hemel, holle berg,
een afgrond die zich welft in 't nedernijgen . . .
de oneindge klippensponde van een dwerg . . .

de duizend tanden van die kaken dreigen . . .

Matilde! — een rilling glijdt door been en merg
en 'k voel me in de' afgrond van de duizling zijgen.

Blad 98. Papier met rechthoekjes in de hoogte. Achter de titel, die in blok-schrift geschreven werd, een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXVII; daarachter met blauw: 91. — Het handschrift is, denkkelijk door het gebruik van een slechte pen, anders dan normaal. Er zijn geen doorhalingen, behalve in vers 13; na: *Matilde!* — staat: *ik voel*, maar dit is tijdens het schrijven al geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 39; Hs.P 69; Fr 19; Ts 19*; Dr.VK xxvii; Dr.K xli.

DRUIPSTEEN

Bij 't rossig zwaaiend schijnsel der flambouw
welks walmen tranen teelt bij 't kronklend stijgen
zie 'k spichtig kegels stijgen pegels nijgen,
wier blijde blankheid werd tot weenend grauw.

Het dropt, het dropt, van spits tot spits; aanschouw
hoe langzaam eeuwig droppend droppen zijgen
die vallend leven geven aan het zwijgen
en worden tot een zuil gestolten dauw.

De pegel naakt den kegel; welhaast zullen
zij samen groeiend tot een eeuwge zuil
elkaar omhelzen en met schors omhullen

Zoo gaat de toekomst in het gister schuil;
zoo kwam Matilde mijn gemoed vervullen
En kreeg mijn gansche ziel daarvoor in ruil

Blad 99. Papier met ruitjes. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: 92. — Door Perk zijn de volgende wijzigingen aangebracht: vers 6: *eeuwig droppend* werd: *droppen door die*; vers 7: *die* werd: *en*; in vers 8 zijn vóór het eigenlijke vers de woorden: *en zwijgend* geschrapt; vers 9: *De pegel naakt den kegel* werd: *Wat daalt zoekt wat daar rijst en*; vers 12: *de toekomst* werd: *het morgen*.

Vergelijk: Hs.K 36*; Hs.P 68; Fr 9; Dr.VK buiten de cyclus (fragm.); NG IX, deel I, blz. 217; Dr.K XXXVIII.

HET DAGLICHT

En over 't wak van pek, dat schijnt te schragen
een hollen afgrond, waar een doodendans
van fakkelstralen spookt, voelt men zich dragen
door broos en waggelend hout . . . 't Is duister thans.

Daar zweeft de kiel waar zich een steenen trans
zoo heft, als zinkt het diep der waterlagen . . .
en in de verte blinkt een maanlichtglans
zoo teeder, als mijne oogen nooit nog zagen.

Een kreet van levenslust dringt uit het hart
en duizendmaal tot in het hart der aarde
weêrgalmt zij door het doodenrijk der smart. — — —

Nu voelt de wêergeboren ziel zijn waarde,
In 't gloên der doode zon, dat purper tart
voel ik me een kind der blijde levensgaarde.

Blad 100. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: XXIX; daarachter met blauw: 93. — In vers 11 is: *zj* gewijzigd tot: *hij*.

Vergelijk: Hs.K 41; Hs.P 70; Fr 21; Ts 21*; Dr.VK xxix; Dr.K xliiii.

HET LIED DES STORMS

Door 't woud der pijnen zucht en kraakt de wind
en machtig wuiven de gepluimde toppen
en strooien hars en zware schilferknoppen
die stuiven over 't knerpend naaldengrint.

En uit de hemelzee der ruige koppen,
die schudden: ja en neen, van woede ontzind
daalt daar een lied op 't bevend menschenkind,
dat van een grootsch ontzag de borst voelt kloppen:

„De duizend, die zichzelf nooit wezen konden,
Die hebben saâm één waarheid die hun bindt;
hun is 't geloof, dat spreekt uit duizend monden.

Maar wie, wat menschlijk waar is, zelf ontgint,
voelt zich aan zich door zich alleen verbonden,
en weet dat hij voor zich slechts waarheid vindt.” —

Blad 101. Papier met ruitjes. Achter de titel een blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LIII.; daarachter met blauw: 94. — In vers 4 werd veel geschrapten gewijzigd; geschrap is tussen 't en *knerpend* reeds tijdens het schrijven: *geurend spicht* en voorts: *naalden*. De laatste lezing is: *die stuiven over naald en knerpend grint*. In vers 5 is: *de hemelzee* gewijzigd in: *het hemelgroen*; in vers 10: *Die hebben* in: *bezitten*.

Vergelijk: Hs.K 78; Hs.P ontbreekt; Ts 12*; Dr.VK LIII; Dr.K 1,xxx.

M A C H T I G E A A N D R I F T ! —

Neen groenend woud en duizend zangerskeelen,
Neen, lachend meir waaruit de lisschen doemen!
Neen rozen, die de nachtegale roemen! . . .
ik kan niet, lokkend loover der abeelen!

Gij wilt me uw zoetste vreugden mededeelen . .
en wellicht zult ge mij ondankbaar noemen
Mij trekt, mij trekt de schoonste bloem der bloemen
Matildes beeld komt ziel en oogen streelen.

Zij die waar 'k eenzaam was was aan mijn zijde,
die altyd om mij henen scheen te zweven
en 't lage deed ontvlien ten allen tijde;

die my doet zien wat schoon is en verheven
het vrouwlijk, dat ik ziel en zangen wijde
haar moet ik weêrzien kostte 't ook mijn leven.

Blad 102. Papier met ruitjes. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven:
95. — Snel, zeer slordig handschrift; van vers 13 werd de aanvang door Perk ge-
wijzigd in: *de vrouwe die ik*.

Vergelijk: Hs.K 46*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz.
198; Dr.K XLVIII.

HERDENKING

„Indien ge een ander waart, heeft zij beleden,
voorwaar! ik had mij anders dan gedragen,
maar toen u de eerstemaal mijn oogen zagen
moest ik met vriendschap reeds u tegentreden.”

Ik hoor dien zilvren lach en stem op heden,
haar kende ik twintig jaar in luttel dagen — — —
de borst zwelt bij 't herdenken van behagen
dat liefde en schoonheid mij haar minnen deden.

Zij heeft gevoeld hoe anders ik beminde
dan honderd die zich smeekend voor haar bogen;
ze ontving mijn eerbied als een welgezinde.

Thans zal ik weder haar aanschouwen mogen
en tot de stond dat ik haar wedervinde
zweeft ze als een star, die leidt, voor biddende oogen

Blad 103. Papier met ruitjes. Achter de titel een blauwe potloodstreep; rechts
boven: 96. — Titel en aanvangsregels in uiterst verzorgd handschrift. In vers
6 werd: *haar* veranderd tot: *ben*; in vers 10 staat: *die* geschreven over de syllabe: *and*.
Vergelijk: Hs.K 52*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz.
199; Dr.K LIV.

W E D E R Z I E N

Wie zou dat looverhutje samenvoegen
in rozen armen waarin geuren wonen?
De jonkman fluistert, purper op de konen,
en zij tuurt zonder zien naar 't boezemzwoegen. —

Hij kust de handen, die om kussen vroegen,
al warrend door de lokken die hem kronen,
ik zie zijn lippen door haar lippen lonen:
en in het duister hutje lacht Genoegen. —

Matilde! ik zie u weder vreugdedronken
en zie dat gij niet van mij waart gescheiden
en groei in uw geluk meer dan gij beiden

Gij zijt de mijne uw lach uw liefde uw lonken
uw schoonheid blijft hier binnen glansen spreiden
waar ge als de zon in zee in zijt verzonken!

Blad 104. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXVI.; daarachter met blauw: 97. — Gecalligrafeerde titel; verder slordig handschrift, maar zonder wijzigingen.

Vergelijk: Hs.K 92*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK 1xvi; Dr.K xcvi.

L A A T S T E A A N B L I K

Nu voort! Ik zag haar weêr . . . maar om te ontdekken
dat weerzien zien was wat ik altijd zie.

Lang bleef aan haar de blik gekluisterd, die
ten elken tijde rustte op hare trekken

Steeds was zij waar ik was, nooit was er wie
een liefde minder wuft in 't hart kwam wekken,
dat in dien gloed gelouterd van zijn vlekken,
vereend met schoonheid, werd tot poëzie.

Matilde! o, mijn Matilde! nimmer zult

Gij, die geen mensch meer zijt, u blozend schamen
en staren op uws dichters blos van schuld.

Gij gloeide met mijn gloeiend hart te zamen,
Van u is eeuwig mijn gemoed vervuld
en 'k zal u loven onder duizend namen!

Blad 105. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXVIII; daarachter met blauw: 98. — Gecalligrafeerde titel en steeds sneller wordend handschrift. In vers 6 is: *wuft* door Perk met inkt gewijzigd in: *hoog*; achter vers 6 staat met potlood, denkkelijk niet in Perks handschrift: *kon*, ter vervanging van: *kwam*. Van vers 14 is de aanvang met inkt veranderd in: *U zal ik loven*.

Vergelijk: Hs.K 97*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXVIII; Dr.K c.

AVONDGROET

Vaarwel, vaarwel! gij zon, die onder gaat
in purpren vlammenzee en gouden verven!
ik zie u niet meer in 't gebergte sterven
waarop het donker woud te pronken staat.

Vaarwel! vaarwel! nu wie de bloemen baadt
Gij stroomen! ook uw aanblik zal ik derven
en duizend rotsen, waar ik langs ging zwerven:
verheven waereld, die ik nu verlaat!

De schoot der vlakke in effen groen gewaad
begeert me . . . en zal de liefde niet ontnerven:
zij leeft in u voor wie mijn boezem slaat.

Kwam Schoonheid in mijn hart een plaats verwerven
denkt gij Natuur dan dat die ú ontgaat?
Gij zult met mij en met mijn zangen sterven!

Blad 106. Papier met ruitjes. Achter de titel een blauwe potloodstreep. Rechts boven met zwart potlood: (2; daarachter met blauw: 100. — Vers 7 is grotendeels met inkt geschraapt, en, eerst met potlood erboven, daarna met inkt erachter, door Perk gewijzigd tot: *en rotsen, die mij langs uw voet zaagt zwerven*. In vers 10 is: *de liefde* veranderd in: *mijn liefde*; in vers 11 is: *zij* onderstreept; in vers 12 is *kwam* gewijzigd in: *kon*.

Vergelijk: Hs.K 82*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 345; Dr.K LXXXV.

VERSCHIJNING

En driewerf kruiste ik de armen, driewerf drukte
ik niets (en niet de blonde Muze) er in;
en tot mij sprak de stralende godin
toen zij ten kus zich naar mijn voorhoofd bukte:

„Ik zond de vrouw tot u, die u verrukte;
Ik zeide u 't aan: gij mindet met een min
zoo vol aanbidding, zoo vol vromen zin
dat ze u aan al wat haar niet was ontrukte.

Ze is van u heen; thans zeg ik u: voorwaar!
ge aanzaagt; ge aanbadt, ge mint wat is verheven — — —
u daagde een schoonheidsideaal in haar.

Toen zaagt ge weêr, door wat ge aanbadt gedreven:
zij bleef zichzelfe, gij werdt kunstenaar:
zij die verhief en schoon bleef leefde uw leven!” —

Blad 107. Papier met ruitjes. Achter de titel, die met zwart potlood is geschrapd, eerst met zwart potlood: *De Muze*; dan blauw kruis; daarna met zwart potlood 1 en LXIX; tenslotte met blauw: 99. — In vers 10 wijzigde Perk met inkt: *aanbadt* tot: *aanbidt*; en: *ge mint* tot: *U trekt*; in vers 12: *door* tot *naar*; in vers 14: *zij die* tot: *want wie*. Onder vers 14 staat met potlood (klein, en niet in Perks handschrift?): *t verbeevne dat verbief leeft in uw leven*.

Vergelijk: Hs.K 99*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXIX; Dr.K CII.

Epiloog

Blad 108. Papier met ruitjes. Het woord is onderstreept.

Handschrift V

AAN MATILDE

Aanbidt een mensch een afgod hem gelijk!? —
Ik werd met u vereend door u verheven;
en t arme hart werd duizend levens rijk,
want waar ik leven zag schonk ik mijn leven.

En voor uw blik nam engte en tijd de wijk:
driest moest mijn ziele in de eindeloosheid zweven,
en rustig werd ze als t blauwe hemelrijk — — —
waarachter duizend sterren wentlend streven.

De vogel zweeft, en zingt wanneer hij ziet
ter vlucht omlaag, waardoor hij t hart voelt treffen
en zucht en traan en blijde lach wordt lied.

Zoo zong ik wat verblijdde of heeft gesmart — — —
Matilde! ik ween van weelde bij 't beseffen:
Ik drukte in u een ideaal aan 't hart. —

Blad 109. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis; rechts boven met zwart potlood: LXX; daarachter met blauw: I. — Vers 1: *een mensch* werd: *de mensch*; vers 2 is met inkt eerst gewijzigd tot: *Door u werd ik tot kunstenaar verheven*; beide lezingen zijn geschrapt en vervangen door: *'k Aanbad. Gij hebt mij tot u opgeheven.*

Vergelijk: Hs.K 100*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXX; Dr.K CIII.

AAN DE SONNETTEN

Sonnetten! nu der menschen oog zal staren
op u en elk zal vonnis wijzen mogen,
die denkt, nu bigglen tranen uit mijne oogen
die in de toekomst lof en schimp ontwaren.

Daar zijn er, die als schoonheid niet gedogen
wat zich als grootsch hun niet kan openbaren;
daar zijn er wien de schoonheid dringt in de âren
doch wie het schoone als klein houdt opgetogen.

Daar zullen menschen zijn, die op u wijzen
als dat waar zij geloof en liefde aan stieten
Sonnetten! weinig zullen u slechts prijzen.

Die zal u dom en onbegrijpelijk noemen
en gene als slecht en goddeloos verdoemen . . .
Sonnetten klinkt! U dichten was genieten! —

Blad 110. Papier met ruitjes. Achter de titel blauw potloodkruis. Rechts boven met zwart potlood: LXXII; daarachter met blauw: II. — In vers 2 is tussen: *zal* en: *vonnis* het woord: *mogen* geschrapt.

Vergelijk: Hs.K 103*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK LXXII; Dr.K CVII.

AAN DEN LEZER

Toen nog niet was dat waar ge thans op tuurt
dacht ik: wat zult ge een ander 't hart ontblooten
dat zich in honderd klanken heeft ontsloten
en uit het wrangste honing heeft gepuurd!

Toen heeft in mij een stem mij aangevuurd,
die sprak: „gij juichte' in wat gij hebt genoten,
wat waar en schoon docht hebt ge in 't lied gegoten,
geheel uw aard heeft zang en stift bestuurd.

Uw lied zegt wat ge woudt; gij moet het geven;
wat deert u dat een ander 't oog laat gaan
op wat gij wrocht en 't vonnist als een leven?!

Gij hebt als dichter niet vergeefs bestaan
als t één bekoort en stijft in moed en streven!”
Neem daarom als zij zijn dees liedren aan! —

Blad 111. Papier met ruitjes. Achter de titel blauwe potloodstreep; rechts boven: III. — In vers 1 is: *ge* veranderd in: *gj*. Vers 8 was eerst zonder inspringen begonnen; vandaar een doorgestreepte letter *g*. In vers 11 werd: *vonnist* verbeterd uit: *vonniste*. Na dit laatste sonnet volgt nog een blanke bladzijde ruitjespapier; daarna het omslag.

Vergelijk: Hs.K 102*; Hs.P ontbreekt; Dr.VK ontbreekt; NG IX, deel 1, blz. 216; Dr.K cv.

BIJLAGE

INLEIDING

IN een blauw cahieromslag, met op het etiket: *Oudere Mss. van Jacques Perk*, afkomstig uit het Kloosarchief, thans in Rijksbezit, bevindt zich o.a. een groot dubbelgevouwen blad, met potlood genummerd 23 en 24.

De eerste bladzijde is onbeschreven; de tweede en derde dragen als gezamenlijk opschrift: *Onderwerpen voor de Sonnetten*, en daaronder, op bladzijde 2: *Liefde enz.* en op bladzijde 3: *Hellevaart en omzwervingen*. Zo wel bladzijde 2 als 3 bevatten een zeer groot aantal uiterst slordig geschreven, grotendeels met inkt of blauw potlood doorgestreepte notities van Perk. Op de vierde pagina staan nog enkele toevoegingen.

Het blad behoort o.a. door de spelling: *Matilde* stellig tot de periode van Hs.V, en waarschijnlijk zelfs tot een vroeg stadium. Het lijkt deels een overzicht van toen reeds aanwezige verzen, deels een aanduiding van mogelijke plannen, waarvan sommige duidelijk herkenbaar in de krans zijn uitgewerkt, andere blijkbaar later werden verworpen.

Ofschoon het wellicht dit document is, dat Kloos ertoe gebracht heeft de grotsonnetten vóór de zwerftocht te plaatsen, mag men met recht betwijfelen, of in de navolgende lijst ook maar iets van een weloverwogen ordening aanwezig is, gezien de notitie: *tweede afscheid* direct bovenaan de eerste kolom. Liever zou ik uit dit interessante papier de gevolgtrekking maken, dat zowel de afscheidsliederen als de grotsonnetten behoren tot het alleroudste deel van de cyclus, en dat zij daarom ook genoteerd zijn bovenaan de eerste en de tweede bladzijde. Het is zelfs niet uitgesloten, dat enkele grotsonnetten reeds ontstaan waren vóór de ontmoeting met Mathilde, aangezien de reis van de familie Perk in 1879 eerst naar Dinant-Anseremme-Hastière-Furfooz, toen naar Rochefort-Han, daarna naar Laroché, en vijf dagen later naar Diekirch leidde.

Door schrijfwijis en schrapping zijn verschillende gedeelten volkomen onleesbaar geworden. De navolgende tekst geeft zo goed mogelijk weer, wat er te ontcijferen bleek. Een typografisch navolgen van dit kladblad was onmogelijk; de aantekeningen zijn daarom gewoon onder elkaar gezet en van enige interpunctie voorzien.

ONDERWERPEN VOOR DE SONNETTEN

LIEFDE ENZ.

Ik kende u twintig jaar in twintig uur. Wanneer er vijftig jaren zijn gevloten.

tweede afscheid — Als de zon in zee zoo zijt gij in mijn hart verdwenen om altijd op te staan.

Wederzien — Nu zie ik wat ik dagelijks onzichtbaar zag en immer blijft de blik gehecht aan haar.

herkenning en herinnering. Pressen in de armen. Gij zijt niet weggeweest.

Wij waren niet gescheiden. Ik voel uw kus als gisteren. onvergelykelyk. Een leegte in 't hart die — leeg en toch zoo vol is.

Zij doet als een die zingt en zingen doet.

Zij doet het klavier juichen en de vingers dansen. Wij gevoelen 't zelfde door muziek.

Het oog geleidt de hand, de hand de ziel.

Het versteende rozeblaadje dat uw vingertop gelijk een schild de weke borst bedekt.

De glimvlieg dwaallicht De lichtvlieg (?) het blijde omhelzen der schittrende geliefde. schittrend schoon blank stralend wit.

Wij Hollanders Serenade

De Goedenacht. Hij wachtte er roerloos de uchtendstond. onrust in mijn hart

Shakespeares vergelijken van zijn liefde met (?)

niet sentimenteel roos elpenbeen enz.

Ik staar bewondrend van uw schoonheid op en vergelijk

u met een —, slechts dat is ook rein genoeg voor u.
Afscheid. Een leegte in 't hart die daadlijk wordt gevuld.
Dichten en muzyk Tiek
Een groote kracht — binnen my, een grooter drukt het uit.
De liefste in de roomsche kerk. gelijk een airenzee voor 't
koeltje buigt. muziek en geprevel. De schare als koren-
airen voor de wind hangt voor de wolken wyrook
In 't beukenwoud. Zij vroeg me: wie is uw God . . . ik
begrijp de uwe —
Matilde óp de berg en ik aan de voet. kleinheid van 't
heelal waarin ik leve.
als de uchtendzonnestrallen het blinde duister scheppen tot
een zee van licht. golven van zilvren licht
O zomer met uw gouden kleed — met gierlanden van
bloemen.
Gij berken overstroot het zand met loovren Gij wilde
rozen laat uw blaadjes vallen van waar zij komt is 't
lente —
en waar zij komt wordt zij bewonderd.
Ik heb de rozen lief, omdat een rozemond —
De liefde is ernst. De aantrekkingskracht van 't heelal.
Wij begrijpen elkaar; uw wezen is een zonnestraal die
koestert de ziel van al wat leeft.
Toen gij mij dood waart, was ik niet geboren.
'k Laat in die zee van goud mijn hand verdrinken.
't Schijnt laat geschied als ik uw wensch volbracht
Heb ik u lief? drang der liefde. Ik zing mijzelven lof in u.
Als zilvren maneschijn op glanzend marmer, zoo straalt
de liefde van Matildes voorhoofd.

Een zonnestraal danst om de blijde bloem, en vlinders
dansen in die zonnestraal.
onbestemd verlangen naar haar.
Het meer. De sterren. Het leven. God.
Het lichtje in 't woud. de aarde zoo klein. Eeuwigheid.
wat aanvang heeft noch einde.
Ruïnen. Matth. Rückert fontein springen.
Goed zijn sympathieke zielen.
Ondoorgrondelijk Gods weg. Subj.
De aard van 't goede. Krijgsman. non.
Het dier is ons verwant, wij zijn der dieren broeders.
Kleurenboog. De sterren nooden ter rust.
Nooit zag de hemel bodem in die diepe hel.
Doe wat ge doen moet mensch en wees een mensch.
Slechts eendre zijn wie nooit iets konden wezen.
Als *ik* zoo deed als hij dan ware *ik* dwaas.
Kerken van God, niet ik ben Atheïst.
De wang; daar waar de schaamte bloost.
bij de lach — wat de lach laat zien.
Dag: tijd tusschen twee maneschijnen.
Op der heuvlen schoot zweven sluiers uit maneschijn ge-
weven.
Der avond schemer deed de zorgen van de aard vergeten.
Hij die tot wat hij voelde macht heeft.
De nacht wijkt in het woud.
Dezelfde lucht met reuzelongen ingeademd, die voorzaat.
Dat het verleden is voorbijgegaan.
's Konings intocht. en op één wenk juichen honderddui-
zend stemmen, en al wat rondom —, zwijgt op één wenk.

De wapenschouwing blinkend legertros
Oud kerkhof: om 't godshuis helt en teelt vermolmde
kruisen.

De vogel op 't Grafkruis: het lied des levens op het kruis
der dooden. Onsterfelijkheid, omdat ook het verlangen
stierf.

De eik. Wat zingt de vogel in den breeden eik. onbewust,
bewust, subject.

De processie. De adelaar.
— en de Katholiek.

HELLEVAART EN OMZWERVINGEN

Hellevaart. Binnentreden. Een meer van duisternis omzoomd met bloemen, uit de gesperde muil stroomt wellen nacht. een hemel zonder starren. blinde draken. de duizend oogen van den nacht geloken. in de onbezielde stilte onzichtbaar schrijdend. Mijn blik vindt niets om naar te zien. waar iets dat licht geeft is alles blind geboren
zoo daalt de menschegeest in duistre raadsels af,
zoo onderzoekt de ziel het ondoorzochte en keert terug met kennis verlicht.

het doel der kennis is de kennis en het toeval niet toevallig te doen zijn.

gevoelt wat hij begrijpt, begrijpt wat hij voelt.

Het licht ontleent zijn luister aan het donker, het geluk aan het ongeluk, het leven aan den dood, het goede aan 't kwade. Het rijk der tranen. Daar weenen de gewelven en tranen worden steen, die weenen tot in de eeuwigheid, die tot aan 't eind van duizend eeuwen weenen.

Een holle berg. heuveltop aan meer; een afgrond is 't verwulfsel; de zwarte hemel; de zwarte afgrond is een hemel zonder starren.

Daar heeft de stilte regen door de duisternis geweven.

Nooit leefde die alle tinten aan Natuur ontsleekt en hen met schemerverf bedekt (?)

De vogel die geen vogel is. Het fladdrend dier dat zijn jong roept. De stem der nacht.

De — der onderaardsche krochten — boven de aarde — schrik verbijsterend.

Het ruig gewelf spiegelt de stoppels geworteld in de holle
schacht. De doode vleermuis valt in 't meer met doffen
galm, maar vindt in 't kille bed van steen geen graf.
Zoo ver gezonken onder 't roerloos wak van zwarte pek
als zich de hemel boven de aarde vlerkt (?)
Dropsteen. Het sijplend water heeft den schat ontstolen,
die in zijn schoot die sterke rots bewaakte,
En vlucht er mede heen naar hollen,
waarin zich maakte.
steen daalt van boven en rijst op uit d'aard.
omhelzen gelijk de nevel en de dauw,
gelijk de toekomst en 't verleden,
gelijk Matilde mij.
Zij nadren tot zij zich omhelzen,
En eeuw'ge eenheid hen verbonden heeft.
Grauwe spoken van de grauwe nacht.
Een zwarte reus rust op de rotsensponde.
O kleine mensch wat doet ge groote dingen.
Sprietje in deze tempel.
Matilde, hoe komt het dat ik moet gedenken
dat ik tevreden en gelukkig was?
Het daglicht der uitkomst licht (?)
verheven grot, verheven ontdekker, die een natuur, die
wij met beden — der menschheid schrik ontwong.
Een waterval die zich den — moest ontwringen in 't vallen
in de holte, is verstard.
fakkelschrift teelde rook.
ik weet wel, dat ik ben, ik zie maar kan niet zien.
Binnenkomst in 't — Alleen in den vreemde met een hoofd

van herinneringen zwaar, en van verwachten kloppend hart.

De Scheper en zijn kudde.

Boerenavond met een dans — rondedans in 't dorp. Vader die leeft en leven doet.

De dradenstam piept over strakke snaren die zingen.

De verliefden.

De jonggehuwden. Zij trouwt nu zonder zin (?) —

Het fletsche schijnsel dat de — — vloeien uit hun gebroken hart als zilvren bloed.

De jonggehuwden. heimlijk geluk.

Dorpelingen toch gelukkig zonder te weten waartoe ze leven.

De arme Luxemburger boer.

De waterval — nymf. Donder. Opkomend onweer; geweken onweer.

De studievos — kluis.

De kluizer — eenzaamheid.

De stad. Der staten kern. Vergankelijk onvergankelijkheid.

De dom.

't Gekrioel der straten — verdeeling van den arbeid. Wisseling van liefde, elkander helpen. Klokgebom der brand.

Het optrekken van den ochtendnevel, Een dakenzee golft in een wade

Het korenmeisje. Der Schoonheid huivrend dwalen. Geen zinnelijkheid.

De regenvlaag op 't dorp.

Twee bontgedoste kinderen van 't Zuiden.

Het klooster. Een man die zich tot heilige wil martlen.

Zijn God — de pijn

De wereld is in rust toch werkzaam. Dat is de vrede niet.
Het spoorgevaarte met vuurschietende oogen.
De tunnel.
Een kind geboren gedurende mijn zingen ginds.
Een zucht.

(op bladzijde 4)

Gelijk een smidse in de duisternis zoo — omgekeerd.
Zoo gaat wie voor een duistre toekomst staat.
De jonge maagd voor 't huwelijk.
de Cataclysmen.

INHOUD

INHOUD VAN DIT DEEL

Verantwoording	5
Gebruikte afkortingen	7
De drie handschriften van Perks Mathilde	9
Handschrift V, Inleiding	51
Handschrift V, Tekst	55
Bijlage	173

INHOUD VAN DEEL II

Gebruikte afkortingen	5
Handschrift K, Inleiding	7
Handschrift K, Tekst	13
Bijlage	131
Vergelijking van de plaats der sonnetten	133

INHOUD VAN DEEL III

Gebruikte afkortingen	5
Handschrift P, Inleiding	7
Handschrift P, Tekst	13
Fragmenten en losse sonnetten, Inleiding	85
Fragmenten en losse sonnetten, Tekst	91
Tijdschriftbijdragen, Inleiding	117
Tijdschriftbijdragen, Tekst	123
Register	153

